

Regionální geografie

Latinské Ameriky a Karibiku

Miloš Fňukal, David Šebesta

Univerzita Palackého v Olomouci
Přírodovědecká fakulta

Regionální geografie Latinské Ameriky a Karibiku

Miloš Fňukal, David Šebesta

Olomouc 2013

Oponenti: RNDr. Šárka Brychtová, Ph.D.
RNDr. Tatiana Mintálová, Ph.D.
Mgr. Petr Zemánek, Ph.D.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Název projektu: Rozšíření akreditace studia učitelství geografie na PřF UP v Olomouci
o kombinovanou formu

Reg. číslo: CZ.1.07/2.2.00/18.0014

Neoprávněné užití tohoto díla je porušením autorských práv a může zakládat občanskoprávní,
správněprávní, popř. trestněprávní odpovědnost.

1. vydání

© Miloš Fňukal, David Šebesta, 2013

© Univerzita Palackého v Olomouci, 2013

ISBN 978-80-244-3845-0 (tištěná verze)

ISBN 978-80-244-3846-7 (online verze)

Obsah

Úvod.....	5
Předpokládané vstupní znalosti	5
Písemné kontrolní úkoly, komunikace s tutorem	5
Vysvětlivky k ikonám.....	6
1 Poloha a členitost	7
1.1 Vymezení Latinské Ameriky a Karibiku	7
1.2 Členění Latinské Ameriky	8
1.2.1 Fyzickogeografické členění Latinské Ameriky, její poloha a členitost	8
1.2.2 Fyzickogeografické pojmy, které bychom měli znát	11
1.2.3 Socioekonomické členění Latinské Ameriky	13
1.2.4 Politické členění Latinské Ameriky	14
2 Geologické a geomorfologické poměry	16
2.1 Desková tektonika	16
2.2 Geologický vývoj Latinské Ameriky	17
2.2.1 Regionální geologické jednotky Severní Ameriky	18
2.2.2 Regionální geologické jednotky Střední Ameriky.....	18
2.2.3 Regionální geologické jednotky Jižní Ameriky	19
2.3 Reliéf Latinské Ameriky.....	20
2.3.1 Reliéf Mexika a pevninské části Střední Ameriky.....	20
2.3.2 Reliéf Karibiku	22
2.3.3 Reliéf Jižní Ameriky.....	23
3 Klima.....	28
3.1 Faktory ovlivňující klima Latinské Ameriky.....	28
3.1.1 Teploty vzduchu a srážky v Latinské Americe	30
3.2 Klimatické pásy v Latinské Americe	30
3.2.1 Severní tropický pás	31
3.2.2 Subekvatoriální pásy a ekvatoriální pás.....	32
3.2.3 Jižní tropický pás	33
3.2.4 Subtropický pás Jižní Ameriky	34
3.2.5 Mírný pás Jižní Ameriky	35
3.2.6 Klima And	36
4 Hydrologie.....	37
4.1 Řeky Latinské Ameriky	37
4.1.1 Řeky Střední Ameriky, Mexika a Karibiku	37
4.1.2 Řeky Jižní Ameriky (obecná charakteristika)	38
4.1.3 Povodí Amazonky.....	38
4.1.4 Systém La Plata	41

4.1.5	Povodí Orinoka.....	41
4.1.6	Ostatní řeky Jižní Ameriky.....	42
4.2	Jezera Latinské Ameriky	42
4.3	Ledovce Latinské Ameriky	43
4.4	Hydrologické místopisné názvy, které bychom měli znát.....	43
5	Biogeografie a pedogeografie	45
5.1	Biogeografické poměry Latinské Ameriky	45
5.1.1	Základní biogeografické oblasti Latinské Ameriky (přírodní krajiny)	45
5.1.2	Flóra Latinské Ameriky	48
5.1.3	Fauna Latinské Ameriky.....	49
5.2	Pedologické poměry Latinské Ameriky	49
6	Dějiny Latinské Ameriky	51
6.1	Předkolumbovská Amerika	51
6.2	Objevení Ameriky.....	52
6.3	Kolonizace Latinské Ameriky.....	53
6.3.1	Španělská kolonizace Latinské Ameriky.....	53
6.3.2	Portugalská kolonizace Latinské Ameriky.....	54
6.3.3	Další kolonizátoři v oblasti Latinské Ameriky	55
6.4	Důsledky kolonialismu.....	55
6.5	Dekolonizace.....	56
7	Obyvatelstvo Latinské Ameriky.....	59
7.1	Historický vývoj obyvatelstva	59
7.2	Základní charakteristiky pohybu obyvatelstva	60
7.3	Rozmístění obyvatelstva.....	61
7.4	Rasová struktura	62
7.5	Jazyková struktura	63
7.6	Náboženská struktura obyvatelstva	63
7.7	Urbanizace	64
8	Hospodářství Latinské Ameriky	67
8.1	Zemědělství Latinské Ameriky	67
8.1.1	Historický vývoj zemědělství.....	68
8.1.2	Základní pěstované plodiny	69
8.2	Nerostné bohatství Latinské Ameriky	70
8.3	Průmysl Latinské Ameriky	72
8.4	Obecné znaky ekonomiky.....	73
8.5	Ekonomické integrace.....	73
	Závěr	75
	Použité zdroje.....	76
	Profil autorů	77

Úvod

Vážení studenti, do rukou dostáváte studijní oporu Regionální geografie Latinské Ameriky a Karibiku. Tento text je vytvořen v souladu se zásadami pro tvorbu distančních studijních opor, proto má možná pro Vás poněkud nezvyklou podobu. Je primárně určen studentům kombinované formy magisterského studijního oboru Učitelství geografie pro střední školy. Cílem pracovníků katedry geografie je zpracovat pro ně studijní opory tak, aby i ve specifických podmínkách „domácí přípravy“ kombinované s pátečními tutoriály získali stejnou sumu znalostí jako účastníci prezenčního studia.

Přípravu kombinované formy studijních oborů Geografie (učitelská) a Učitelství geografie pro střední školy zajistil projektový tým Operačního projektu Vzdělání pro konkurenceschopnost – CZ.1.07/2.2.00/18.0014 „Rozšíření akreditace studia učitelské geografie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Palackého v Olomouci o kombinovanou formu“, do kterého byla zapojena většina členů katedry geografie, mj. všichni vyučující. Z prostředků projektu byla hrazena zejména příprava studijních opor. Ty jsou zpracovávány podle jednotné metodiky a byly během akademických let 2012–13 a 2013–14 ověřeny ve výuce. Na základě připomínek a námětů studentů dostal tento studijní text svou konečnou podobu.

Předpokládané vstupní znalosti

Text je „šit na míru“ studentům, kteří maturovali ze zeměpisu, předpokládá proto zvládnutí středoškolského učiva. Autoři dále u svých čtenářů očekávají předchozí absolvování bakalářského studijního oboru Geografie (Zoborová, učitelská), tj. mimo jiné základů fyzické geografie a základů humánní geografie, které jsou nezbytné pro porozumění terminologii používané ve studijní opoře. Písemné úkoly, které budete v předmětu vypracovávat, by měly mít formální i obsahovou úroveň odborných textů (používání odborné terminologie, citační aparát, uvážlivý výběr odborných zdrojů, atd.).

Písemné kontrolní úkoly, komunikace s tutorem

Během semestru studenti zpracují v písemné formě 6 kontrolních úkolů (dva dlouhé a čtyři krátké). S těmito úkoly budou seznámeni tutorem na prvním setkání. K odevzdávání úkolů, k diskuzím s kolegy a k dotazům tutorovi budou studenti využívat e-learningový portál katedry geografie Přírodovědecké fakulty UP v Olomouci, který je dostupný na internetové adrese <http://geomoodle.upol.cz/>. Výukový portál katedry tak tvoří organický doplněk této studijní opory.

Vysvětlivky k ikonám

Průvodce studiem

Prostřednictvím průvodce studiem k vám promlouvá autor textu. V průběhu četby vás upozorňuje na důležité pasáže, nabízí vám metodickou pomoc a nebo předává důležitou vstupní informaci ke studiu kapitoly.

Příklad

Příklad objasňuje probírané učivo, případně propojuje získané znalosti s ukázkou jejich praktické aplikace.

Úkoly

Pod ikonou úkoly najdete dva druhy úkolů. Buď vás autor vybídne k tomu, abyste se nad nějakým problémem zamysleli a uvedli svůj vlastní názor na položenou otázku, nebo vám zadá úkol, kterým prověřuje získané znalosti. Správné řešení zpravidla najdete přímo v textu.

Pro zájemce

Část pro zájemce je určena těm z vás, kteří máte zájem o hlubší studium dané problematiky. Najdete zde i odkazy na doplňující literaturu. Pasáže i úkoly jsou zcela dobrovolné.

Řešení

V řešení můžete zkontrolovat správnost své odpovědi na konkrétní úkol nebo v něm najdete řešení konkrétního testu. Váží se na konkrétní úkoly, testy! Nenajdete zde databázi správných odpovědí na všechny úkoly a testy v textu!

Shrnutí

Ve shrnutí si zopakujete klíčové body probírané látky. Zjistíte, co je pokládáno za důležité. Pokud shledáte, že některému úseku nerozumíte, nebo jste učivo špatně pochopili, vraťte se na příslušnou pasáž v textu. Shrnutí vám poskytne rychlou korekci!

Kontrolní otázky a úkoly

Prověřují, do jaké míry jste pochopili text, zapamatovali si podstatné informace a zda je dokážete aplikovat při řešení problémů. Najdete je na konci každé kapitoly. Pečlivě si je promyslete. Odpovědi můžete najít ve více či méně skryté formě přímo v textu. Někdy jsou tyto otázky řešeny na tutoriálech. V případě nejasností se obraťte na svého tutora.

Pojmy k zapamatování

Najdete je na konci kapitoly. Jde o klíčová slova kapitoly, která byste měli být schopni vysvětlit. Po prvním prostudování kapitoly si je zkuste nejprve vyplnit bez nahlédnutí do textu! Teprve pak srovnajte s příslušnými formulacemi autora. Pojmy slouží nejen k vaší kontrole toho, co jste se naučili, ale můžete je velmi efektivně využít při závěrečném opakování před testem.

1 Poloha a členitost

Cíl

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- přesně odlišit pojmy Latinská Amerika, Jižní Amerika, Karibská oblast,
- charakterizovat absolutní polohu Latinské Ameriky,
- přesně lokalizovat nejdůležitější ostrovy a poloostrovy Latinské Ameriky.

Doba potřebná k prostudování kapitoly: **60 minut**.

Průvodce studiem

Téma úvodní kapitoly se Vám může zdát nudné a nezajímavé. Každý přeci ví, „kde je“ Amerika ... a navíc je to takové popisné ... Jak to může rozvinout naše myšlení? Jako bych slyšel studenty denního studia! Jenže chceme-li pochopit nějaké prostorové vztahy, není to možné bez toho, abyste se dokázali v daném prostoru zorientovat. Postupujme logicky od základních stavebních kamenů – a pustíme se do práce!

1.1 Vymezení Latinské Ameriky a Karibiku

Geograficky není **Latinská Amerika** vymezována jednotně. Jednotliví autoři se shodují především v konstatování, že se jedná o entitu definovanou kulturně. Oblast spojuje společné románské (latinské) dědictví, její kultura je hluboce zakořeněna v antické římské kultuře Středozeří. Odvození z kultury starověkého Říma je v tomto případě chápáno především v jazykové rovině: mohli bychom proto mluvit i o oblasti s dominujícím postavením některého z románských jazyků, ve kterých bylo „římské dědictví“ Americe předáváno – španělštiny, portugalštiny a (s jistými výhradami) francouzštiny. Územní vymezení takto definovaného kulturního jádra Latinské Ameriky je zcela jasné, tvoří ho pás států vyplňujících mezi Mexikem a nejjižnějším cípem Jižní Ameriky prakticky celý kontinent.

Latinská Amerika

K jádru Latinské Ameriky se přimykají 2 okrajové oblasti, ve kterých je románský a resp. hispánský vliv méně zřetelný. První z těchto oblastí je jihozápadní příhraničí USA, které bylo původně kolonizováno Španěly a až do poloviny 19. století politicky podléhalo španělskému a později mexickému státu. K Latinské Americe se tato oblast tradičně nezařazuje – zejména z důvodu politické příslušnosti území k USA a z toho plynoucích „nelatinskoamerických“ sociálních a ekonomických znaků, a to přesto, že je hispánská přítomnost (zejména kulturní a jazyková) v těchto oblastech kontinuální a v mnoha aspektech dokonce rostoucí (např. stabilní zvyšování podílu obyvatel hispánského původu).

Druhou okrajovou oblastí je **Karibik**, resp. karibský kulturní okruh, ke kterému můžeme počítat všechny karibské ostrovy, Bahamy, Belize, nejvýchodnější okraj Střední Ameriky a pobřežní oblasti Guyany, Surinamu a Francouzské Guyany (někdy též poměrně vzdálené Bermudy). Také této oblasti v počátcích evropské kolonizace mocensky dominovali Španělé, později ale na kolonizaci ostrovů a pobřežních pásů široce participovaly i jiné evropské národy a oblast byla vystavena kulturně různorodým vlivům – vedle španělských i anglickým, holandským, francouzským, asijským a (severo)americkým, které ve všech případech splynuly s africkým základem.

Karibik

S výjimkou Kuby, Portorika a Dominikánské republiky se dnes v oblasti nesetkáme s tradičními hispánskými kulturními hodnotami a osídlením, proto někteří autoři karibskou oblast

Latinská Amerika a Karibik

za součást Latinské Ameriky nepovažují (s výjimkou tří dříve zmíněných států). Pro příslušnost Karibiku k Latinské Americe naopak hovoří úzké historické vazby, ekonomická i sociální situace tamního obyvatelstva a v neposlední řadě i střetávání „čistých“ latinskoamerických a karibských vlivů uvnitř politickogeografických jednotek (v „karibském“ Belize hispánská většina obyvatelstva, v „latinskoamerické“ Nikaragui karibský charakter východních oblastí státu). Začlenění karibské oblasti k Latinské Americe je obvyklejší, pro širěji vymezené území se ale stále častěji prosazuje „složený“ název **Latinská Amerika a Karibik** (v angličtině *Latin America and the Caribbean*, ve španělštině *América Latina y el Caribe*).

V tomto textu budeme Latinskou Ameriku pojímat (v souladu s obvyklým českým chápáním pojmu) jako soubor amerických států ležících jižně od kontinuálního území USA, tj. včetně karibské oblasti. Takto vymezené území má rozlohu 22,6 mil. km² a obývá ho přes 563 mil. obyvatel (2009).

Pro zájemce

Pro karibskou oblast se tradičně používá i označení **Západní Indie** (plurál, anglicky West Indies), v anglofonních karibských státech je tento geograficky poněkud matoucí termín podstatně frekventovanější než pojem Karibik (anglicky Caribbean). Geografický název Západní Indie je reliktem chybné Kolumbovy představy o charakteru jím objeveného území, které považoval za pokračování jihoasijských Indií.

Příklad

Kolumbův omyl zanechal stopy i ve většině světových jazyků: označení obyvatel Indie a amerických domorodců jsou si často nepříjemně podobná nebo dokonce shodná. Zatímco v češtině lze zaměnit Inda a indiána jen nedopatřením, v anglických textech je možnost omylu mnohem snazší, zejména v oblasti Západních Indií ... Proto je dobré si uvědomit, že West Indies jsou Západní Indie (s velkým počátečním Z, tj. karibská oblast), zatímco západní Indie (s malým počátečním Z, část Indické republiky, resp. Indického poloostrova) se označí jako Western India, Indian je pak podle kontextu Ind, indián nebo obyvatel kterékoliv z Indií. Specificky v karibské oblasti pak označují i v oficiálních statistikách Indy jako East Indians, zatímco West Indians jsou všichni obyvatelé Karibiku (Západních Indií), v některých případech (např. pokud se mluví o přistěhovalcích) ale jen nejpočetnější rasová složka karibského obyvatelstva, tj. černoši a mulati.

1.2 Členění Latinské Ameriky

1.2.1 Fyzickogeografické členění Latinské Ameriky, její poloha a členitost

Latinské Americe územně neodpovídá žádný uzavřený fyzickogeografický region, politickými hranicemi omezené území není geologicky, klimaticky ani geomorfologicky jednotné. Základní členění na fyzickogeografické regiony proto často vychází z členění Ameriky jako celku na **Ameriku Severní a Jižní**, přičemž jejich hranicí na pevnině je nejužší místo Panamské šíje (48 km) a karibské ostrovy se řadí až na drobné výjimky k Severní Americe (rozhodující je v tomto případě politická příslušnost). Jižní část Severní Ameriky ohraničená ze severozápadu Tehuantepeckou šíjí a Panamskou šíjí spolu s ostrovy Karibiku se označuje též jako **Střední Amerika**.

V předchozím textu popsané fyzickogeografické vymezení Střední Ameriky přirozeně nerespektuje umělé politické hranice Panamy a Mexika. V literatuře se můžeme velmi často setkat i s „humánním“ vymezením Střední Ameriky (anglicky **Middle America**) jako prostoru zahrnujícího vedle Karibiku i pás pevninských států od Mexika po Panamu (včetně), případně s užším pojetím Střední Ameriky (anglicky **Central America**) pro 7 států ležících na americké pevnině mezi Mexikem a Kolumbií. Nejužší je politické vymezení Střední Ame-

Severní a Jižní Amerika

Střední Amerika

Middle America

Central America

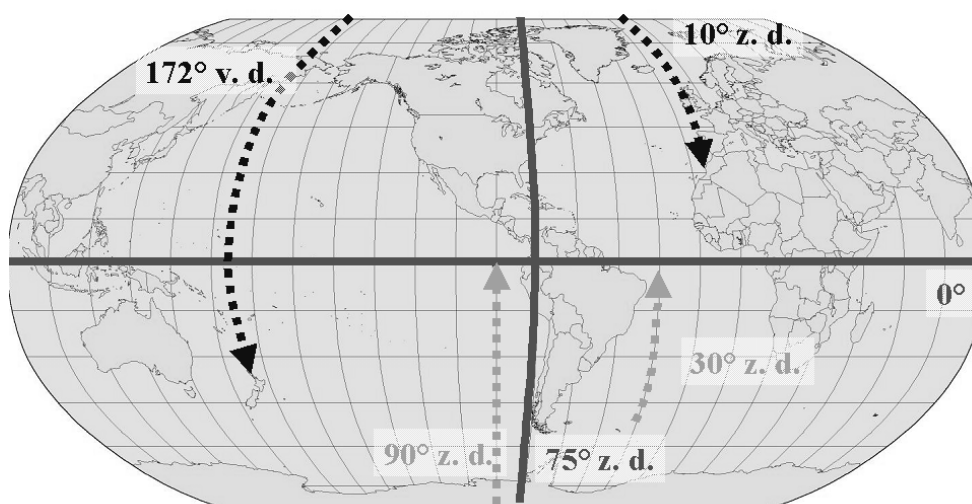
riky jako nástupnických států dřívějších Spojených států stredoamerických, které si přes značnou heterogenitu dodnes uchovávají jisté prvky společné identity včetně občasných pokusů o hlubší politickou nebo hospodářskou integraci (Guatemala, Honduras, Nikaragua, Salvador a Kostarika).

Latinská Amerika leží na západní polokouli, z větší části jižně od rovníku. Dělicí linií mezi její severoamerickou a jihoamerickou částí je přibližně rovnoběžka 10° s. š., podobnou vlastnost má ale i poledník 75° z. d. Převážná část Jižní Ameriky leží na východ od něj, pevninská část Severní Ameriky pak západně. Pro klima oblasti je určující poloha většiny území mezi rovnoběžkami 30° s. š. a 30° j. š. (zejména rovnoměrné rozložení teplot ovlivněné nadmořskou výškou).

Pro zájemce: Leží Severní Amerika na sever od Ameriky Jižní?

Následující obrázek dokládá, že označení Severní a Jižní Ameriky je – pro pevninskou část území – poněkud nepřesné. Výstižnější by pravděpodobně bylo mluvit o severozápadní a jihovýchodní části kontinentu, vžitě označování ale plně „rehabilituje“ pouze Grónsko.

Obr. 1 Poloha Latinské Ameriky (vlastní zpracování)

Tab. 1 Absolutní poloha Latinské Ameriky

Bod	Pevnina	Ostrov
Nejsevernější	Monumento 206 (Mexiko/USA) $32^\circ 43' \text{ s. š.}$	Saint Catherine Point, Bermudy $32^\circ 23' \text{ s. š.}^{**}$
Nejzápadnější	Tijuana $117^\circ 07' \text{ z. d.}$	Roca Elefante, Is. de Guadalupe $118^\circ 22' \text{ z. d.}$
Nejižnější	Cabo Froward $53^\circ 54' \text{ j. š.}^*$	Islote Águila, Islas Diego Ramírez $56^\circ 32' \text{ j. š.}^{***}$
Nejvýchodnější	Ponta do Seixas, Cabo Branco $34^\circ 47' \text{ z. d.}$	Ilha do Sul, Ilhas de Martim Vaz $28^\circ 50' \text{ z. d.}^{***}$

* často je uváděn i Hoornský mys ($55^\circ 59' \text{ j. š.}$), nejjižnější bod pobřežních chilských ostrovů

** bez drobných pobřežních ostrůvků Mexika

*** pokud jsou k Jižní Americe započítávány i Jižní Georgie a Jižní Sandwichovy ostrovy, je nejjižnějším bodem Thule Island v Jižních Sandwichových ostrovech ($59^\circ 32' \text{ j. š.}$) a nejvýchodnějším Montagu Island ve stejném souostroví ($26^\circ 23' \text{ z. d.}$)

Rozdílům v zeměpisné délce nejvýchodnějšího a nejzápadnějšího bodu Latinské Ameriky odpovídá rozdělení území do 7 časových pásem. Čas nejzápadnější části Mexika je o 9 hodin nižší než střeoevropský čas (tj. GMT – 8) a na brazilských ostrovech v Atlantiku je

Časová pásma

o 3 hodiny méně (GMT – 2) než u nás. Při přepočtu rozdílu v používaných časech je ale třeba vzít v úvahu i skutečnost, že Argentina a Chile používají čas, který by odpovídal sousednímu východně ležícímu časovému pásmu (stejný efekt jako trvalé používání letního času) a pak také skutečnost, že některé státy používají letní čas. Většina středoamerických států zavádí letní čas v období od března do září/října (počátky ale nejsou koordinovány), na jižní polokouli pak pouze Chile, jižní Brazílie, Uruguay, Paraguay a Falklandy v jejich letním období, tj. od října do února/března.

Pro zájemce: Co je na jižní polokouli jinak?

V předchozím odstavci jsme se dotkli problému, který může v případě jihoamerických států do jisté míry dezorientovat osoby zvyklé na to, „jak věci fungují“ na severní polokouli. Nejenže je nutno počítat s přibližně půlročním posunem ročních období a klimatických jevů i jejich důsledků (nejteplejší měsíc, období sklizně), ale také se skutečnosti, že např. návštěvník Buenos Aires bude pozorovat vrcholící slunce na severu, že v pokoji s výhledem na jih se přímých slunečních paprsků nadočká a že dorůstající měsíc nabude mít podobu písmene D, ale C (dojem písmene D vzniká tím, že osvětlenou část měsíce vztahujeme k nejbližší – tj. jižní – části obzoru, na jihu Latinské Ameriky se ale bude jednat o oblast kolem severního bodu obzoru). Podobně se není radno spoléhat na to, že nejlepší víno bude na svahu orientovaném stejně jako v okolí Mikulova, že argentinští skauti se učí o užitečnosti mravenišť pro určování světových stran totéž jako naši, nebo že říční koryta jsou asymetrická stejně jako u nás (Coriolisova síla neodchyluje pohybující se hmoty doprava, ale doleva).

Členitost

Pevninská část má poměrně jednoduchý tvar a není příliš členitá, až na karibskou oblast je Latinská Amerika chudá i na ostrovy. Příčinou je nekomplikovaný geologický vývoj a také skutečnost, že na modelaci reliéfu Latinské Ameriky se až na drobné výjimky (jižní Chile) nepodílelo zalednění.

Pro zájemce: Proč je Severní Amerika členitější než Jižní?

Právě uvedená stručná charakteristika členitosti Latinské Ameriky vynikne ve srovnání se severní částí amerického kontinentu:

Tab. 2 Členitost Ameriky

oblast	délka pobřeží	podíl plochy ostrovů a poloostrovů na rozloze
Severní Amerika	75 600 km	asi 25 %
Jižní Amerika	28 700 km	asi 1 %

Pokud bychom považovali Jižní a Severní Ameriku za samostatné kontinenty, byla by Severní Amerika ze všech světadílů nejčlenitější, Jižní Amerika naopak nejméně členitá. Příčinou je zejména přemodelování oblastí dnešní severní Kanady pevninským ledovcem, díky kterému se od pevniny oddělily jednotlivé ostrovy Arktického souostroví. Oblast, která byla přemodelována ledovcem v Jižní Americe, se nachází v nejužším jižním výběžku světadílu a je rozlohou nesrovnatelně menší.

Tvar pevniny

Jihoamerická pevnina má přibližně tvar sférického trojúhelníku, v severojižním směru měří zhruba 7 500 km (vzdálenost mysů Gallinas a Froward 7 350 km, trasa z Gallinas na Hoornský mys je dlouhá 7 550 km), v západovýchodním směru má pak 5170 km. S poněkud bujnější fantazií bychom označení trojúhelníkový tvar mohli aplikovat i na pevninskou Střední Ameriku s Mexikem – délka tohoto území od severozápadu k jihovýchodu je přibližně 4500 km, jeho šířka se směrem na jihovýchod zmenšuje, Atlantik a Pacifik se v nejužším místě Mexika (Tehuantepecká šíje) přibližují na 192 km, v Panamě (Panamská šíje) pak na pouhých 48 km.

Karibská oblast

Karibik má jako území tvořené zhruba 7 tis. ostrovy, ostrůvky a útesy zcela odlišný charakter. Mimo oblast Karibského moře leží souostroví Bermudy a Bahamy, ostrovy V Karibském moři nebo na jeho hranicích se pak souhrnně označují jako Antily. Antily se konvenčně dělí na Velké Antily a Malé Antily. Velké Antily tvoří 4 největší ostrovy – Kuba, Jamajka, Haiti (též Hispaniola) a Portoriko – a dohromady představují téměř 94 % plochy a 91 % obyvatelstva Antil. Malé Antily tvoří stovky ostrovů a ostrůvků podél východního a jižního okraje

Karibiku. Používané členění Malých Antil na Návětrné a Závětrné ostrovy je nejednotné a nemá ani klimatologické ani geografické odůvodnění.

Pro zájemce: Které Antily jsou „za větrem“?

Rozdělení Malých Antil na Závětrné a Návětrné ostrovy je značně nepřehledné. Britská a americká literatura považuje za hranici mezi oběma skupinami pomyslnou čáru mezi Dominikou a Martinikem. Označení „návětrný“ pro jižní a „závětrný“ pro severní skupinu ostrovů nemá prakticky žádné geografické opodstatnění, vyplývá z historického a dopravního hlediska: lodě evropských mořeplavců byly severovýchodním pasátem, vanoucím přes Atlantik, zanášeny k jižní části oblouku Malých Antil, do stejných míst také směřovaly otrokářské lodě z oblasti Guinejského zálivu. Z dopravního hlediska tedy byly Návětrné ostrovy pro plachetnice lépe dostupné než severozápadní („závětrná“) část ostrovního oblouku. V tomto smyslu byly pojmenovány i koloniální státní útvary Britské Závětrné ostrovy a Britské Návětrné ostrovy (do roku 1956).

Zcela jiné pojetí hranice mezi Návětrnými a Závětrnými ostrovy mají ostatní evropské „koloniální“ národy: nizozemské Bowenwindse Eilanden / Eilanden boven de wind, španělské Islas de Barlovento a francouzské Îles au Vent, tj. Návětrné ostrovy, zahrnují celý ostrovní oblouk mezi Portorikem a Trinidadem, zatímco pojem Závětrné ostrovy (holandsky Benedenwindse Eilanden, španělsky Islas de Sotavento, francouzsky Îles sous le Vent) je vyhrazen pro ostrovy ležící pobřeží Venezuely.

Paradoxní je postavení malých nizozemských ostrovů v severních Antilách (tzv. SSS ostrovy: Saba, Svatý Martin a Svatý Eustach): jejich převážně anglofonní obyvatelé jsou v souladu s nizozemskou tradicí přesvědčeni, že žijí na Windward Islands (Návětrných ostrovech), zatímco okolní shodně anglofonní ostrovy se hlásí vzhledem ke své „britské“ historické zkušenosti k Leeward Islands (Závětrné ostrovy).

1.2.2 Fyzickogeografické pojmy, které bychom měli znát

Pro studium Latinské Ameriky je výhodné znát polohu některých důležitějších zálivů, poloostrovů, ostrovů atd. Doporučujeme vyhledat na mapě minimálně:

Zálivy, průlivy a moře v Tichém oceánu: záliv Sebastián Vizcaína (*Bahía de Sebastián Vizcaína*), Kalifornský záliv (*Golfo de California*, často též *Mar de Cortés*), Tehuantepecký záliv (*Golfo de Tehuantepec*), záliv Fonseca (*Golfo de Fonseca*), Panamský záliv (*Golfo de Panamá*), Guayaquilský záliv (*Golfo de Guayaquil*), záliv Corcovado (*Golfo de Corcovado*; v Chile), záliv Peñas (*Golfo de Peñas*), Drakeův průliv (*Pasaje de Drake / Drake Passage*), Magalhãesův průliv (*Estrecho de Magallanes*).

Zálivy, průlivy a moře v Atlantském oceánu: Bahía Grande, záliv sv. Jiří (*Golfo San Jorge*), záliv sv. Matouše (*Golfo San Matias*), Bahía Blanca, La Plata (*Río de la Plata*), záliv Guanabara (*Baía da Guanabara*; na jeho břehu leží Rio de Janeiro), záliv Všech Svatých (*Baía de Todos os Santos*; na jeho břehu město Salvador), záliv Marajó (*Baía de Marajó*), ústí Amazonky (*Estuário do Rio Amazonas*).

Zálivy, průlivy a moře v Karibské oblasti: Karibské moře (*Mar Caribe / Caribbean Sea / Mer des Caraïbes / Caribische Zee*), Venezuelský záliv (*Golfo de Venezuela*), záliv Darién (*Golfo del Darién*), záliv Moskytů (*Golfo de los Mosquitos*; v Panamě, pozor na možnou záměnu s pobřežím Moskytů (*Costa de los Mosquitos*) v Nikaragui a Hondurasu), Hondurský záliv (*Golfo de Honduras*), Campechský záliv (*Bahía de Campeche*), Mexický záliv (*Golfo de México / Gulf of Mexico*).

Mysy: v Tichém oceánu: mys Eugenia (*Punta Eugenia*), mys Svatého Lukáše (*Cabo San Lucas*), mys Corrientes (*Cabo Corrientes*), mys Ancón (*Punta Ancón*), mys Pariñas (*Punta Pariñas*), mys Froward (*Cabo Froward*), Hornský mys (*Cabo de Hornos*); v Atlantském oceánu: mys Branco (*Cabo Branco*); v Karibské oblasti: mys Gallinas (*Punta Gallinas*).

Poloostrovy v Tichém oceánu: Kalifornský poloostrov (*Península de Baja California*; poznámka: doslova „poloostrov Dolní Kalifornie“, „Horní Kalifornie“ (Alta California) je pak přibližně území států Kalifornie, Nevada a Utah v USA), poloostrov Azuero (*Península de*

Azuero), poloostrov Taitao (*Península de Taitao*); v Atlantském oceánu: poloostrov Valdés (*Península Valdés*), v Karibské oblasti: poloostrov Guajira (*Península de la Guajira*), poloostrov Yucatán (*Península de Yucatán / Yucatán Peninsula*).

Ostrovy a souostroví v Tichém oceánu: ostrov Guadalupe (*Isla de Guadalupe*), Revillagigedovy ostrovy (*Islas Revilla Gigedo*), ostrov Clipperton (*Île de Clipperton / Isla Clipperton*), Kokosový ostrov (*Isla del Coco*), ostrovy Galapágy (*Archipiélago de Colón / Islas Galápagos*), ostrovy Desventuradas (*Islas Desventuradas*), ostrovy Juana Fernándeze (*Archipiélago Juan Fernández*), ostrov Robinsona Crusoe / *Isla Robinsón Crusoe* a ostrov Alejandra Selkirka / *Isla Alejandro Selkirk*), souostroví Chiloé (*Archipiélago de Chiloé*; největší ostrov Chiloé / *Isla Grande de Chiloé*), souostroví Chonů (*Archipiélago de los Chonos*), ostrov Wellington (*Isla Wellington*), souostroví Ohňová země (*Tierra del Fuego*; hlavní ostrov Isla Grande de Tierra del Fuego).

Antily (angl. a fr. *Antilles*, šp. *Antillas*, hol. *Antillen*): Velké Antily (*Greater Antilles / Grandes Antilles / Antillas Mayores*): Kuba, Portoriko, Jamajka, Haiti / Hispaniola (fr. *Hispaniola* nebo *Haïti*, šp. *La Española*); Malé Antily (*Lesser Antilles / Antillas Menores / Kleine Antillen*): Panenské ostrovy (*Virgin Islands*), Anguilla (*Anguilla Island*), Svatý Martin (*Sint Maarten / Saint-Martin*), Svatý Bartoloměj (*Saint-Barthélemy*), Saba, Svatý Eustach (*Sint Eustatius*), Svatý Kryštof (*Saint Christopher / Saint Kitts*), Nevis, Montserrat, Barbuda, Antigua, Guadeloupe (ostrovy Basse-Terre, Grande-Terre), Dominika, Martinik, Svatá Lucie, Svatý Vincenc, ostrovy Grenadiny (*The Grenadines*), Grenada, Barbados, Trinidad, Tobago, Bonaire [bonér], Curaçao [kirásou], Aruba.

Další ostrovy v Karibském moři: Kajmanské ostrovy (*Cayman Islands*; ostrov Grand Cayman aj.), ostrov Mládeže (*Isla de la Juventud*; patří Kubě), ostrov Gonáve (*Île de la Gonâve*; patří Haiti), ostrovy Svatého Ondřeje a Providencia (*San Andrés y Providencia*), ostrovy San Blas (*Archipiélago de la San Blas*; na pobřeží Panamy), ostrovy Bocas del Toro (*Archipiélago Bocas del Toro*; na pobřeží Panamy), Navassa (*Navassa Island / Île de La Navasse / Lanavaz*), Islas de la Bahía (u pobřeží Hondurasu), Margarita (*Isla Margarita*; u pobřeží Venezuely)

Ostrovy v Atlantském oceánu mimo Karibské moře: Bahamy (*The Bahamas*; ostrovy Abaco, Andros, Grand Bahama, Great Inagua, New Providence, ...), Turks a Caicos, Tortuga (*Île de la Tortue*, u pobřeží Haiti), Bermudy (*Bermuda Islands*), Marajó (*Ilha de Marajó*; říční ostrov v ústí Amazonky), Fernando de Noronha, ostrovy Martima Vaze (*Ilhas de Martim Vaz*), ostrovy Sv. Petra a Pavla (*Penedos de São Pedro e São Paulo*), Falklandy / Malvíny (ostrovy East Falkland / Soledad a West Falkland / Gran Malvina), Jižní Georgie (*South Georgia / Georgia del Sur*, též *San Pedro*), Jižní Sandwichovy ostrovy (*South Sandwich Islands / Sándwich del Sur*)

Šíje: Panamská (*Istmo de Panamá*), Tehuantepecká (*Istmo de Tehuantepec*).

Geografické názvy v Latinské Americe

Při vyhledávání uvedených geografických objektů může dojít k několika komplikacím. První z nich je neustálenost místních názvů (Latinoameričané evropskou posedlost normalizací geografického názvosloví nezdědili), vyskytuje se i variantní pravopis a názvy v případě sporných území (např. Falklandy / Malvíny). Druhou obtížnou otázkou je nalezení „správné“ výslovnosti, ani ta není jednotná a navíc se může lišit podle místních variant jazyka v jednotlivých zemích. Obtíže vyplývají ze způsobu, kterým geografické názvy v Americe vznikaly.

Jejich zdrojem byly často domorodé jazyky (např. Kanada, Haiti), řada jich byla přenesena z Evropy – občas s doplněním, že se jedná o Nueva ... / New ..., mnohdy ale i bez něj. Další poměrně početnou skupinu geografických názvů tvoří pojmenování odvozená z osobních

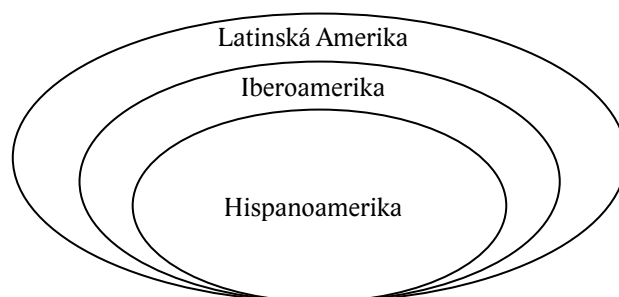
jmen objevitelů, politiků, svatých apod. (Kolumbie, Bolívie, Dominikánská republika) nebo z obecných výrazů (Argentina, Montevideo). Pokud je název přenesen z jiného jazykového prostředí, dochází k nečekaným transformacím v pravopise i výslovnosti (např. brazilské městečko pojmenované po našich Lidicích se jmenuje Lídice [lidys]).

Pro zájemce: Transformace výslovnosti ... aneb od Mešika k Mexiku

Výše popsané transformace si můžeme ukázat na genezi našeho označení pro Mexiko [meksiko], které je sice ve světě poměrně rozšířené, ve vlastním Mexiku se ale takto nikdy nevyslovovalo. Název vychází z jména aztéckého boha války Mexitliho [mešitli] a původně se vyslovoval [mešiko], později [mechiko]. Naše „ks“ (zprostředkované angličtinou) je tedy vlastně mylné.

1.2.3 Socioekonomické členění Latinské Ameriky

Obr. 2 Členění Latinské Ameriky na kulturně-jazykové regiony.

Možnosti socioekonomického členění Latinské Ameriky jsou nepřehledné – podle volby hlavního dělicího kritéria (kulturní, ekonomické a politické znaky, integrační uskupení apod.).

Poměrně rozšířené je vyčleňování užších kulturně-jazykových regionů v rámci Latinské Ameriky – tzv. **Hispanoameriky** (státy se španělským úředním jazykem), resp. **Iberoameriky** (státy s dominující španělštinou nebo portugalštinou). Oba pojmy mohou být ale chápány také v neúzemním „personálním“ smyslu – jako soubory částečně promíšených příslušníků stejného kulturního a jazykového okruhu (v tomto chápání se někdy doplňuje k Hispanoamerice ještě Portugalci ovlivněná „Lusoamerika“, na dědictví otroků dovezených z Afriky navazující „Afroamerika“ a domorodá „Indoamerika“).

*Hispanoamerika,
Iberoamerika*

V naší geografické literatuře je obvyklé členění Latinské Ameriky na menší teritoriálně uzavřené celky. Ty vycházejí z členění fyzickogeografického (Karibik, Střední Amerika s Mexikem, Jižní Amerika), ale na rozdíl od něj respektují politické hranice. Obvyklé je i další členění Jižní Ameriky buď podle integračních uskupení, nebo pouze na základě geografické polohy, např. na karibské státy (Venezuela, Kolumbie, Guyana, Surinam a Francouzská Guyana), laplatské státy (Argentina, Paraguay, Uruguay), andské státy (Ekvádor, Peru, Bolívie, Chile) a Brazílii.

1.2.4 Politické členění Latinské Ameriky

Tab. 3 Státy a závislá území Latinské Ameriky (2009)

stát, území	rozloha (tis. km ²)	počet obyvatel (tis.)	hustota zalidnění (ob./km ²)
<i>Střední Amerika a Mexiko</i>			
Belize	22,96	270	12
Guatemala	108,89	12 700	117
Honduras	112,09	7 347	66
Kostarika	51,10	4 322	85
Mexiko	1 958,20	106 147	54
Nikaragua	130,00	5 483	42
Panama	75,52	3 228	43
Salvador	21,04	6 875	327
Clipperton (fr.)	0,01	0	0
<i>Karibik</i>			
Antigua a Barbuda	0,44	81	184
Bahamy	13,88	323	23
Barbados	0,43	270	628
Dominika	0,75	79	105
Dominikánská rep.	48,73	9 100	187
Grenada	0,34	103	303
Haiti	27,75	9 151	330
Jamajka	10,99	2 651	241
Kuba	110,86	11 369	103
Sv. Lucie	0,62	161	260
Sv. Kryštof a Nevis	0,36	43	119
Sv. Vincenc a Granadiny	0,39	119	305
Trinidad a Tobago	5,13	1 305	254
Anguilla (brit.)	0,10	12	120
Aruba (niz.)	0,19	99	521
Bermudy (br.)	0,05	66	1320
Britské Panenské ostrovy (br.)	0,15	22	147
Guadeloupe (fr.)	1,78	457	257
Kajmanské ostrovy (br.)	0,26	47	181
Martinik (fr.)	1,10	439	399
Montserrat (br.)	0,10	4	40
Navassa (USA)	0,01	0	0
Nizozemské Antily (niz.)	0,69	183	265
Panenské ostrovy (USA)	0,35	112	320
Portoriko (USA)	9,10	3 955	435
Turks a Caicos (br.)	0,43	22	51
<i>Jižní Amerika</i>			
Argentina	2 780,40	38 592	14
Bolívie	1 098,58	9 427	9
Brazílie	8 514,88	187 597	22
Guyana	214,97	751	3
Chile	756,63	16 267	21
Ekvádor	283,56	13 215	47
Kolumbie	1 138,91	46 039	40
Paraguay	406,75	6 216	15
Peru	1 285,22	27 947	22
Surinam	163,27	449	3
Uruguay	176,22	3 455	20
Venezuela	912,05	26 577	29
Falklandy (br.)	12,17	3	0
Francouzská Guyana (fr.)	91,00	203	2
Jižní Georgie (br.)	3,90	0	0
Střední Amerika a Mexiko	2 479,81	146 372	59
Karibik	234,98	40 173	171
Jižní Amerika	17 838,51	376 738	21
Latinská Amerika	20 553,30	563 283	27

SHRNUTÍ

Jako Latinskou Ameriku označujeme část amerického dvojkontinentu jižně od hranic USA, tedy území s převažujícím latinským (španělským, portugalským a příp. i francouzským) vlivem. Nejedná se tedy pouze o Jižní Ameriku, ale i o část území, jež bývá označována jako Amerika Severní, resp. Střední. A do tohoto území je začleněn také Karibik. Takto vymezené území tvoří celkem 33 nezávislých států velmi rozdílných velikostí. Největší je Brazílie, nejmenší některé ostrovy v Karibiku.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Jak vymezujeme Latinskou Ameriku?
2. Které 2 oblasti lze považovat vzhledem k Latinské Americe za okrajové?
3. Kolik nezávislých států tvoří Latinskou Ameriku a kolik z nich dokážete vyjmenovat?
4. Jak bývá vyčleňována Střední Amerika?
5. Do kolika časových pásem Latinská Amerika zasahuje?

Pojmy k zapamatování

Latinská Amerika, Karibik, Hispanoamerika, Iberoamerika, Střední Amerika, všechna místní jména v kapitole (v české podobě)

2 Geologické a geomorfologické poměry

Cíl

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- popsat geologický vývoj Latinské Ameriky,
- vysvětlit vznik hlavních pohoří a nížin v oblasti,
- nazvat hlavní orografické systémy v oblasti.

Doba potřebná k prostudování kapitoly: **60 minut.**

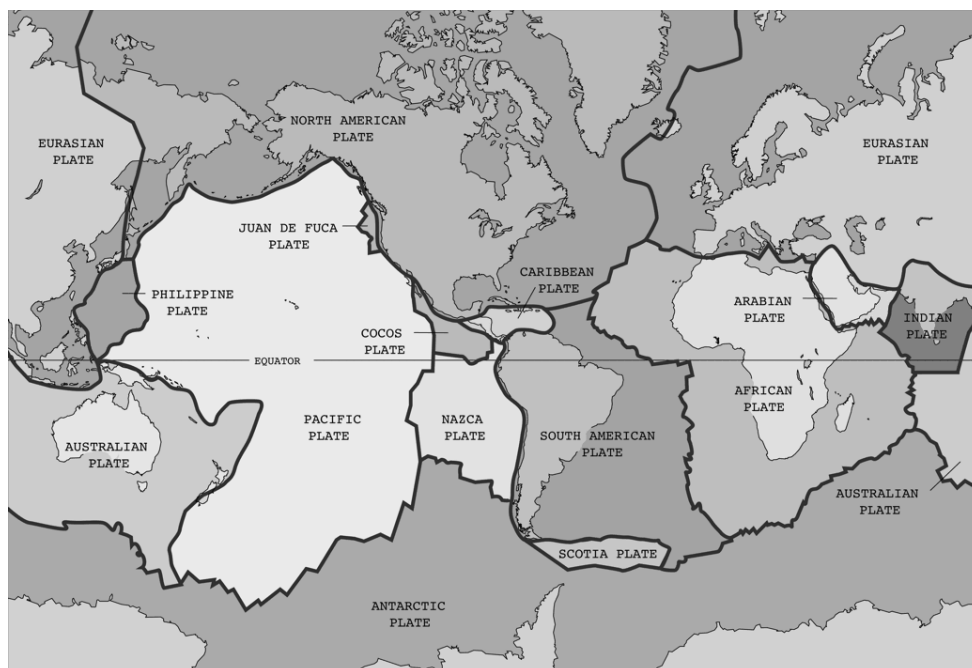

Průvodce studiem

Následující kapitola se bude zabývat tím, jak Jižní Amerika geologicky vznikla a jak se utvářel její povrch. Ten má v místních poměrech zásadní význam pro život lidí, předurčil historický vývoj kontinentu i jeho osídlení. Pojďme se na něj tedy podívat blíže...

2.1 Desková tektonika

Na pevninském území Latinské Ameriky zasahují tři litosférické desky. Jejich vzájemné pohyby, spolu s pohyby desek sousedních, byly rozhodující pro vytváření dnešní podoby kontinentu, zejména jeho reliéfu.

Obr. 3 Litosférické desky

*Severoamerická
litosférická deska*

Severní Karibik a Mexiko leží na jižním okraji **Severoamerické litosférické desky** (*North American Plate / Placa Norteamericana*). Na západě Severoamerická deska sousedí s deskou Pacifickou, východní hranicí s Eurasijskou a Africkou litosférickou deskou je pak Středoatlantský hřbet. Z jihu je oddělena ostrovy Portoriko, Haiti, Kajmanským příkopem (*Cayman Trough*) a systémem transformních zlomů na pevnině Střední Ameriky (zejména

zóna Motagua-Polochic / Falla Motagua-Polochic a zlom Oriente) od **Karibské litosférické desky** (*Caribbean Plate / Placa del Caribe*).

Ta je na jihozápadě omezena Středoamerickým příkopem (*Middle America Trench*), na východě ostrovním obloukem Malých Antil, jižní hranice nebývá vymezována jednotně, tvoří ji pás zlomů podél severního pobřeží Jižní Ameriky. Ta je jako celek tvořena **Jihoamerickou litosférickou deskou** (*South American Plate / Placa Suramericana*), kterou ohraničuje z východu Středoatlantský hřbet a ze západu přibližně 5 900 km dlouhý (ale v průměru jen 65 km široký) Peruánsko-chilský příkop (*Peru-Chile Trench / Atacama Trench*).

Jihoamerická litosférická deska

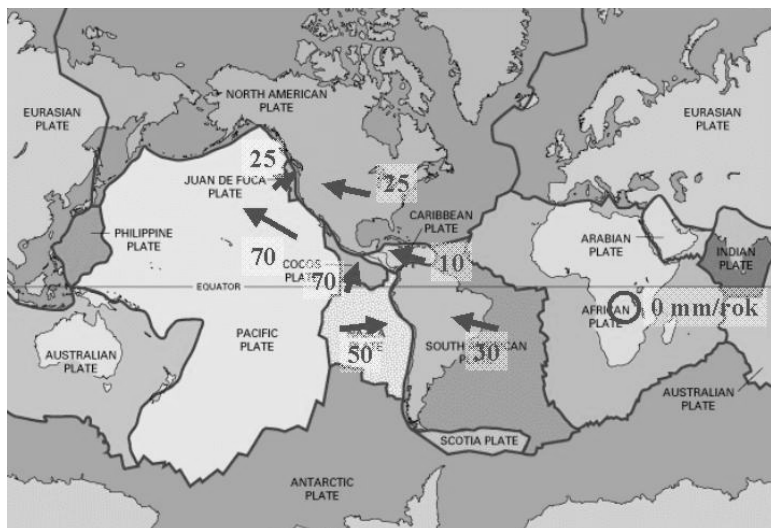
Ke třem výše popsaným deskám, které mají oceánský i pevninský typ kůry, přiléhají ze západu dvě desky s výhradně oceánským typem kůry: ke střední Americe a Mexiku **Kokosová litosférická deska** (*Cocos Plate / Placa de Cocos*) oddělená od pevniny v délce 2 800 km již zmíněným Středoamerickým příkopem a k jihoamerické pevnině litosférická deska **Nazca** (*Nazca Plate / Placa de Nazca*).

Kokosová litosférická deska

Nazca

Všechny zmíněné desky, které tvoří americkou pevninu, se pohybují ve shodném směru „od Afriky“, tj. na západ až severozápad. Jejich rychlost je ale rozdílná (Severoamerická deska asi 25 mm/rok, Karibská 10 mm/rok a Jihoamerická 30 mm/rok) a proto jsou vzájemná rozhraní buď transformní (ta v rovnoběžkovém směru, např. severní a jižní okraj Karibské desky), nebo konvergentní (východní okraj Karibské desky, pod který se zasouvá oceánská kůra „rychlejší“ desky Jihoamerické).

Desková tektonika je důležitým faktorem i pro západní okraj kontinentu. Kokosová deska a deska Nazca se posouvají téměř kolmo k okrajům pevniny, tj. v prvním případě na sever až severovýchod (70 mm/rok), v druhém na východ (50 mm/rok). Výsledkem je v obou případech konvergentní zasouvání oceánské zemské kůry pod západní okraj americké pevniny provázené vznikem rozsáhlého horského systému And, zemětřesenou a vulkanickou činností.

Pohyby desek

Obr. 4 Relativní pohyby litosférických desek v Americe (referenční deska: Africká)

2.2 Geologický vývoj Latinské Ameriky

Obecně platí, že jádra Severoamerické a Jihoamerické litosférické desky jsou tvořena geologicky nejstaršími a také nejstabilnějšími prekambriky horninami a jejich mladším sedimentárním pokryvem. Horotvorné pohyby a vytváření vrásných nebo zlomových pohoří se proto zpravidla odehrávalo na okrajích desek.

Pro zájemce: Malé připomenutí o měření času v geologii

Čtenářům, kteří si už nejsou jisti názvy nebo pořadím jednotlivých geologických období, je určen následující výpis ze stratigrafické tabulky:

supereon	eon	éra	perioda	čas (milióny let)
	fanerozoikum	kenozoikum	kvartér (<i>čtvrtohory</i>)	0,0–2,6
			neogén	2,6–23
			paleogén	23–66
		mezozoikum (<i>druhoohory</i>)	křída	66–145
			jura	145–201
			trias	201–252
		paleozoikum (<i>prvohory</i>)	perm	252–299
			karbon	299–359
			devon	359–416
			silur	416–444
			ordovik	444–488
			kambrium	488–542
prekambrium	proterozoikum (<i>starohory</i>)	...	...	542–2500
	archaikum (<i>prahory</i>)	...	...	2500–3800
	hadaikum			3800–4600

Poznámka: paleogén a neogén je možné označovat neformálně jako *třetihory*.

2.2.1 Regionální geologické jednotky Severní Ameriky

Vlastní jádro Severní Ameriky (laurentinská platforma – Laurentia, jejíž část na území Kanady a USA se označuje jako kanadský štít) do Latinské Ameriky nezasahuje.

Severoamerické Kordillery

Z vrásavých pásemných pohoří v lemu laurentinské platformy jsou součástí Latinské Ameriky **Severoamerické Kordillery**, které jsou nejvýraznější horskou pásemnou strukturou Severní Ameriky a tvoří součást souvislého cirkumpacifického horstva. Jejich dílčí morfostrukturní jednotky jsou výsledkem dvou hlavních kenozoických geotektonických cyklů, mlado- a staroalpidního, a také výsledkem primárního morfostrukturního členění celého horského pásu na východní (vnitřní, vývojově starší) a západní (pobřežní, vývojově mladší) pásmo. Prostor mezi západním a východním pásmem byl rozlámán a vyzdvižen podél zlomů, což v některých případech provázela sopečná činnost spojená se vznikem lávových příkrovů. Na rozdíl od severní části pásma Kordiller nemělo v jejich latinskoamerické části výraznější vliv na reliéf kvartérní zalednění (pouze lokálně – horské ledovce).

Pobřežní atlantské pánve

Další geologickou jednotkou jsou **pobřežní atlantské pánve** kolem Mexického zálivu, které navazují na rozlehlé mezozoické a kenozoické šelfové uloženiny Atlantského oceánu.

2.2.2 Regionální geologické jednotky Střední Ameriky

Geologický vývoj středoamerické oblasti je determinován jejím postavením mezi dvěma dílčími americkými deskami. Pod samostatnou, rozměry poměrně malou, Karibskou desku se z východu podsouvá oceánská kůra Atlantského oceánu a z jihozápadu kůra Tichého oceánu. Severní a jižní hranice desky jsou většinou transformní.

Yucatán

Morfologické rysy Střední Ameriky jsou odrazem odlišného vývoje jednotlivých částí desky. Poloostrov Yucatán (který ale leží ještě na severoamerické desce) má charakter **plošiny s křídovou tabulí**, kterou z jihu uzavírají horstva při transformním rozhraní severoamerické a karibské desky – poměrně nízké pohoří Maya (Maya Mountains; Victoria Peak, nejvyšší hora Belize, dosahuje 1 120 m n. m.) a podstatně vyšší pohoří Sierra de los Cuchumatanes (až do 3 500 m).

Výraznou jednotkou je **středoamerická vysočina** s výškami až kolem 3 500 m. Velmi výraznou součástí vysočiny je pobřežní horský řetězec vulkanického původu od hranic Mexika až na území Kostariky. Ten lemuje zhruba ve vzdálenosti 150 km rozhraní karibské a kokosové litosférické desky. Dominující vulkanické fenomény (vyhaslé i činné stratovulkány, lávové příkrovy, kaldery apod.) dávají celému horskému řetězci specifický morfologický ráz. Pohoří má zhruba severozápado-jihovýchodní směr, zachovaly se v něm ale i starší hercynské struktury na tento směr kolmé (např. v Nikaragui).

Středoamerická vysočina

Antilská oblast se geologicky (v souladu s členěním geografickým) dělí na Velké a Malé Antily. **Velké Antily**, ostrovní pás, k němuž patří Kuba, Jamajka, Haiti, Portoriko a geologicky i Panenské ostrovy, je tvořen zbytky vrásových a zlomových pohoří. Na **Malých Antilách** je určující vulkanická činnost (od paleogénu), která určila morfologii vývojově mladší vnitřní části ostrovního oblouku. Ta kontrastuje s tabulovým rázem vápencové oblasti Malých Antil ve vnější části oblouku.

Velké Antily

Malé Antily

Obr. 5 Řetězec vulkánů ve Střední Americe

2.2.3 Regionální geologické jednotky Jižní Ameriky

Jádrem kontinentu je plošně rozsáhlá brazilská platforma a podstatně menší patagonská platforma. **Brazilská platforma** je tvořená prekambriickým krystalinickým podkladem (podobně jako např. Český masiv) a platformním pokryvem, zaujímá rozsáhlé území zhruba mezi řekou Orinoko, atlantským pobřežím, pohořím Sierra de la Ventana jižně od Buenos Aires a úpatím And. Části platformy bez výraznějšího sedimentárního pokryvu se označují jako **brazilsko-guyanský štít**. Na povrch se dostává krystalinikum (tj. geologický základ) platformy ve dvou oblastech – v Brazilské vysočině a Guyanské vysočině (oblast překrytou sedimenty tvoří ve středu platformy Amazonská nížina a na okrajích Orinocká a Laplatská nížina). Jedná se o území geologicky stabilní, vrásněním nebylo zasaženo od konce proterozoika. Proterozoická vrásová pásemná horstva a hlubinné zlomy rozdělují platformu na guayanský, centrální a brazilský blok. Dnešní podobu dostala oblast během vrásnění And, kdy způsobily tlaky ze západu pohyby jednotlivých bloků, zejména pokles centrálního (Amazonská nížina) a vyzdvižení brazilského podél zlomu při jihovýchodním pobřeží Brazílie.

Brazilská platforma

Brazilsko-guyanský štít

Vyzdvižením jihozápadního okraje vznikla typická asymetrická stavba Brazilské vysočiny (strmější jihovýchodní svah, rozvodnice v blízkosti pobřeží, převládající podoba mírně nakloněného zarovnaného povrchu). Teprve po těchto pohybech se vytvořila dnešní říční síť.

Brazilské platformě se plošinným charakterem blíží **patagonská platforma**. Na rozdíl od ní ale byla konsolidována mnohem později – koncem paleozoika, popř. až během triasu.

Patagonské platforma

Andy

Západní okraj Jižní Ameriky je současně oblastí subdukce oceánské kůry Pacifiku a kontinentální kůry jihoamerické desky. **Andy** představují nejtypičtější příklad pohoří lemuujícího okraj kontinentu, vyvinutého na subdukčním deskovém rozhraní. Jde o pásemné horstvo zlomově vrásového typu. Zlomové systémy je rozděluje do řady paralelních jednotek, v nichž se střídají vyvýšeniny s paralelními sníženinami a údolími nebo příkopovými propadlinami a náhorními plošinami. Struktury označované jako deflekce (např. patagonská, aricko-santacruzská či huancabamská) jsou místa, kde se pohoří náhle stáčí jiným směrem. Deflekce rozděluje andskou oblast na jednotlivé dílčí části. Výrazným znakem And je přítomnost rozsáhlých žulových plutonů různého stáří, které pokrývají přibližně 15 % jejich rozlohy (jde o vůbec největší žulové intruze na světě). V rámci horského pásma se projevuje vulkanická činnost. Jižní část pohoří byla v kvartéru zčásti přemodelována ledovci, jihochilské pobřeží tím získalo typickou fjordovou podobu.

Pro zájemce: Jak vznikly Andy?

Jak už jsme uvedli, Andy jsou považovány za klasický případ horstva vznikajícího na subdukčním rozhraní, kde se oceánská litosféra podouvá pod přesunovanou kontinentální litosféru. Tento fakt často vede k zjednodušené představě, že „mechanismus“ vzniku horstva spočívá jen na zdvihu a vulkanismu. Tomu sice současný stav v podstatě odpovídá, ale vývoj And začal už v mezozoiku a geologický vývoj byl v jednotlivých částech pohoří značně odlišný. V Centrálních Andách se předpokládá nepřerušovaná subdukce od mezozoika. Podouvání desky Nazca na vznikajícím Peruánsko-chilském hlubokomořském příkopu začalo na přelomu triasu a jury, kdy se původně „pasivní“ západní okraj Ameriky proměnil v aktivní konvergentní deskové rozhraní. Subdukce započala ještě před tím, než došlo k oddělení Jižní Ameriky od Afriky. V této počáteční fázi se vytvořil ostrovní oblouk při pobřeží severního Chile a současně docházelo k menším intruzím žul v oblasti Východní Kordillery. Hlavní etapa zdvihu pohoří nastala ve svrchní křídě a počátkem kenozoika. V té době docházelo k největším intruzím žulových plutonů, které vedly k vyzdvižení Západní Kordillery. Dalším důsledkem proniknutí obrovských hmot žul blízko pod povrch bylo vytvoření tlakového napětí směřovaného k východu, které vedlo k vyvrásnění a zdvihu Východní Kordillery. Mezi těmito dvěma pásmy se utvořila strukturní pánev, která dnes tvoří náhorní plošinu Altiplano.

Moderní etapa vývoje pohoří započala v miocénu, kdy se obnovila vulkanická činnost a pronikání žul k povrchu (intruze). Na rozhraní pliocénu a kvartéru vulkanismus začal zesilovat a vznikly tlaky, které vedly k intenzivnímu vrásnění a vzniku přesmyků ve Východní Kordilleře. Během této doby se vytvořila řada vysokých, úzkých hřbetů, tím jak byla Východní Kordillera tlačena na pevný brazilský štít.

Příčiny vyvrásnění západního a východního pásma And jsou tedy zcela rozdílné. V oblasti Západní Kordillery dochází k tahovému napětí a zdvih je způsoben pronikáním žul blízko pod povrch (tedy „tlak zdola“), Východní Kordillera se zase zdvihá v důsledku tlakového napětí a zkracování zemské kůry v důsledku růstu vulkanického řetězce na západ od ní (tedy zužování prostoru, „tlak ze strany“).

2.3 Reliéf Latinské Ameriky

2.3.1 Reliéf Mexika a pevninské části Střední Ameriky

Severoamerické Kordillery

Horský systém, který vyplňuje většinu území Mexika až po výraznou sníženinu Tehuantepecké šije, je geneticky součástí **Severoamerické Kordillery** a většinou je k ní řazen i geomorfologicky. Některá pojetí sice ukončují Severoamerickou Kordilleru z jihu už údolím Rio Grande u El Pasa a Kalifornským zálivem, evidentně ale bez ohledu na geomorfologické a geologické poměry, jen pod vlivem průběhu politických hranic.

Mladý vrásno-zlomový a vulkanický horský systém, který zůstává stále tektonicky aktivní, má i v Mexiku strukturu dvou pásem uzavírajících náhorní plošinu. Východní pásmo, které navazuje na Skalnaté hory (Rocky Mountains) v USA, se označuje jako Sierra Madre Oriental. Pohoří dlouhé téměř 1200 km (šířka je asi pětina) dosahuje v nejvyšších partiích nadmořských výšek přes 3500 m (Cerro Potosí, 3713 m). Na řadě míst má podobu silně rozčleněného okraje plošiny a není ani výraznou bariérou vzhledem k oblastem při Mexickém zálivu. Zcela odlišný velehorský ráz má západní pásmo Kordiller – Sierra Madre Occidental, přestože jeho absolutní nadmořská výška je téměř o 500 m nižší (Cerro Mohinora,

cca 3250 m). Oblast mezi Sierrou Madre Oriental a Sierrou Madre Occidental zaujímá Mexická náhorní plošina (Mesa Central). V severním Mexiku je nižší (kolem 1000 m) a tvoří ji izolovanými hřbety oddělené bezodtoké pánve. Směrem k jihu se zvedá do nadmořských výšek kolem 2000 m a nabývá podoby vysociny Anáhuac s dvěma velkými údolími: Mexickým (Valle de México) a Toluckým (Valle de Toluca). Obě údolí mají příjemné horské tropické podnebí (mírná suchá zima a vlhké léto) a historicky se v nich nacházela centra nejvyšších předkolumbovských civilizací (dnes centra moderního mexického státu).

Západní pásmo, náhorní plošinu a východní pásmo Severoamerické Kordillery přerušuje podél rovnoběžky 20° s. š. příčné vulkanické pásmo označované jako Mladovulkanická Kordillera (Eje Volcánico Transversal). Pohoří široké asi 100 km dosahuje k oběma pobřežím (délka 900 km) a leží v něm nejvyšší mexické vrcholy, většinou aktivní vulkány – Pico de Orizaba / Citlaltépetl (5610 m n. m., poslední erupce ale proběhla už koncem 17. století), Popocatepetl (5452 m n. m.) a Iztaccíhuatl / Ixtaccíhuatl (5286 m n. m.). Vulkanické pásmo přechází k jihu v Sierra Madre del Sur (Teotepic, 3703 m n. m.), která klesá do nížiny Tehuantepecké šíje (Istmo de Tehuantepec) jen 200 m vysoké a 192 km široké.

Západní pobřeží Mexika lemuje úzká **Pobřežní nížina Tichého oceánu** (*Llanura Costera del Pacífico*), ve východní části státu pak leží podstatně rozsáhlejší **nížina Mexického zálivu** (*Llanura Costera del Golfo*) a poloostrov Yucatán tvořený vápencovou plošinou s krasovými tvary.

*Pobřežní nížina
Tichého oceánu, nížina
Mexického zálivu*

Soustava pohoří ležících mezi Tehuantepeckou a Panamskou šíjí se většinou označuje jako **Středoamerická Kordillera** (Cordillera Centroamericana). Její členění není jednotné, jasně rozeznatelný je vyšší vulkanický pás podél tichomořského pobřeží přerušovaný jen zálivem Fonseca (Golfo de Fonseca). Vulkány tohoto pásu dosahují nejvyšších nadmořských výšek Středoamerické Kordillery, (Volcán) Tajumulco v jihozápadní Guatemale je svými 4210 m n. m. nejvyšší horou Střední Ameriky vůbec. Specifický morfologický ráz řetězce daný jednotlivými sopkami je pro oblast natolik specifický, že se stal i ústředním motivem státních znaků většiny středoamerických republik.

*Středoamerická
Kordillera*

Obr. 6 Řetězec vulkánů Středoamerické Kordillery ve znaku Salvadoru

Nejvyšší je Středoamerická Kordillera na okrajích – v Guatemale (vedle zmíněného Tajumulca několik dalších vrcholů přesahujících 3500 m) a v Kostarice (nejvyšší hora státu Cerro Chirripó, 3819 m), zatímco ve střední části je nepoměrně nižší (Cerro Las Minas v Hondurasu – 2849 m, v Nikaragui ale jen do 2100 m). V Nikaragui došlo podél tichomořského pobřeží k tektonickému zlomu a vytvořila se příkopová propadlina vyplněná jezerem Managua a Nikaragua. Na území Kostariky a Panamy se pásmo Kordiller zužuje a postupuje

je obloukem na Panamskou šíji (Istmo de Panamá), kde končí. Spoj mezi Středoamerickými Kordillerami a jihoamerickými Andami probíhá jako zbytek tichomořského pásma hornatými poloostrovy na západě Kostariky a Panamy.

2.3.2 Reliéf Karibiku

Vývojově můžeme odlišit v Karibiku 3 zóny, které se liší nejen geologickou minulostí, ale také charakteristickými tvary reliéfu:

Vnitřní, střední a vnější antilský oblouk

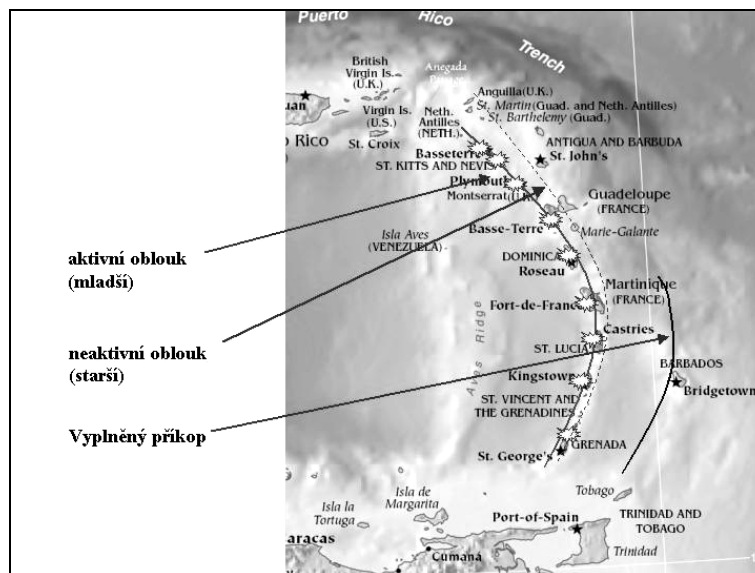
1) **vnitřní antilský oblouk**, pro který je typická vulkanická aktivita a odpovídající tvary reliéfu. V současnosti je v Malých Antilách 19 aktivních vulkánů (na 11 ostrovech), severně od Grenady je aktivní i podmořská sopka Kick-'em-Jenny. Pro sopečné ostrovy jsou typické velké výškové rozdíly, výraznější jsou ostrovy ve středu oblouku, které převyšují 1000 m (nejvyšší La Soufrière na Guadeloupe 1467 m n. m., jen o 20 metrů nižší Morne Diablotins na Dominice, ten o 50 metrů převyšuje Montagne Pelée na Martiniku atd.),

2) **střední antilský oblouk**, který je geologicky pokračováním Středoamerické Kordillery (část Jamajky, část Kuby, Hispaniola, Portoriko) a je nejvyšší a

3) **vnější antilský oblouk**, který je tvořen zejména nízkými vápencovými plošinami s četnými krasovými jevy odpovídajícími např. Yucatánu (západní Jamajka, část Kuby, Bahamy, Barbados).

Reliéf Karibiku

Jak již bylo uvedeno, současný **reliéf středního oblouku** karibských ostrovů je geneticky úzce spjat s vývojem Středoamerické Kordillery a někdy bývá celý ostrovní oblouk Velkých a Malých Antil chápán jako jejich pásmo, které se odděluje od hlavní části Kordillery v Hondurasu a pokračuje k východu přes Jamajku, jihovýchodní Kubu, Haiti a Portoriko, z kterého se obloukem vrací na jihoamerický kontinent. Na ostrovech mají **Kordillery** většinou charakter vysokých pohoří vyplňujících okraj (Kuba, Jamajka) nebo střed (Haiti, Portoriko) ostrovů.

Obr. 7 Poloha vnitřního, středního a vnějšího antilského oblouku v Malých Antilách

Na jižním okraji Kuby vystupují v délce 250 a šířce 30 km jako pohoří Sierra Maestra s nejvyšší horou ostrova Pico Turquino (kolem 2000 m), na východě Jamajky v pohoří Blue Mountains (Blue Mountain Peak, 2256 m). Tento horský hřbet pokračuje na jižní Hispaniole pohořími Massif de la Hotte (Pic Macaya, 2347 m, uvádí se ale i 2444 m, pohoří vytváří

jižní poloostrov Haiti) a Massif de la Selle (Pic de la Selle, 2680 m, nejvyšší hora státu Haiti). Na Hispaniole má pokračování i Sierra Maestra z Kuby – pásmo pohoří Cordillera Central s vůbec nejvyšší horou celého Karibiku Pico Duarte (3087 m). Nižší je pokračování těchto hor (se shodným názvem) na Portoriku (Cerro de Punta, 1338 m). V Malých Antilách je toto pásmo ještě patrné ve východní části ostrova Guadeloupe, znovu se pak objevuje na Barbadosu a pak již na jihoamerickém šelfu, na ostrovech Tobago a Trinidad, odtud pokračuje na pevninu a navazuje na Venezuelské Andy.

2.3.3 Reliéf Jižní Ameriky

Díky své geologické stavbě a geomorfologickému vývoji je reliéf Jižní Ameriky jednodušší. Při západním okraji se od jižních okrajů Karibského moře až po Patagonii zvedá pásemné pohoří And. Jádrem kontinentu je starý brazilsko-guayanský štít prolomený hlubokou depresí, kterou vyplnila mladými sedimenty Amazonka a její přítoky. Mezi oběma základními jednotkami se rozprostírají nížiny (Orinocká, Amazonská, Laplatská a menší nížiny při pobřeží Atlantského oceánu na jihu kontinentu).

Reliéf And

Andy (*Cordillera de los Andes*), které se táhnou od poloostrova Toco na Trinidadu až do Ohňové země, jsou nejdelším (9000 km) a jedním z nejvyšších (Cerro Aconcagua, 6959 m) horských systémů světa. Lemují severozápad a západ celé Jižní Ameriky a představují tak důležitou klimatickou bariéru kontinentu, izolující jeho střed a východ od vlivu Tichého oceánu a západ od vlivu Atlantiku. Po hřebenech And, relativně blízko k Tichému oceánu, také prochází hlavní mezioceánské rozvodí. Pohoří bylo vyvrátno v kenozoiku a jeho vývoj stále pokračuje (recentní tektonické pohyby, sopečná činnost a zemětřesení probíhající jak v horách, tak v oblasti Peruánsko-chilského příkopu v Pacifiku). Pohoří lze rozdělit na tři základní části:

Andy

1) **Patagonské Andy** – sahají od Ohňové země až po záliv Peñas (Golfo de Peñas), tj. na 47° j. š., odkud vybíhá k západu do Pacifiku podmořský Chilský hřbet (na divergentním rozhraní Antarktické litosférické desky a desky Nazca),

Členění And

2) **Centrální (Chilsko-peruánské) Andy** – sahají od zálivu Peñas až po deflektci Amotape na hranicích Peru a Ekvádoru, kde se severozápadní směr pohoří lomí na severovýchodní,

3) **Severní (Kolumbijsko-venezuelské) Andy** – táhnou se od Amotape k severo-východu a posléze k východu až po spojení s Karibským ostrovním obloukem.

Severní Andy se, zejména v Kolumbii a Venezuele, silně větví a vytvářejí mezi sebou široká údolí a úvaly s pobřežním a vnitřním hřbetem. Celý systém se zpravidla dělí na Karibské Andy (ve Venezuele), Severozápadní Andy (v Kolumbii a na západě Venezuely) a Ekvádorské Andy:

Severní Andy

- **Karibské Andy** (*Cordillera de la Costa*) začínají na východ od jezera (zálivu) Maracaibo (Lago de Maracaibo) a táhnou se rovnoběžkovým směrem podél pobřeží Karibského moře. Jedná se o vývojově nejmladší část And, ve srovnání s ostatními částmi pohoří relativně nízkou. Nejvyšší je střední část pohoří u Caracasu (Pico (de) Naiguatá, 2 765 m). Horské pásmo je přerušeno zálivem Cariaco (Golfo de Cariaco), oddělená východní část pohoří vytváří poloostrov Península de Paria vybíhající k Trinidadu, v jehož severní části pohoří pokračuje jako Northern Range (Cerro del Aripo, 940 m).

Karibské Andy

- Jako **Severozápadní Andy** se označuje část And severně od ekvádorsko-kolumbijské hranice rozvětvená do tří paralelních pásem převážně poledníkového

Severozápadní Andy

směru, mezi nimiž leží vnitřní plošiny nebo kotliny. Na severovýchodě přesahují do Venezuely až k deflekcí Karibských And, jejichž směr je na linii Severozápadních And téměř kolmý. Paralelní pásma se označují podle světových stran – Západní, Centrální a Východní Kordillera (*Cordillera Occidental*, *Central* a *Oriental*), vzájemně jsou oddělena hustě zalidněnými údolími řek Cauca a Magdalena. V Západní a především v Centrální Kordilleře nacházíme vyhaslé i činné sopky (Nevado del Huila 5750 m, Nevado del Ruiz 5400 m), ve Východní Kordilleře tyto projevy chybí. Nejvyšší částí Východní Kordillery je severovýchodní skupina Sierra Nevada de Cocuy (Alto Ritacuba, 5493 m), severně od ní se pohoří větví na východní Cordilleru de Mérida s největší venezuelskou horou Pico Bolívar (5007 m) a na západní Cordilleru de Perijá (3750 m). Na severozápad od ní je oddělen hrátový masiv Sierra Nevada de Santa Marta ležící až při samotném pobřeží Karibského moře. Na něm se nachází nejvyšší kolumbijský vrchol Pico Cristóbal Colón (5775 m).

Ekvádorské Andy

- **Ekvádorské Andy** se člení na dvě paralelní Kordillery – Západní a Východní (*Cordillera Occidental* a *Oriental*). Východní Kordillera je vysoká kolem 4000 m, asi o 1000 m nižší je Kordillera Západní. Pásma leží blízko sebe a uzavírají řetěz menších kotlin s nadmořskou výškou kolem 2500 m. Podél zlomů ohraničujících kotliny se tyčí mohutné kužely sopek vyhaslých (nejvyšší hora Ekvádoru Volcán Chimborazo 6268 m, Volcán Cayambe 5790 m aj.) i činných (Volcán Cotopaxi 5897 m, Volcán Sangay 5230 m aj.).

Centrální Andy

Centrální Andy v Peru, Bolívii, severním a středním Chile a severozápadní Argentině zahrnují Peruánské Andy a (vlastní) Centrální Andy.

Peruánské Andy

- **Peruánské Andy** jsou pokračováním Ekvádorských And a úzkými údolími řek Marañon a Huallaga jsou rozčleněny do tří hlavních hřebenů – Kordillera Západní (*Cordillera Occidental*), Centrální (*Central*) a Východní (*Oriental*). Nejvyšší je hřbet Západní Kordillery Cordillera Blanca s horou Nevado de Huascarán (jde o nejvyšší hora Peru, 6768 m). Směrem k jihovýchodu se Peruánské Andy postupně rozšiřují.

Centrální Andy

- **(Vlastní) Centrální Andy** jsou nejširší částí celého pohoří (přes 700 km). V jejich mohutném západním pásmu se projevuje sopečná činnost, pás sopek kopíruje severní chilsko-argentinskou a celou chilsko-bolívijskou hranici (s přesahem do Peru) a zahrnuje 44 potenciálně činných vulkánů. Většina tohoto pásu se řadí k Západní Kordilleře (*Cordillera Occidental*), mezi nejvyšší vrcholy patří Volcán Gaullátiri (6060 m, v Chile v blízkosti hranic s Bolívií), Nevado de Sajama (6542 m – nejvyšší hora Bolívie) a Nevado Coropuna (6426 m, nejvyšší sopka v Peru). Pod Západní Kordillerou se vyvinula jižně od 19° j. š. ještě Pobřežní Kordillera (*Cordillera de la Costa*) s vrcholy do 2000 m, která dosahuje největších nadmořských výšek ve středním Chile (sahá až na poloostrov Taitao). Pro Pobřežní Kordilleru jsou typické zdenudované hřebeny a v severní části aridní formy reliéfu. Od ostatních částí And ji odděluje tektonická deprese Podélného údolí (*Valle Longitudinal*, též *Depresión Intermedia*), která s jedním přerušením prochází chilské území až k 42° j. š.
- Jižně od Bolívie se Andy postupně zužují a mění se i lokální názvy jednotlivých pásem. Právě v této části se tyčí nejvyšší jihoamerické hory Cerro Bonete (6872 m) v Argentině, (Nevado) Ojos del Salado (6880 m, nejvyšší hora Chile, na hranicích s Argentinou) a mohutná Cerro Aconcagua (6959 m, nejvyšší hora Argentiny i celé Latinské Ameriky). I zde je několik vyhaslých či činných sopek (např. Maipo vysoké 5 323 m).

- Mezi západním a poměrně širokým a složitě strukturovaným východním pásmem jsou v Centrálních Andách uzavřeny náhorní plošiny označované zde jako *puny*. Vytvořily se v různých nadmořských výškách (až přes 4000 m) a jsou zpravidla bezodtoké. Nejrozlehlejší mezihorskou kotlinou je suché bolivijské Altiplano, které je přes nadmořskou výšku kolem 4000 metrů a poměrně nepříznivé klimatické podmínky hustě zalidněné, leží na něm mj. milionové město La Paz. Na severním okraji Altiplana na bolivijsko-peruánských hranicích leží jezero Titicaca. Nad ním se zvedá Královská Kordillera (*Cordillera Real*) s vrcholy Nevado Ancohuma (nadmořská výška 6427 m), Nevado de Illimani (6438 m) a dalšími, jako součást východního pásma. Na královskou Kordilleru navazuje na jihovýchodě Centrální Kordillera (*Cordillera Central*, kolem 6 000 m, v nejvyšší části Cordillera de Lipez) a dále k východu hřbety Východní Kordillery (*Cordillera Oriental*, do 4000 m).

náhorní plošiny

Patagonské Andy, nejjižnější výběžek And, jsou mnohem nižší (San Valentin jako jediný překračuje 4km hranici – měří 4058 m). Pohoří má na severu aktivní vulkanickou oblast, po celé délce je silně zaledněno. Pokračuje i na ostrovech a poloostrovech až na Ohňovou zemi (Yogan, 2 469 m). Na východě na ně navazuje pustá Patagonská vysočina, budovaná většinou staršími křídovými vrstvami s výškou kolem 750 m.

Patagonské Andy

Reliéf Brazilské vysočiny

Brazilská vysočina (*Planalto Brasileiro*) vyplňuje dvě třetiny brazilského území a místy přesahuje i do sousedních zemí. Geologicky ji tvoří prekambriická jihoamerická platforma. Na povrch vystupují nejstarší horniny v podobě Západobrazilského a Východobrazilského štítu. Reliéf štítů je převážně rovinný (jedná se o staré zarovnané povrchy ukloněné v důsledku vyzdvížení jihozápadního okraje štítu mírně k severozápadu), s výškami 200–300 m na severu a 800–900 m v centrální části. Z rovin občas vystupují osamocené vrcholy (např. nepojmenovaný vrchol ve státě Goiás, 1691 m, nebo Pico de Roncador). Východobrazilský štít dosahuje největších výšek při jihovýchodním pobřeží Brazílie a horskými hřebeny příkrě spadá k Atlantskému oceánu. Jednotlivé masívy mají často specifické tvary „cukrových homolů“. Nejvýše vystupují horské hřebeny při Atlantském pobřeží v zázemí Rio de Janeiro (Pico das Agulhas Negras, 2791 m, Pico da Bandeira, 2 890 m). Na severovýchodě a východě je vysočina lemována úzkým pásem atlantské nížiny. V Brazilské vysočině také nacházíme rozsáhlé tektonické sníženiny vyplněné mohutnými vrstvami sedimentárních hornin paleozoického, mezozoického a kenozoického stáří. Ty tvoří často kuestový reliéf a ve vyšších oblastech vytvářejí pískovcové stolové plošiny (tzv. chapady, sg. chapada [šapada]). Sníženina řeky Paraná je vyplněna stupňovitou lávovou plošinou.

Brazilská vysočina

Reliéf Guyanské vysočiny

Guyanskou vysočinu (*Macizo de les Guayanas / Guiana Highlands*) na sever od Amazonské nížiny tvoří rozsáhlá paleozoická tabule (zhruba 2000 x 1000 km) často ohraničená příkrými srázy a stupni. Dnešní reliéf tvoří mírně zvlněné roviny s výškou 150–400 m s jednotlivými ostrovními horami. Ty jsou místně označovány jako tepui, vzhledem k izolovanosti jsou známy výskytem endemických druhů. Řeky, které na vysočině pramení, překonávají stupně vodopády, které patří k nejvyšším na světě (Salto Angel na přítoku řeky Caroní, výška 978 m). Nejvyšším segmentem vysočiny je pohoří Pacaraima (*Pacaraima Mountains / Serra Pacaraimã / Sierra Pacaraima*) na venezuelsko-brazilsko-guayanském pomezí. Jeho vrchol Roraima (2 810 m) v blízkosti trojmezího bodu je nejvyšší stolovou horou světa a dlouho byl pokládán za nejvyšší vrchol celé Guyanské vysočiny. Teprve v roce 1965 byl zaměřen poblíž rovníku vrchol Pico da Neblina (3 014 m), který se stal nejvyšším bodem

Guyanská vysočina

vysočiny (i Brazílie). Podél pobřeží Atlantského oceánu obklopuje vysočinu Guyanská nížina.

Nížiny Jižní Ameriky

Nížiny Jižní Ameriky

Nížiny Jižní Ameriky tvoří souvislý pás oddělující navzájem velké jihoamerické horské systémy. Mezi Andami a Guyanskou vysočinou, na levém břehu stejnojmenné řeky, leží **Ori-nocká nížina** (*Llanos del Orinoco*). Nížina je od jihozápadu k severovýchodu 1400 km dlouhá, maximální šířka je 400 km. Leží v oblasti tektonického poklesu, její plochý reliéf tvoří říční sedimenty. Nížina tvoří klimaticky i biogeograficky jedinečné území, charakteristické je subekvatoriální klima a savana llanos (viz biogeografie).

Prostor mezi Andami, Guyanskou a Brazílskou vysočinou vyplňuje **Amazonská nížina** (*Bacia do rio Amazonas / Cuenca del Amazonas*), která je největší aluviální nížinou na světě (téměř 6 mil. km²). Většina jejího území má nadmořskou výšku do 100 m. Nížina zahrnuje celou pánev řeky Amazonas, charakterizuje ji především plochý nebo jen mírně zvlněný reliéf s hustou říční sítí. Většina nížiny je pokryta vlhkými tropickými lesy – tato část se označuje jako Selvas.

Mezi Brazílskou vysočinou a Andami leží **Laplatská nížina**. Její mírně zvlněný reliéf se svažuje od And k pobřeží. Tradičně se dělí na dvě oblasti lišící se především klimaticky a biogeograficky: severní Gran Chaco a jižní Pampy (Pampas). Jejich hranicí je přibližně rovnoběžka 29° j. š.

Gran Chaco je tropická rovina rozkládající se západně od řek Paraná a Paraguay. Vyplňuje laplatský tektonický pokles a je tvořena mírně zvlněným reliéfem s výškami do 500–600 m (na západě). Centrální část má rovinný povrch a na východě přechází v močálovitou nížinu Paraguaye.

Pampy (*Pampas*) se rozkládají jižněji (až k řece Colorado). Povrch tvoří akumulační rovina (30–150 m nadmořské výšky) pokrytá spraší (vyšší úrodnost půd). Obecně mají Pampy příznivější podmínky pro zemědělskou výrobu než Gran Chaco, jejím hlavním limitem jsou ale směrem k západu se rychle snižující srážky. Západní Pampy (*Pampa Seca*) jsou proto až polopouštní bez stálé říční sítě, zatímco Východní Pampy (*Pampa Húmeda*) s kvalitní černozemní půdou jsou obilnicí kontinentu.

Reliéf Patagonie

Patagonie

Patagonie (*Patagonia*) je geomorfologicky netypický jihoamerický region, rozkládající se na jih od řeky Colorado mezi Andami a pobřežím Atlantiku. Povrch tvoří stupňovité vysočiny a plošiny (mesy) zvedající se od východu (200 m) na západ (2200 m). V předandské depresi se rozkládají velká ledovcová jezera: Lago Nahuel Huapi (550 km²), Lago Buenos Aires (2400 km²), Lago Viedma (1090 km²) aj.

SHRNUTÍ

Dnešní podoba Latinské Ameriky je výsledkem pohybu litosférických desek. Právě protisměrný pohyb těchto desek dal vzniknout mohutnému horskému pásmu Kordiller a And podél západního okraje kontinentu. V oblasti je velký počet vyhaslých či činných sopek. Východní část Jižní Ameriky naproti tomu tvoří rozsáhlá Amazonská nížina, lemovaná na severu Guyanskou a na jihu Brazílskou vysočinou. Složitý je systém ostrovů karibských Antil. Vliv zalednění na reliéf Latinské Ameriky je poměrně malý.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Které litosférické desky tvoří podloží Latinské Ameriky?
2. Jakými rychlostmi se tyto desky pohybují?
3. Vyjmenujte základní geologické jednotky Latinské Ameriky.
4. Vysvětlete mechanismus vzniku And. Jak jsou staré?
5. Popište reliéf Latinské Ameriky.
6. Vyjmenujte základní horská pásma And.
7. Vysvětlete, co jsou to deflekce.

Pojmy k zapamatování

místní jména v kapitole (v české podobě)

3 Klima

Cíl

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- popsat klima Latinské Ameriky,
- vysvětlit rozdíly mezi zimními a letními teplotami a srážkami v různých místech světadílu,
- identifikovat hlavní rizika, která z počasí a podnebí plynou místním obyvatelům.

Doba potřebná k prostudování kapitoly: **60 minut.**

Průvodce studiem

Následující kapitola se bude zabývat tím, jaké má Latinská Amerika klima. Vyvrátí vžitou představu, že všude v Latinské Americe je vlhko a teplo a pomůže Vám identifikovat místa nejprůhodnější pro život. A vůbec: dokážete vysvětlit, proč je u severního mořského pobřeží poušť? že ne? V této kapitole se to dozvíte ...

3.1 Faktory ovlivňující klima Latinské Ameriky

Klimatotvorné faktory

Pro klimatické podmínky Latinské Ameriky jsou určující **klimatotvorné faktory**, kterým je území vystaveno. Pomineme-li skupinu těch faktorů, které se označují jako astronomické (ty jsou na celém území prakticky shodné), ovlivňují podnebí hlavně geografická poloha, všeobecná cirkulace atmosféry a směr a teplota mořských proudů. Z geografických podmínek je důležitá především **zeměpisná šířka** a z toho plynoucí množství dopadajícího slunečního záření (insolace). Nejvyšší přísun sluneční energie mají oblasti s vysokou polední výškou Slunce, tj. oblasti mezi obratníky s určitým přesahem na sever a jih (většina území), na kterých jsou celoročně podobné teploty kolem 24 °C, které se příliš nemění během roku a klesají úměrně se zvyšující se nadmořskou výškou místa. Mimo tento pás se nachází jen nejjihnější čtvrtina Jižní Ameriky, ve které je patrný pokles teplot směrem k jihu a rostoucí sezónní nevyrovnanost teplot.

Zeměpisná šířka

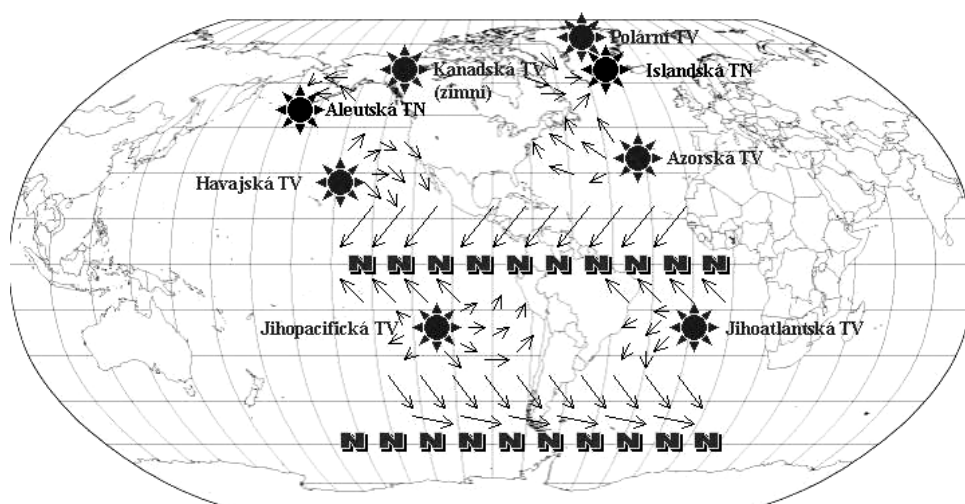
Vzdálenost od oceánu

Dalším geografickým faktorem ovlivňujícím podnebí je **vzdálenost od oceánu**, která hraje roli v kontinentalitě podnebí. V případě Latinské Ameriky je ale kontinent příliš „úzký“ na to, aby se vytvořily sezónní tlakové útvary v mírných šířkách (letní tlakové níže a zimní tlakové výše). Projevy kontinentality na různých místech Latinské Ameriky neplynou ze vzdálenosti od oceánů, ale jsou důsledkem orografických bariér a všeobecné cirkulace atmosféry (např. v Patagonii).

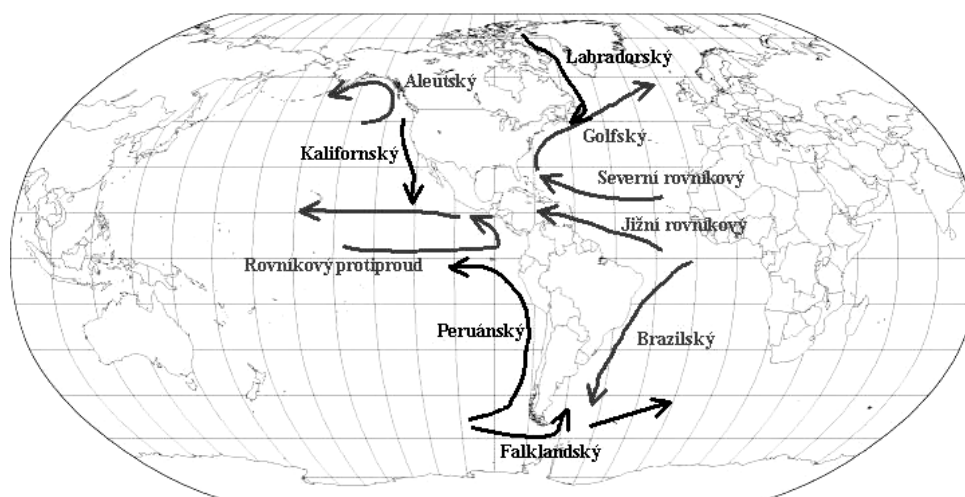
Reliéf

Reliéf hraje pro klima Latinské Ameriky mnohem významnější roli: všechny výraznější horské soustavy se nacházejí u pobřeží, mají liniový charakter a přibližně severojižní směr. Jako bariéra pronikání vzduchových hmot působí zejména Andy, které rozdělují kontinent na západní oblast pod vlivem Pacifiku a střední a východní část, ovlivněnou Atlantikem. Andy totiž znesnadňují přenos vzduchu ve směru západ–východ, zatímco mnohem nižší Brazilská a Guyanská vysočina takto působit nemůže. Reliéf ovlivňuje zejména srážkové poměry, výrazné jsou návětrné efekty v oblastech s pravidelným směrem proudění vzduchu (Střední Amerika, karibské ostrovy, strmý jihovýchodní svah Brazilské vysočiny apod.). Při přibližně stejných teplotách jsou pak rozdíly ve srážkách hlavní příčinou diferenciacie biosféry.

Zásadní význam pro klima Latinské Ameriky má i **všeobecná cirkulace atmosféry** a z rozložení základních tlakových útvarů plynoucí charakter proudění vzduchu v různých ročních obdobích (důležité je, jestli převažuje proudění paralelní s pobřežím, z pobřeží na pevninu nebo naopak). Karibik a střední Ameriku ovlivňují především pravidelné severovýchodní pasátové větry a jihozápadní okraj azorské tlakové výše, který ale působí proudění vzduchu v přibližně stejném směru. Severní a střední část atlantského pobřeží Jižní Ameriky je pod vlivem západního okraje jihoatlantské anticyklóny: v létě (na jižní polokouli) jsou důsledkem východní až severovýchodní větry vanoucí z oceánu na pevninu, v zimě se jejich směr mění na východní až jihovýchodní. Jihopacifická tlaková výše způsobuje svým východním okrajem převážně jižní proudění vzduchu podél střední a severní části tichooceánského břehu Jižní Ameriky. Jižní část Chile a Argentiny je pod vlivem západního (v zimě jižní polokoule severozápadního) proudění mírných šířek. Sezónní rozdíly ve směrech a síle proudění jsou způsobeny zesilováním či zeslabováním tlakových útvarů a posunu vzduchových hmot k severu nebo k jihu v průběhu roku.

Obr. 8 Schéma pravidelného proudění vzduchu v oblasti Ameriky, tlakové útvary

Obr. 9 Hlavní oceánské proudy v oblasti Ameriky

Charakter oceánských proudů

Charakter oceánských proudů omývající pobřeží (teplé nebo studené) ovlivňuje nejen teplotu v pobřežních oblastech (např. ochlazuje západní pobřeží – letní teploty v Limě jsou stejné jako v Buenos Aires na východním pobřeží, to ale leží o 2,5 tis. km jižněji), ale také zcela zásadně úhrn srážek při pobřeží. Pod vlivem studených oceánských proudů je extrémně suchá střední část západního pobřeží Jižní Ameriky (Peruánský proud) a také severozápadní Mexiko (Kalifornský proud).

Výše popsané podmínky se výrazně mění při epizodách jevu El Niño.

Pro zájemce: Proč studené mořské proudy brání srážkám? Není to nelogické?

Suchost západního pobřeží Jižní Ameriky je důsledkem interakce mezi relativně teplým vzduchem a chladnou vodou Peruánského proudu (proudí z chladnějších částí oceánu k rovníku a navíc je dodatečně ochlazen vzestupnými proudy z hlubších částí oceánu). Od vody se ochladí spodní vrstva vzduchu, který tak získá stabilní teplotní zvrstvení (teplotní inverze – lehčí teplý vzduch nad relativně těžším studeným). Inverzní teplotní zvrstvení brání konvekčnímu proudění vzduchu, které je nejobvyklejším mechanismem kondenzace vodních par a následných srážek. Voda nad oceánem má přitom zpravidla poměrně vysokou vlhkost (i když objem vody, kterou může pojmout, je nižší).

3.1.1 Teploty vzduchu a srážky v Latinské Americe

Letní období

Jak již bylo uvedeno, v **letním období** (nezapomínejme ale, že je na jižní polokouli od prosince do března) jsou teploty vzduchu v Latinské Americe bez výrazných regionálních rozdílů. Dosahují hodnot kolem 24 °C, šířková pásmovitost rozložení teplot se projevuje až jižně od 35° j. š., směrem k Ohňové zemi teploty klesají až k 9 °C. V pohořích dochází k poklesu teploty s nadmořskou výškou (cca 6,5 °C na 1000 metrů, proto např. na Altiplanu je i v létě v průměru pod 5 °C). Pro léto je také typické jisté přehřívání vnitrozemí (zejména nezalesněných oblastí – např. v Pampách až 45 °C) a naopak ochlazení pobřežních oblastí, do kterých přináší proudění z jihopacifické a jihoatlantské anticyklóny svěží oceánský vzduch.

Zimní období

V **zimním období** (kolem července) se tropická zóna konvergence posouvá k severu, rozdíly v teplotách pevniny a pobřežních oblastí se zmenší (obě anticyklóny jsou v zimě oslabeny a posunuty k severu) a oblast s teplotami kolem 24 °C se omezí na oblasti severně od 20° j. š. Jižněji od této linie klesají teploty k Ohňové zemi až na 0 °C, záporné průměrné červencové teploty jsou pouze ve vyšších nadmořských výškách And.

V rozložení srážek je Latinská Amerika mnohem pestřejší a rozdíly mezi nejdeštivějšími a nejsuššími oblastmi jsou extrémní. Mezi oblastmi s minimem srážek (do 250 mm) patří jednak pásy podél západního pobřeží v tropických oblastech (v Mexiku jen severozápad, v Jižní Americe od 30° j. š. k rovníku) a dále rozsáhlejší oblasti ve srážkových stínech pohoří – Patagonie (srážkový stín And, západní větry), tzv. suchý trojúhelník v severovýchodní Brazílii (srážkový stín nejvyšších částí Brazílské vysočiny, jihovýchodní větry, srážky pod 500 mm) a karibské pobřeží Kolumbie a severozápadní Venezuely (zejména Venezuelský záliv). Nejvyšší úhrny srážek jsou jednak v rovníkové oblasti, zejména v Guyanské vysočině a Amazonii, a pak ještě ve větších úhrnech na návětrných stranách vysokých pohoří (jižní Chile, tichooceánské pobřeží Kolumbie atd.).

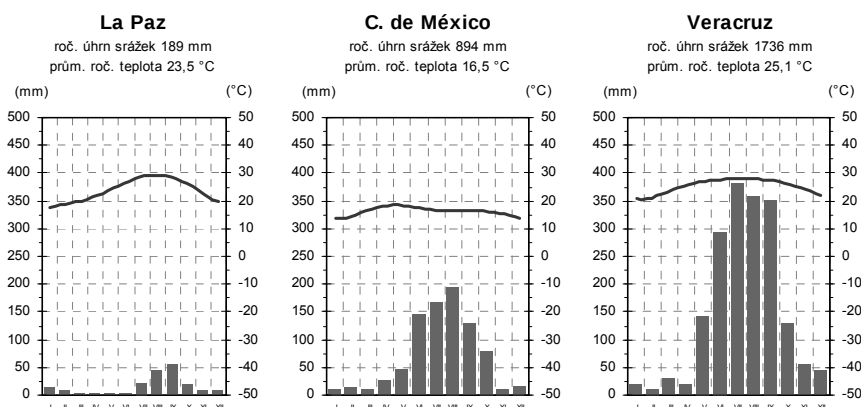
3.2 Klimatické pásy v Latinské Americe

V následujícím výkladu budeme pracovat s klimatickou klasifikací podle B. P. Alisova, která zohledňuje zejména genetické hledisko. Klimatické pásy nejsou přirozeně homogenní a místní klima konkrétních míst může být výrazně modifikováno nadmořskou výškou a orografií.

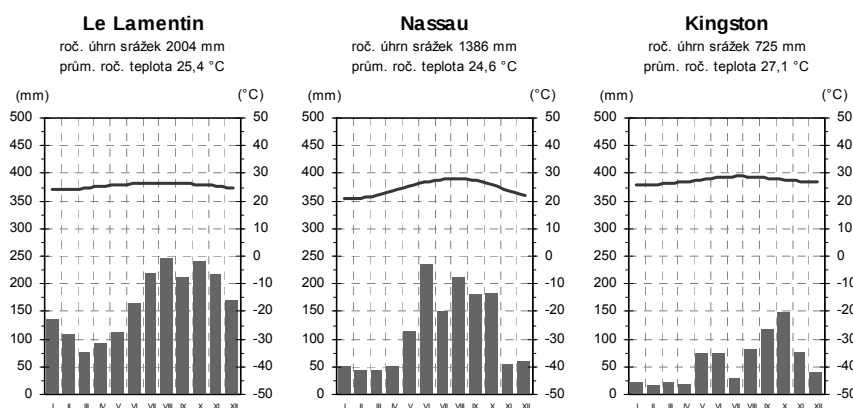
3.2.1 Severní tropický pás

Tropický pás severní polokoule

Do této oblasti patří celý Karibik, severní část Střední Ameriky (zhruba od Nikaraguy) a Mexiko. Většinu území ovlivňuje severovýchodní pasát, který díky teplým oceánským proudům přináší srážky. Těch je dostatek (jde o území se zeměpisnou šířkou Sahary!) v oblastech, které jsou pod přímým vlivem proudění z Atlantiku (na návětrných svazích i přes 2500 mm), méně pak na závětrných stranách hor a ostrovů. Aridní je poloostrov Kalifornie a severozápad Mexika (srážky i pod 250 mm). Nevyskytuje se výrazné období sucha, maximum srážek připadá na duben–říjen (zesílení azorské anticyklóny). Na ostrovech jsou srážky vyrovnanější. Teploty jsou během roku také vyrovnané, v létě a na podzim se mohou v celé oblasti vyskytnout ničivé hurikány.

Obr. 10 Klimatické diagramy míst v pacificko-atlantské oblasti tropického klim. pásu Severní Ameriky
Poznámka: charakterizovaná místa leží na západním pobřeží Mexika, v oblasti hlavního města ovlivněné nadmořskou výškou a na atlantském pobřeží

Obr. 11 Klimatické diagramy míst v atlantské oblasti tropického klimatického pásu Severní Ameriky
Poznámka: charakterizovaná místa leží na ostrově Martinik, na Bahamách a na Jamajce, rozdíly v ročním úhrnu srážek plynou hlavně z orografie

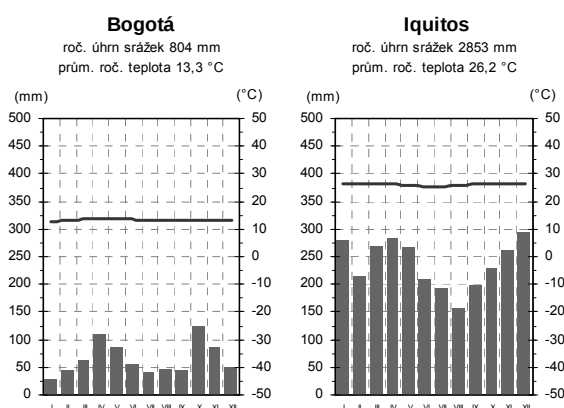
V horských oblastech jsou v závislosti na nadmořské výšce nižší teploty, např. v jižní části Mexické náhorní plošiny průměrně od 12 do 18 °C. V kombinaci s deštivým létem a suchou zimou (roční úhrn srážek se pohybuje od 500 do 600 mm) jsou v těchto oblastech oproti pobřežním nížinám příznivější podmínky pro zemědělství a osídlení („podnebí věčného jara“). Největší koncentrace obyvatelstva jsou proto ve Střední Americe zpravidla ve vnitrozemí (z osmi pevninských států má hlavní město na pobřeží pouze jeden).

Tropický klimatický pás Severní Ameriky má dvě oblasti – pacificko-atlantskou (pevnina) a atlantskou (ostrovy). Rozdíly nejsou příliš patrné (vyrovnanější teploty i chod srážek v ostrovní oblasti).

3.2.2 Subekvatoriální pásy a ekvatoriální pás

Subekvatoriální a ekvatoriální pásy zahrnují nejjižnější část Střední Ameriky (od Nikaraguy) a z Jižní Ameriky oblasti ohraničené z jihu povodím Amazonky (včetně). Na východním pobřeží zasahuje oblast zhruba k 7° j. š. a na západním pobřeží po jižní hranici Ekvádoru, zato ve vnitrozemí k ní patří i rozsáhlé území vybíhající k jihu (zhruba po severní hranici Paraguaye). Ekvatoriální pás zahrnuje zhruba v šířce 10° území kolem rovníku, zbytek výše vymezené oblasti patří k pásům subekvatoriálním.

Pro oba pásy je charakteristická celoročně vyrovnaná teplota (26–28 °C) a nízká denní amplituda teplot (7–10 °C), poměrně vysoké srážky (roční úhrny kolem 2000 mm) a vysoká vlhkost. Zásadní rozdíl mezi ekvatoriálním a subekvatoriálními pásy je v rozložení srážek během roku: v prvním prší prakticky denně, v druhých je výraznější roční chod srážek, období sucha ale nejsou tak výrazná, jako v odpovídajících zeměpisných šířkách ostatních kontinentů.

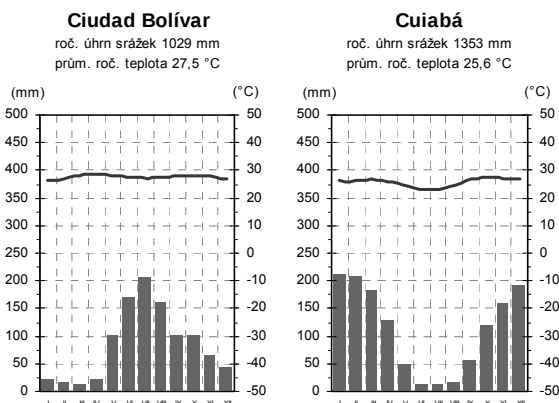

Obr. 12 Klimatické diagramy oblastí ekvatoriálního klimatického pásu
Poznámka: Bogotá – vysokohorská oblast, Iquitos – atlantská oblast

Ekvatoriální pás

Ekvatoriální pás se dělí na 3 oblasti: pacifickou (úzký pruh podél pacifického pobřeží), vysokohorskou a amazonskou. **Amazonská oblast** má trvale vlhké a horké podnebí s minimálními teplotními amplitudami (do 2 °C), charakteristické jsou každodenní lijáky přicházející po poledni, roční úhrn srážek dosahuje 1500–3200 mm, srážky jsou celoročně vysoké (ne ale nutně zcela vyrovnané). V **pacifické oblasti** jsou teplotní charakteristiky shodné, liší se ale povaha srážek: v západním Ekvádoru je vlhké léto a suchá zima, v západní Kolumbii jsou srážky během roku poměrně vyrovnané. Vzhledem k pravidelnému jihozápadnímu proudění vanoucímu směrem na pevninu jsou srážky v západní Kolumbii mimořádně vysoké (až 10 000 mm).

Podnebí vysoko položených mezihorských plošin Kolumbie a Ekvádoru (**vysokohorská oblast**) je charakterizované neobvykle malými ročními teplotními amplitudami (0,5–1 °C), denními od 5 do 7 °C a srážkami od 1000 do 1500 mm s jarními a podzimními maximy. Maxima odpovídají tzv. zenitálním deštům – srážkám v období, kdy je slunce přibližně v zenitu, tj. v tomto případě v období kolem jarní a podzimní rovnodennosti.

Obr. 13 Klimatické diagramy subekvatoriálního klimatického pásu na severní a jižní polokouli
Poznámka: Ciudad Bolívar (Venezuela) – severní polokoule, Cuiabá (Brazílie) – jižní polokoule

Subekvatoriální pásy jsou oblastí tropického podnebí se střídáním suchých (v zimě) a dešťových (v létě, zenitální deště) sezón při ročním úhrnu srážek 500–1500 mm. Nižší úhrny srážek jsou zejména v severozápadní Venezuele (již zmíněný srážkový stín Antil).

Subekvatoriální pásy

3.2.3 Jižní tropický pás

Oblast ze severu navazuje na ekvatoriální a subekvatoriální pásy (tj. při pobřeží od 4° j. š. na západě / 7° j. š. na východě a zhruba od 20° j. š. ve vnitrozemí), na jihu ji zhruba ohraničuje 30° j. š. Pro celý pás jsou typické mírné sezónní výkyvy teplot (v létě kolem 25 °C, v zimě 10–15 °C). Srážky závisí podobně jako v tropickém pásu Severní Ameriky na míře pronikání vlivů Atlantiku: oblasti v dosahu jihovýchodního pasátu jsou vlhké (s maximem srážek v létě), západní pobřeží a vysokohorská oblast je naopak mimořádně suchá (studený oceánský proud, možné vlivy Tichého oceánu navíc redukuje proudění vzduchu paralelní s pobřežím).

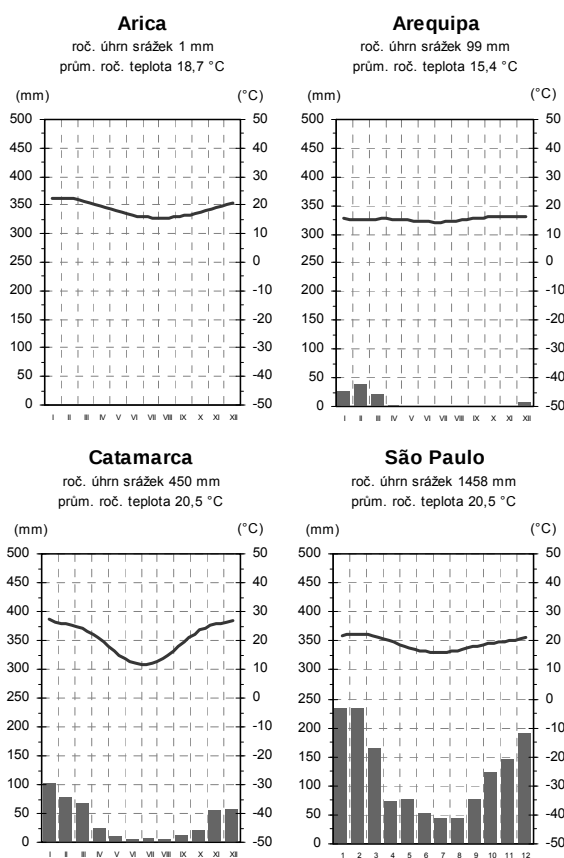
Tropický pás jižní polokoule

Tropický pás Jižní Ameriky se člení na 4 dílčí oblasti lišící se zejména úhrnem srážek a mírou kontinentality – pacifickou, velehorskou, kontinentální a atlantskou. Na pobřeží se mezi 4° a 30° j. š. rozkládá pás zcela bez srážek (pacifická oblast, roční úhrn 1–4 mm). To je způsobeno suchými a chladnými větry jižních směrů, vysokým tlakem vzduchu a chladným prouděním neumožňujícím srážky. Při vysoké relativní vlhkosti (až 80 %) mořského tropického vzduchu se vlhkost projevuje v zimě a na jaře v podobě rosy (garúa). Chladné větry a proudění snižují teploty a vyrovnávají jejich roční chod. Zde, mezi 28° a 20° j. š., se nachází poušť Atacama.

Vnější svahy And jsou svými klimatickými poměry shodné se sousedními rovinnými územími, liší se hlavně poklesem teplot s rostoucí nadmořskou výškou. Vnitřní svahy And a náhorní plošiny mezi 10° j. š. a 30° j. š. (velehorská oblast tropického pásu) jsou suché (v Peru a Bolívii 400–500 mm a na severozápadě Argentiny dokonce jen 150–200 mm, srážky bohaté je období od listopadu do dubna, vysoké jsou denní teplotní amplitudy (až 20 °C). Počasí je obecně velmi proměnlivé.

Kontinentální tropické podnebí má oblast Gran Chaca. Srážky se koncentrují především v letních měsících a směrem k západu (oslabování vlivu Atlantiku) jich ubývá. Charakteristickým rysem kontinentálního klimatu jsou vysoké roční amplitudy teplot (zhruba trojnásobné oproti pobřežním oblastem). Atlantská oblast je poměrně rozsáhlá (pás při jihovýchodním pobřeží Brazílie v šířce kolem 1000 km), zcela v dosahu proudění z Atlantiku, které

redukuje teplotní výkyvy a přináší hojné srážky (hlavně v létě – zesílení jihoatlantské anticyklóny), pouze severovýchod Brazílské vysočiny je suchý.

Obr. 14 Klimatické diagramy oblastí tropického klimatického pásu Jižní Ameriky
Poznámka: Arica (Chile) – pacifická oblast, Arequipa (Peru) – vysokohorská oblast, Catamarca (Argentina) – kontinentální oblast, São Paulo – atlantská oblast

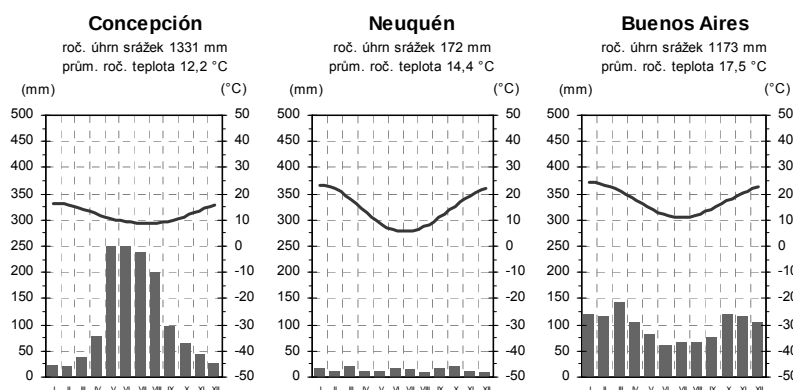
3.2.4 Subtropický pás Jižní Ameriky

Subtropický pás

Subtropický pás Jižní Ameriky má v letním období podobné charakteristiky jako pás tropický, v zimním se pak podobá více pásu mírnému. Subtropické podnebí má pás jihoamerického území mezi 30° a 40° j. š. Teploty sezónně kolísají mezi 25 °C (léto) a 5–10 °C (zima). Roční chod srážek je odlišný na východním pobřeží (vyrovnaný – chybí totiž monzunové období jinak pro subtropy východních pobřeží kontinentů typické) a na západním pobřeží (srážky zejména v zimě, hlavně od května do srpna – změna polohy rozhraní tropického a polárního vzduchu, cyklonální činnost na polární frontě).

Podobně jako tropický pás se i subtropický dělí do 4 značně odlišných oblastí: pacifické, vysokohorské, kontinentální a atlantské. Pacifická subtropická oblast zahrnuje pás chilského pobřeží mezi 37° a 30° j. š. Vyznačuje se deštivou zimou (srážky přinášejí cyklonální procesy) a suchým létem (posunutí oblasti vysokého tlaku na jih). Chladný Peruánský oceánský proud snižuje výrazně teploty proti vnitrozemí a vyrovnává jejich roční chod (průměrná lednová – tedy letní – teplota ve Valparaísu je pouze 17,6°C a červencová – tedy zim-

ní – je 11,3°C). Směrem do vnitrozemí klesají srážky (u pobřeží přes 1000 mm) a roční amplitudy teplot se zvyšují. Podélné údolí na východ od Pobřežní Kordillery má už v podstatě kontinentální klima (v Santiagu de Chile ležícím asi 100 km východně od Valparaísa za pásmem Pobřežní Kordillery jsou teploty v lednu kolem 20,4 °C a v červenci 7,9 °C). Kontinentální oblast (východně od And) a atlantská (pobřežní) se liší velikostí roční amplitudy teplot a zejména ročním úhrnem srážek, který od východu na západ klesá z 1000 na 400 mm, východní podhůří And je pak výrazně aridní. Kontinentální oblasti odpovídá Pampa Seca, atlantské Pampa Húmeda.

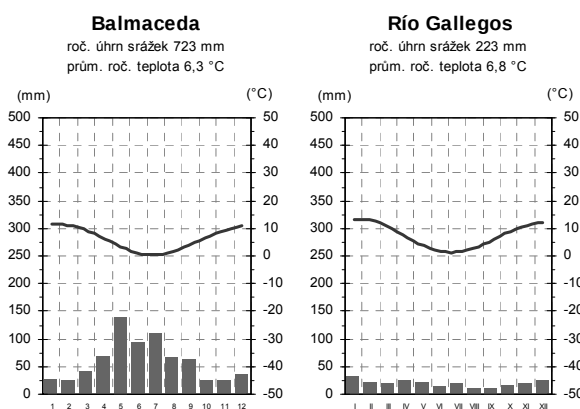

Obr. 15 Klimatické diagramy oblastí subtropického klimatického pásu Jižní Ameriky
Poznámka: Concepción (Chile) – pacifická oblast, Neuquén (Argentina) – kontinentální oblast, Buenos Aires – atlantská oblast

3.2.5 Mírný pás Jižní Ameriky

Mírné klima mají v Jižní Americe pouze oblasti jižně od 40° j. š. Celá oblast je pod vlivem západního proudění vzduchu z Pacifiku, který je na návětrných svazích And vlhký, na závětrných svazích a v Patagonii většinou suchý. Charakteristické jsou mírné zimy (0–5 °C) a léta, která směrem k jihu chladnou (od cca 15 °C na 5 °C). Přestože zimy jsou v průměru mírné, vpády vzdušných hmot z jihu mohou vyvolat mrazy až –30 °C. Úhrny srážek na západních svazích And jsou mimořádně velké (3000–6000 mm), mimo tyto polohy průměrné a na závětrných svazích hor a v Patagonii velmi nízké (na pobřeží Atlantiku jen 150 mm).

Mírný pás

Obr. 16 Klimatické diagramy oblastí mírného klimatického pásu Jižní Ameriky
Poznámka: Balmaceda (Chile) – návětrná oblast, Río Gallegos (Argentina) – závětrná oblast

3.2.6 Klima And

Klima And

Klima And je výrazně ovlivněno nadmořskou výškou a převládajícími směry proudění vzduchu. Úhrn srážek roste v Andách od jihu k severu, sezónní výkyvy teplot pak rostou od severu k jihu. Velice nápadným klimatickým jevem je vertikální klimatická zonalita především v tropických oblastech, zejména ve Střední Americe. V nejnižších nadmořských výškách leží horké pásmo **tierra caliente**, které sahá do výšek 600–800 m, s průměrnou roční teplotou 23–28°C. Vyšší mírné pásmo **tierra templada** sahá do výšky kolem 1700 m a má roční průměrné teploty 16–23°C. Nad tímto pásmem se rozkládá chladná **tierra fría**, která dosahuje až k hranici vegetačního krytu ve výši 2500–4000 m, s průměrnou roční teplotou mezi 10 a 17 °C. Posledním pásmem je chladná **tierra helada** s teplotami 0–10°C. Vertikální klimatické zonalitě odpovídá též výrazná zonalita biogeografická.

SHRNUTÍ

Klimatické podmínky na latinskoamerickém kontinentu jsou (jako všude jinde na světě) určovány souborem klimatotvorných faktorů. Výsledkem působení těchto faktorů jsou klimatické pásy, které mají na latinskoamerické pevnině zhruba rovnoběžkový průběh. V západní části kontinentu klimatické poměry výrazně modifikuje horské pásmo And. Některé oblasti v jižní části kontinentu trpí extrémní suchostí.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Vyjmenujte základní klimatotvorné faktory a uveďte, jaký mají vliv na podnebí.
2. Jaké charakteristiky nejčastěji používáme k vystižení klimatických poměrů?
3. Vyjmenujte klimatické pásy na latinskoamerickém kontinentu.
4. Charakterizujte jednotlivé klimatické oblasti.
5. Kde se nacházejí nejsušší oblasti na latinskoamerickém kontinentu?
6. Kde se nacházejí nejvlhčí oblasti na latinskoamerickém kontinentu? Jaký mají roční srážkový chod?

Pojmy k zapamatování

Klimatotvorní činitelé, názvy klimatických pásů a podpásů, názvy klimatických výškových stupňů v Andách

4 Hydrologie

Cíl

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- popsat největší říční systémy Latinské Ameriky,
- vysvětlit rozdíly v režimu řek v jednotlivých částech Latinské Ameriky,
- odhadnout hydroenergetický potenciál latinskoamerických řek.

Doba potřebná k prostudování kapitoly: **60 minut**.

Průvodce studiem

Čeká Vás kapitola o jednom z největších bohatství Latinské Ameriky – o vodě. I když i v ní najdeme suché a nehostinné oblasti, většina kontinentu nedostatkem vody netrpí, naopak ho dokáže poměrně efektivně využívat ke svému prospěchu. Pojďme si o tom něco přečíst ...

4.1 Řeky Latinské Ameriky

Latinská Amerika má příznivé orografické podmínky pro vznik rozsáhlých **říčních systémů** (rozlehlé nížiny v geografickém středu Jižní Ameriky, posunutí hlavního pevninského rozvodí na pobřežní pásmo Kordiller a hranice povodí řek Paraná a São Francisco k pobřežnímu hřbetu Brazilské vysočiny). Většina území leží v úmoří Atlantského oceánu, v něm jsou bez výjimky také povodí největších latinskoamerických řek. Bezodtoké oblasti se nacházejí především na některých náhorních plošinách And (nejrozsáhlejší je Altiplano, jde o „orograficky“ bezodtoké oblasti, z kterých není povrchový odtok do oceánu možný z důvodu reliéfu). Podobné vlastnosti mají pouštní oblasti, části Patagonie a aridní podhůří And ve střední Argentíně (srážky jsou tak malé, že vůbec nevznikla říční síť).

Říční systémy

Vodnost toků závisí na jejich zdrojích (déšť, sníh, ledovce, podzemní voda), na klimatických podmínkách, na půdních a vegetačních poměrech a na georeliéfu. V následujícím textu se zaměříme na charakteristiku říční sítě a nejdelších vodních toků právě z těchto hledisek.

Vodnost toků

Pro zájemce: Jak moc černá je Rio Negro?

Typ reliéfu, v kterém řeky pramení a kterým protékají, má vliv na množství a charakter plavenin a splavenin, které vodní tok unáší. Podle toho získává voda charakteristické zbarvení, na řekách Latinské Ameriky velmi nápadné. Řeky pramenící v Andách z hor vynášejí hrubý štěr, který ukládají na úpatích, ale také písek a jemný kal, který je unášen na značné vzdálenosti a dává řekám charakteristickou šedobílou barvu (ríos de aqua blanca / whitewater rivers). Řeky pramenící v centrálních částech Brazilské vysočiny mají jen nepatrné množství splavenin a jsou příznačně průhlednou vodou zeleného zbarvení (v době sucha je vidět až do hloubky 4 m). Posledním typem jsou řeky pramenící na zarovnaných površích při rozvodnicích, zpravidla v bažinách. Vlivem huminových kyselin dostává jejich voda skořicovou až červenou-skořicovou barvu. Protože tyto řeky neunášejí žádný písek nebo kal, který by narušil vjem tmavé vody, neudiví jejich označení za černé (ríos de aqua preta / blackwater rivers). Rio Negro je jejich typickým příkladem.

4.1.1 Řeky Střední Ameriky, Mexika a Karibiku

Střední Amerika má díky horským systémům a blízkosti atlantského a tichooceánského pobřeží pouze krátké vodní toky. Jejich režim (změny průtoku během roku) závisí převážně

Řeky střední Ameriky

na srážkách, jen u horských řek Mexika částečně i na tání sněhu, proto jsou maxima průtoků většinou časově shodná s nejdeštivějšími měsíci roku v létě. Řeky v jižní a jihovýchodní části území a na atlantských svazích hor jsou dostatečně zásobovány vodou po celý rok, pro severovýchod a tichooceánské svahy jsou typičtější řeky sezónně vysychající. Části severního a středního Mexika jsou zcela bez říčního odtoku (veškerá srážková voda se vsákne), povrchovou říční síť nemá ani poloostrov Yucatán, v krasovém reliéfu je srážková voda rychle odváděna do podzemí (jeskyně, podzemní vodní toky, cenoty). V sušších oblastech se využívá říční vody k závlahám – nejrozsáhlejší systémy jsou v oblasti řeky Río Bravo del Norte.

4.1.2 Řeky Jižní Ameriky (obecná charakteristika)

Řeky jižní Ameriky

K povodí Tichého oceánu (7 % území) patří jen úzké pobřeží a západní svahy pobřežního pásma And. V kolumbijské a zčásti i ekvádorské části pobřeží a také v jižní části chilského pobřeží se vyskytují krátké prudké řeky s dostatkem vody. Celý aridní úsek břehu (Peru, severní Chile) má pouze občasné toky, které zpravidla ani nedosahují k oceánu, přesto jsou životně důležité pro místní osídlení (hornická sídliště). Kontinentální rozvodí mezi Pacifikem a Atlantikem prochází především po Západní / Hlavní Kordillěře, pouze na jihu Chile vodou bohaté řeky odvádějící vodu na západ přebírají odtok východních svahů včetně některých velkých ledovcových jezer Patagonie. Bezodtoké oblasti představují 8 % jihoamerické pevniny. Téměř celý kontinent je tedy odvodňován do Atlantského oceánu (85 % území). Největší říční systémy v této oblasti budou popsány podrobněji.

4.1.3 Povodí Amazonky

Povodí Amazonky

Amazonka (*Río Amazonas / Rio Amazonas*) je bezesporu ve všech směrech rekordní řekou (délka toku, vodnost, plocha povodí), i když prvenství v délce toku je sporné (nejednotné vymezení pramene a diskutabilní měření délky některých úseků jak Amazonky, tak „konkurenčních“ řek).

Obr. 16 Změny názvů jednotlivých úseků řeky Amazonas

Brazílské statistické zdroje udávají délku Amazonky (s pramenným úsekem Apurímac) 7100 km, v literatuře se ale objevují i údaje nižší (nejčastěji kolem 6300 km, což je ale délka s jiným pramenným úsekem, nebo velkoryse zaokrouhlených 6437 km, tj. 4000 mil). Žádná z uváděných délek se ale netýká pouze té části toku, která má geografický název Río / Río Amazonas. Řeka získává toto označení soutokem Maraňónu a Ucayali, navíc v Brazílii je znám horní tok jako Solimões a k pojmenování Amazonas se vrací až po soutoku s řekou

Negro. Za hlavní zdrojnicí Amazonky je dnes považována řeka Apurímac pramenící v Cordilleře de Chilco (Peru) v nadmořské výšce téměř 5900 m (o přesné místo se vedou spory). Ve starší literatuře je označován za zdrojový úsek Amazonky Maraňón pramenící v ledovcovém jezeře Lauricocha (v pásmu Cordillera Central Peruánských And). Teprve v 50. letech 20. století se měřením na mapách větších měřítek zjistilo, že Ucayali je výrazně delší.

Pro zájemce: Spory o pramen Amazonky

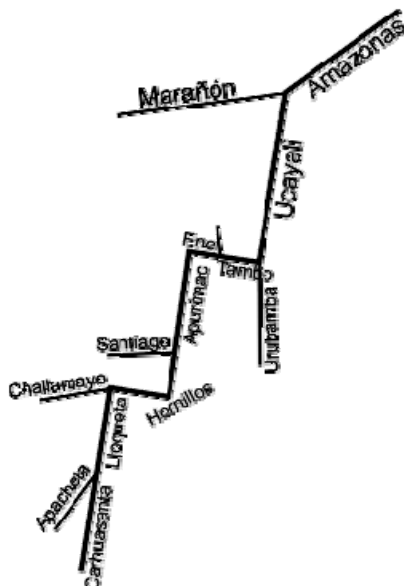
Pramen Amazonky je dodnes nejasný, odborná diskuze o jeho lokalizaci nebyla dosud uzavřena. Všeobecně se uznává „nárok“ řeky Apurímac, spory se vedou o přesné určení jejího pramene.

Tab. 4 Přehled dosavadních názorů na lokalizaci pramenů Amazonky (Río Apurímac):

autor	pramen
S. J. Santos García (1935), Helen a Frank Schreiderovi (1968)	jezero Laguna Vilafro a z něj vytékající řeka Río Santiago, asi 11 km západně od vesnice Cailloma
Michel Perrin (1953)	pramen na úpatí Cerro Huagra v pohoří Cordillera Chilca, severozápadně od vesnice Cailloma
plk. Gerardo Dianderas (1953)	Cerro Huagra – Río Monigote
Nicholas Asheshov (1969)	vrchol Nevado Minaspata, 30 km jihozápadně od vesnice Cailloma
Carlos Peñaherrera del Aquila (1969)	severní úpatí hory Nevado Mismi – údolí Carhuasanta
Loren McIntyre (1971), Jean Michel Cousteau (1982)	malé jezero na úpatí hory Nevado Mismi (asi 2 km od předchozího)
Walter Bonatti (1978)	Cerro Huagra – Río Huarajo
Jacek Palkiewicz, Zaniel Novoa Goicochea (1997)	úpatí vrcholu Nevado Quehuisha – údolí Apacheta

V létě v roce 1999 přispěla do diskuze o prameni Amazonky i česká expedice vedená doc. Bohumírem Janským z Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, v našem tisku se dokonce objevily informace o „objevu“ jediného pravého pramene veletoku. Doc. Janský se ztotožnil s názorem Carlose Peñaherrery del Aquila a za hlavní pramen Río Apurímac označuje říčku Río Carhuasanta, což také podpořil novými měřeními.

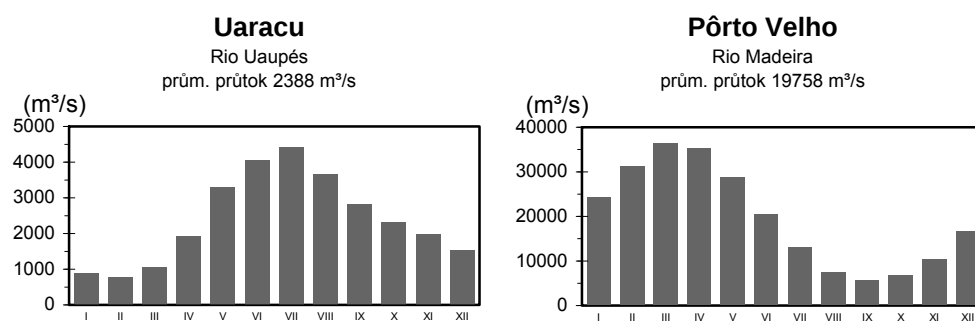
Obr. 17 Schéma pramenného úseku řeky Amazonas

Po soutoku Ucayali s Maraňónem je Amazonas široká 3 km, při brazilsko-peruánské hranici už 5–7 km, ve střední části 6–10 km, na dolním toku kolem 30 km a před ústím je její šířka již 80–150 km. V rozsáhlém ústí dosahuje tento veletok maximální šířky až 320 km a hloubku zde má 45 m (na dolním toku je ale hlubší než v ústí – při Óbidosu 135 m, dno je tedy více než 100 m pod hladinou moře). Ve vodní masě se díky širokému ústí projevuje i mořské

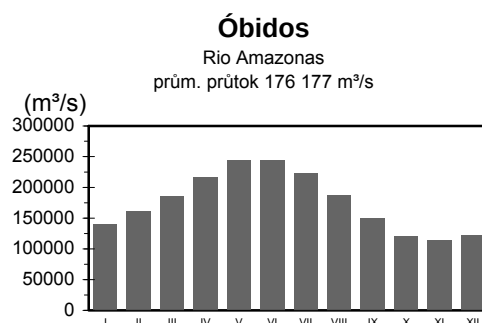
dmutí – příliv vytváří zpětnou vlnu pororoca, která proniká řekou až 1400 km proti proudu. Naopak kalná říční voda proniká až 300 km od pobřeží Atlantského oceánu (tam je odkláněna rovníkovým proudem k severu k Francouzské Guyaně a výrazně snižuje salinitu při pobřeží).

Průtok v ústí dosahuje hodnoty $180\,000\text{ m}^3/\text{s}$, což představuje roční odtok téměř 5700 km^3 vody (asi pětina celkového odtoku vody z pevniny). Povodí není vyčleňováno jednotně (není zřejmé, jestli je Tocantins přítokem, nebo samostatným tokem, který má s Amazonkou jen společnou část delty). V širším vymezení má povodí plochu $7,18\text{ mil. km}^2$ (40 % území Jižní Ameriky).

Amazonas má na 500 přítoků, 20 z nich je delších než 1500 km. Horní toky amazonských přítoků se nacházejí v oblastech se subekvatoriálním podnebím, proto mají nevyrovnaný průtok s maximy v období dešťů (tj. v létě, minima v zimě). U levých přítoků (severní polokoule) jsou nejvyšší vodní stavy v březnu až září, u pravých (jižní polokoule) v říjnu až dubnu. Povodňové vlny ze severu i jihu se v Amazonce vyrovnávají, protože severní a jižní přítoky nejsou stejně vydatné, má Amazonka na středním toku maximum průtoků v květnu, na dolním toku až v srpnu. Časový rozdíl je dán rychlostí postupu nejvyšších průtoků směrem po proudu.

Obr. 18 Posun maximálních průtoků na severních a jižních přítocích Amazonky
Poznámka: Uaupés – severní polokoule, Madeira – jižní polokoule

Obr. 19 Chod průměrných měsíčních průtoků na dolním toku Amazonky

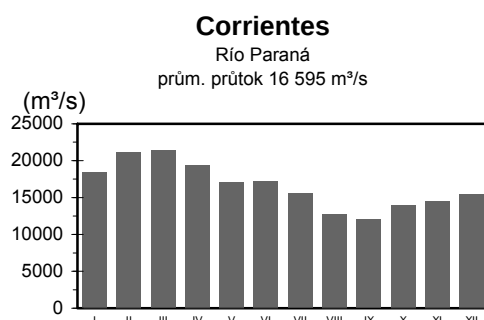
Amazonka má pro Brazílii nezastupitelný hospodářský význam, nenahraditelné je zejména její využití dopravní. Bez úprav je splavná v délce $4\,300\text{ km}$, v délce $1\,690\text{ km}$ dokonce pro námořní loď (Manaus je proto „námořní“ přístav). V celém povodí je na 20 tis. km splavných vodních toků.

4.1.4 Systém La Plata

Systém La Platy zahrnuje řeky, které se vlévají do estuárového ústí La Plata (*Río de la Plata*) širokého 20–50 km. Jde o řeky Uruguai / Uruguay a Paraná. La Plata

Paraná, druhá nejdelší řeka Jižní Ameriky, vzniká soutokem řek Paranaíba a Grande (délka 3900 km, s přítokem Grande 4380 km). Většina jejího toku leží v tropickém klimatickém pásu, díky vlivu Atlantského oceánu ale poměrně dobře zásobena vodou. Povodí, které je z jihovýchodu ohraničeno pobřežním pásem Brazilské vysočiny a na severu sahá až k městu Brasília, má rozlohu 4,25 mil. km². Vedle jižní části Brazilské vysočiny odvodňuje i východní část Laplatské nížiny. Průměrný roční průtok při ústí dosahuje 20 500 m³/s. Paraná

Dolní tok řeky má velmi vyrovnané průtoky jednak díky tomu, že ve střední části protéká bažinatým územím se silnou retenční schopností, jednak v důsledku komplementarity nevyrovnaných vodních stavů přítoků. Největší pravé přítoky protékají Gran Chacem a maxima mají v lednu až únoru, zatímco téměř vysychají v červenci a srpnu, levé přítoky mají díky srážkám v Brazilské vysočině maxima v létě.

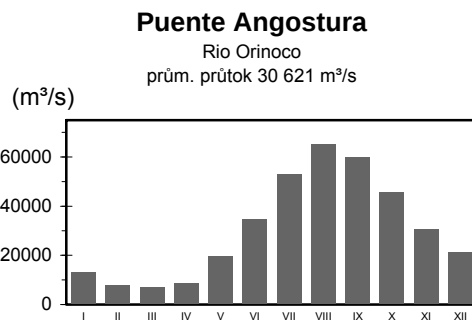

Obr. 20 Chod průměrných měsíčních průtoků na středním toku řeky Paraná

Paraná a její přítoky tvoří četné peřeje a vodopády, nejznámější jsou vodopády na jejím přítoku Iguazu / Iguazú (překonávají 85 m vysoký stupeň). Řeka je využívána k lodní dopravě, zásadní je ale její hydroenergetický potenciál – na horním toku je celá soustava přehrad, na paraguaysko-brazilských hranicích pak byla vybudována donedávna největší vodní elektrárna na světě Itaipu / Itaipú (do provozu byla spouštěna postupně v letech 1984–2005) s instalovaným výkonem 14 000 MW (zajišťuje 25 % brazilské a 95 % paraguayské spotřeby elektrické energie).

4.1.5 Povodí Orinoka

Orinoko (*Río Orinoco*) je největší řekou severní části Jižní Ameriky. Je dlouhá 2740 km (údaje se opět rozcházejí, nejčastěji se uvádí 2400–2700 km), průtok v ústí, které tvoří rozsáhlá delta, je průměrně 14 000 m³/s. Řeka leží na okraji stejnojmenné nížiny, kterou odvodňuje svými levými přítoky, pravé přítoky přivádějí vodu z Guyanské vysočiny. Povodí má rozlohu 1,0 mil. km². Orinoco má tropický režim, vodní stavy jsou nevyrovnané, v období dešťů (zpravidla mezi květnem a zářím) dochází k záplavám a rozlití říční vody do llanos. Řeka má značný dopravní význam, je hlavní transportní osou východní a střední Venezuely. Přítoky v Guyanské vysočině mají značný hydroenergetický potenciál (jedna z největších hydroelektráren na světě – (Embalse de) Guri (oficiálně *Central Hidroeléctrica Raúl Leoni*) na řece Caroní – s instalovaným výkonem 10 000 MW). Orinoko

Obr. 21 Chod průměrných měsíčních průtoků na dolním toku Orinoka

Na horním toku tvoří Orinoko jedinečný přírodní jev – **bifurkaci**, při níž se z hlavního toku odpojuje rameno Casiquiare, které odvádí vodu do Amazonské nížiny (soutokem s řekou Guainia vytváří Río Negro / Rio Negro).

4.1.6 Ostatní řeky Jižní Ameriky

Ostatní řeky

Do Karibského moře ústí velká řeka **Magdalena** s levým přítokem Cauca.

Řeky Brazílské vysočiny jsou většinou nevyrovnané a nevhodné pro plavbu (tektonické stupně), zpravidla krátké a strmé. S výjimkou brazilského suchého mnohoúhelníku, ve kterém se vyskytují i málo vodné a periodicky vysychající vodní toky, mají dostatek vody (značný hydroenergetický potenciál). Z řek Brazílské vysočiny samostatně odtékajících do Atlantského oceánu je největší **São Francisco** (na středním toku splavné) na východě a **Parnaíba** na severovýchodě. São Francisco vytváří díky toku směřujícímu paralelně s brazilským pobřežím na severovýchod rozsáhlé povodí a dosahuje délky 3361 km. V minulosti byla důležitým činitelem integrujícím brazilské teritorium (spojuje severovýchod s jihem, proti jejímu proudu pronikali Evropané při osvojování brazilského vnitrozemí).

Řeky Patagonie – **Colorado, Negro, Chubut, Deseado, Santa Cruz** aj. – hlubokými soutěskami protínají od západu k východu Patagonskou plošinu a téměř nepřijímají žádné přítoky. Nejvíce vody mají na jaře a v létě (tání sněhu v Andách).

4.2 Jezera Latinské Ameriky

Latinská Amerika je na jezera poměrně chudá, podle původu jsou nejčtenější průtočná ledovcová jezera v jižních Andách, které byly v kvartéru zaledněny, případně jsou zaledněny dosud. Tato jezera jsou podobná např. ledovcovým jezerům v severní Itálii.

V suchém východním podhůří And (v Argentině) se vytvořila typická slaná jezera bez odtoku (ústí do nich menší řeky). Největší z nich je Salinas Grandes o rozloze 8500 km², solné jezero obklopené slanými bažinami vysychající v teplém období v solnou poušť.

Další oblastí s větším výskytem jezer jsou bezodtoké náhorní plošiny, často se jedná o pozůstatky dříve podstatně rozsáhlejších velkých jezer, která vlivem klimatických nebo tektonických změn ztratila část vody a rozpadla se na menší vodní plochy. Reliktními tektonickými jezery na Altiplanu jsou např. nejznámější jezero Latinské Ameriky vůbec, mírně slaná průtočná Titicaca / Titikaka (6900 km²), slané koncové Poopó (2530 km²) a četná další malá slaná jezera. K zajímavým jevům patří i jižně od nich ležící bažinaté občasné jezero

Salar de Uyuni (až 10 tis. km²), které je spolu s jezery Poopó a Uru Uru a slaniskem Coipasa reliktem dřívějšího obrovského andského jezera Lago Minchin.

Tektonického původu jsou i 2 velká jezera Střední Ameriky – Nicaragua (8430 km²) a Managua (1134 km²). Obě vznikla přehrazením původního tichooceánského zálivu sopečným řetězcem Středoamerické Kordillery.

K velkým lagunovým jezerům patří Lago de Maracaibo (14 343 km²) ve Venezuele a Lagoa dos Patos (10 145 km²) a Lagoa Mirim (2500 km²) v Brazílii.

Pro zájemce: Maracaibo, trochu jiné jezero ... Nebo záliv?

Jezero Maracaibo je v čistě geografického hlediska záliv. Má nulovou nadmořskou výšku hladiny a s mořem je spojeno mělkým průlivem, což bývá typické pro lagunová jezera, ve skutečnosti je ale jeho původ tektonický. Během svého dlouhého geologického vývoje (údajně jde o druhé nejstarší jezero světa) bylo dlouho pravým jezerem, spojení s mořem vzniklo v geologickém smyslu relativně nedávno. Vody jezera jsou brakické, na jihu díky četným přítokům téměř sladké, směrem k severu salinita vody postupně roste.

4.3 Ledovce Latinské Ameriky

Zalednění se v současnosti vyskytuje na větších plochách pouze v jižní části And, v tropickém, subekvatoriálním a ekvatoriálním klimatickém pásu se vyskytují malé vrcholové ledovce pouze v nejvyšších nadmořských výškách Severních And. Plošně nejrozsáhlejší ledovce Patagonských And dosahují splazy až k mořské hladině (největší Cerro San Valentín, Cerro Murallón).

Ledovce v Latinské Americe

4.4 Hydrologické místopisné názvy, které bychom měli znát

Povodí Amazonky: Amazonas (+ Solimões) – Ucayali – Apurímac; levé přítoky: Maraňón, Napo, Putumayo (šp.) / Içá (port.), Caquetá (šp.) / Japurá (port.), Río Negro (šp.) / Río Negro (port.); pravé přítoky: Juruá [žurua], Purús (šp.) / Purus (port.), Madeira (zdrojnice Beni a Mamoré), Tapajós [tapažos], Xingu [šingu], Tocantins; levé přítoky řeky Negro: Casiquiare, Río Branco

Povodí Orinoka: Orinoco; levé přítoky: Guaviare, Meta, Apure; pravé přítoky: Caura, Caroní

Povodí Paraná: Paraná (– Grande, Paranaíba), levé přítoky: Iguazu (port.) / Iguazú (šp.); pravé přítoky: Paraguai (port.) / Paraguay (šp., s pravými přítoky: Pilcomayo, Río Bermejo), Río Salado

Další řeky: Río Grande (v USA) / Río Bravo del Norte (v Mexiku), Magdalena (levý přítok: Cauca), São Francisco, Parnaíba, Uruguai (port.) / Uruguay (šp.), Colorado, Negro, Chubut, Deseado, Santa Cruz

Vodopády: Cataratas do Iguazu (port.) / Cataratas del Iguazú (šp.), Salto Angel

Jezera: (Lago) Buenos Aires; Lagoa dos Patos, Lagoa Mirim, (Lago de) Maracaibo, (Lago) Nahuel Huapi, (Lago de) Poopó, (Lago) Titicaca, (Lago) O'Higgins / (Lago) San Martín (názvy používané v Chile / Argentině), Salar de Uyuni, (Lago) Viedma

Pouště: (Desierto de) Atacama

SHRNUTÍ

Rozložení zásob vody v Latinské Americe není rovnoměrné. S výjimkou severozápadního Mexika, střední části západního pobřeží Jižní Ameriky a východního pobřeží Patagonie je vody relativní dostatek. Velké říční systémy (Amazonka, Orinoko, Paraná) mají značný hospodářský význam, slouží zejména jako dopravní osy v jinak obtížně dostupném terénu, rozvíjí se také jejich využití pro výrobu elektrické energie.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Jak se vyvíjely názory na pramen Amazonky?
2. Jaký vodní režim mají levé a pravé přítoky amazonky? Proč se liší?
3. Charakterizujte řeky ve Střední Americe.
4. Jaké hospodářské využití mají latinskoamerické řeky?
5. Kde se v Latinské Americe nacházejí jezera? Jakého jsou většinou původu?

Pojmy k zapamatování

Bifurkace, pororoca, místní jména v kapitole (v české podobě)

5 Biogeografie a pedogeografie

Cíl

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- popsat základní biomy Latinské Ameriky,
- vysvětlit rozdíly v zastoupení rostlin a živočichů v jednotlivých částech Latinské Ameriky,
- odhadnout podmínky pro zemědělství v různých částech území.

Doba potřebná k prostudování kapitoly: **40 minut**.

Průvodce studiem

Biogeografické a pedogeografické podmínky Latinské Ameriky se Vám budou učit poměrně snadno, vyplývají totiž především z klimatu (už znáte z předchozích kapitol), jednotlivé pásy jsou uspořádány bez výraznějších nepravidelností a proto prakticky vše lze logicky odvodit ... Prostě: nečeká Vás žádné nepříjemné překvapení ...

5.1 Biogeografické poměry Latinské Ameriky

Pro **charakter vegetace** jsou určující zejména klimatické poměry, proto je její rozložení v Latinské Americe v řadě rysů obdobné jako uspořádání klimatických oblastí. Vzhledem k tomu, že od severu k jihu přesahuje území 80° zeměpisné šířky, nacházejí se na něm téměř všechny vegetační zóny od stále zelených tropických deštných lesů až na pás tunder a arktických pustin. Plošně jsou nejvíce rozšířeny stále zelené tropické deštné lesy, poloopadavé tropické lesy a savany. Relativně málo jsou zastoupeny pouště, tvrdolisté a listnaté opadavé lesy.

Charakter vegetace

Pro vývoj a současnou podobu flóry a fauny Jižní Ameriky hrálo velmi významnou roli původní spojení s africkou pevninou a také pozdější spojení se severoamerickým kontinentem. Existenci paleogenního brazilsko-etioopského kontinentu ostatně nedokládají jen geologické, ale přesvědčivě i floristické a faunistické výzkumy. Dodnes má biosféra Afriky a Jižní Ameriky mnohé společné prvky (např. 85 % druhů krytosemenných rostlin je společných oběma kontinentům), naopak odlišnosti od Severní Ameriky jsou značné. Hranice „jihoamerické“ a „severoamerické“ fauny a flóry nicméně nerespektuje hranici geologickou, po spojení obou kontinentů Panamskou šíjí (v neogénu) se totiž jihoamerické neotropické lesní formace měly možnost rozšířit až na Floridu, do Střední Ameriky a na ostrovy Velkých a Malých Antil.

Vývoj fauny a flory

5.1.1 Základní biogeografické oblasti Latinské Ameriky (přírodní krajiny)

Původní biogeografické poměry kontinentu byly narušeny lidskou činností, zejména zemědělstvím v původně zalesněných oblastech (introdukce nových druhů dovezených z Evropy, plošná změna vegetačního krytu, místy i degradace půd). Míra změn byla obecně větší v oblasti Karibiku a Střední Ameriky, kde se zachovaly původní přírodní krajiny jen v ostrůvcích, v Jižní Americe jsou tyto plochy rozsáhlejší.

Přírodní krajiny

Nejstarší rostlinnou formací Latinské Ameriky, která se zachovala ještě z období mezozoika, jsou **stále zelené tropické lesy**. Ty se soustřeďují převážně v oblastech Amazonie a povodí řeky Orinoko. Jsou vázány na oblasti s velmi teplým a vlhkým klimatem, průměrná roční

Stále zelené tropické lesy

teplota se musí pohybovat v rozmezí 24–29 °C, roční amplituda teplot je pak velmi nízká (2–3 °C) a roční úhrny srážek dosahují 2000–4000 mm (maxima však až 12 000 mm). Srážky jsou pravidelné během celého roku.

Pro nedostatek světla je málo druhově zastoupeno keřové a bylinné patro. Nejvíce přítomny jsou dřeviny – stromy, které se vyskytují v mnoha druzích, ale jsou zastoupeny relativně málo jedinci na jednotce plochy. Stromové patro je vysoké až 55 metrů a rozděleno do 3 vegetačních podpatér. Z typických druhů oblasti lze uvést např. 80 metrů vysokou juvíi ztepilou (semena jsou známá pod názvem para ořechy), kauliflorní (na kmeni kvetoucí) kakaovník pravý, prudce jedovatou dřevinu hura, fikus kaučukovník, maniok, rudodřev koku, palisandr nebo mahagon. Vyskytují se zde také mnohé palmy, např. palmy kokosové (více než 30 druhů), palma olejná, palma broskvová aj. Mezi bylinami dominují mnohé liány (např. bromélie, vanilovník plocholistý), epifytické orchideje, z nichž řada je ornitofytů (jsou opylovány kolibříky). Charakteristické jsou rovněž gigantické pestře kvetoucí trávy. Ve vodách Amazonky se vyskytuje mnoho vodních rostlin, např. známá victoria amazonica. Ve velkých nížinách zaplavovaných vodami Amazonky jsou rozšířeny specializované formace s převahou palem – tzv. igapó. Velké plochy pobřežního šelfu v oblasti tropů jsou kryty porosty mangrovníků. Jedná se o husté porosty dřevin s chůdovitými kořeny adaptovaných na život v mořské vodě a také na pravidelné střídání přílivu a odlivu. Mangrove tvoří velmi živé ekosystémy, hojně obývané mnoha druhy opic, nejrůznějších ptáků, plazů i ryb. Žijí zde však také větší savci, např. jaguár.

Druhově bohatě zastoupena je také fauna stále zelených tropických lesů. Řada druhů, rodů i čeledí je endemická. Ze savců jsou charakterističtí pekari páskovaný, jaguár, puma, ocelot velký, různé druhy koček a lišek; z opic kosmani, tamaríni, malpy; kapybara, mravenečníci, několik druhů tapírů, lenochodi, řada druhů vyder, dikobrazi, endemické druhy pásavců aj. Ptáků je zde téměř 600 druhů, z toho více než 60 endemických, charakteristická je volavka, harpyje, sup královský, krocán, mnoho druhů papoušků (známé rody ara, amazoňan), kolibříků a tukanů. Bohatě jsou zastoupeni plazi (600 druhů plazů, z toho více než 100 endemických) – krokodýli, mnohé druhy želv, ještěrů (leguáni a bazilišci) a hadů (hroznýš královský). Žije zde i jeden z nejdelších hadů světa – anakonda velká. Z ryb se v řekách pásma vyskytují paúhoř elektrický, piraña, arapaima (dlouhá až 4 metry) aj. Neobvykle hojně jsou zastoupeni bezobratlí (hmyz, pavouci, motýli apod.).

Tropické poloopadavé a opadavé lesy

Dalším vegetačním pásem zastoupeným v Latinské Americe jsou tzv. **tropické poloopadavé a opadavé lesy**. Vyskytují se v oblasti Gran Chaco, přecházejí do Bolívie a oblasti Mato Grosso, pokrývají však také podstatnou část antilských ostrovů a Mexika. Ve srovnání se stále zelenými tropickými lesy se zde již projevují změny meteorologických prvků (zejména srážek) v průběhu roku, zaznamenáváme i chladnější (průměrná „zimní“ teplota 15–20 °C) a teplejší období (25–30 °C). Srážky jsou rozloženy do suché a vlhké půlroční periody. Stromy zde dorůstají průměrné výšky 20 metrů. Porost je řidší, což má vliv na rozvoj keřového a bylinného patra. Méně jsou zastoupeny epifyty a liány. Typickými druhy pásu jsou brazilské araukárie a rozsáhlé porosty tvořící paraguayský čaj maté. Jinak se zde vyskytují mnohé rostlinné i živočišné čeledi předchozího pásu.

Savany

Značnou rozlohu Latinské Ameriky zabírají **savany**. Největší oblast jejich výskytu je vázána na západní svahy a podhůří Brazílské i Guyanské vysočiny a povodí Orinoka. Savany jsou typickým vegetačním pokryvem také na závětrných stranách pohoří antilských ostrovů. Místně se rostlinné formace typu savan označují speciálními názvy, které zároveň slouží i jako jméno geografické oblasti.

Caatinga

1) **Caatinga (Sertão)**: Pobřežní horstva v jihovýchodní Brazílii působí jako bariéra pro jihovýchodní pasát, proto se vyvinuly na jejich severozápadní závětrné straně, kam proniká pasát již suchý, aridní porosty savan označované jako caatinga. Klima je po značnou část

roku aridní, i když nadprůměrně teplé. Roční úhrny srážek dosahují 900–1500 mm (minima však 400 mm), jsou však koncentrovány do poměrně krátké humidní periody, která je navíc značně nepravidelná v čase a periodicky se vyskytují katastrofální sucha. Nacházíme zde obiloviny, složnokvěté a motýlokvěté rostliny, sukulenty (kaktusy, agáve) a řídké ostrůvky xerofytních palm.

2) **Cerrado:** V centrální Brazílii na Brazílské vysočině se savany s osaměle rostoucími stromy nazývají cerrado. V sušších oblastech jsou travní porosty zcela beze stromů. *Cerrado*

3) **Llanos:** V pánvi řeky Orinoko bývají savany označovány jako llanos. V suchém období zde dochází často k požárům. Mnohé rostlinné druhy (pyrofyty) však těmto efemérním požárům úspěšně odolávají a dokonce je potřebují ke zdárnému vývoji. Llanos tvoří vysoké trávy, kvetoucí luční květiny, různé liliovité, složnokvěté, kaktusovité aj. rostlinné druhy. Jen výjimečně zde nacházíme xerofytní palmy, stromy a keře. *Llanos*

S přechodem z tropického do subtropického a mírného podnebného pásu jižní polokoule se začínají v jižní části Latinské Ameriky (Bolívie, Argentina, Uruguay) vyskytovat **stepi**, zde nazývané **pampy**. V severních teplejších a humidnějších oblastech jsou charakteristické bohatou dlouhostébelnou travní vegetací, která dosahuje výšky až 2 metrů. Klimatické podmínky zde nebrání vzniku lesa, stromy se ale nemohou uchytit kvůli častým požárům. Suché stepi Patagonie až po Ohňovou zemi mají druhově mnohem chudší flóru s travami, kaktusy a keři. Pro oblast je charakteristické intenzivní zemědělství. Část je využívána jako orná půda, část k pastevectví – především chovu skotu a ovcí. *Pampy*

Charakteristickými zástupci savců pampy jsou lama huanaco, stepní jelen, jaguár, puma, stepní kočka, zajíc pampový, z chudozubých několik druhů pásovců a mravenečníků. Typickým představitelem ptáků je běhavý nandu pampový.

Plošně poměrně málo zastoupeny jsou v Latinské Americe **pouště**. Výskytem jsou vázány na pobřeží Tichého oceánu a západní, závětrné svahy And, které se vyznačují extrémní ariditou. Zde se nacházejí horské a rovinné slané pouště, které téměř postrádají vegetaci. Na území tropické pouště Atacama je jediným zdrojem vlhkosti mořská mlha. Vyskytují se zde jen rostlinné druhy, které ji dokážou využívat. Pouštní charakter mají také rozsáhlé oblasti Mexika (např. Sonorská, Mojavská poušť). Zde se vyskytují hojně některé druhy kaktusů (např. kaktusy Saguaro) a agáve. Z živočichů jsou zastoupeny nejvíce hadi (typickou čeledí jsou chřestýšovité), ještěři a také hmyz, dále hlodavci (tarbík, sysel), pásovcí a z šelem kojot, puma. *Pouště*

Zcela specifická je **vegetace Kordiller**. Horstvo má zásadní vliv jak na horizontální, tak i na vertikální zonalitu. Zásadní vliv na horizontální zonalitu se projevuje např. v oblasti Chile na západních svazích And, kde se na poměrně malé ploše vyskytuje hned několik typů vegetačního krytu. Oblast pouští zde sousedí se savanami. Vyskytuje se zde ostrůvkovitě také etézi-ová vegetace, která navazuje ve vyšších polohách na křovinaté formace espinal a opadavé listnaté lesy tvořené porosty chinovníku, pabuku, araukárií aj. V jiné oblasti – v horách Mexika se vyskytují také ostrůvky jehličnatých lesů, které jsou zde tvořeny dekorativní borovicí Montezumovou s dlouhými visícími jehlicemi, a také alpská flóra druhově shodná s rostlinstvem evropských hor. *Vegetace Kordiller*

V Kordillerách se projevuje také výrazná vertikální stupňovitost, která v případě And dává vzniknout typickým zónám (o nich blíže na str. 36). Oblasti tierra caliente odpovídá tropickým deštným lesům, tierra templada je porostlá horským tropickým lesem, tierra fría pak mlžným lesem a tierra helada horskou tundrou. Horské oblasti v nadmořské výšce odpovídající zóně tierra fría (2500–4000 m n. m.), které mají nedostatek srážek, se zpravidla označují jako paramo nebo puna, typická je pro ně xerofytní vegetace – trávy, kaktusy ap.). Nejvyšší oblasti And (nad 5000 m n. m.) jsou již trvale zaledněny.

Z typických přestavitelů savců žije v horských oblastech lama alpaka, lama vikuňa, medvěd brýlatý, puma, jaguár, činčila; z ptáků kondori (např. známý kondor velký) a početné druhy kolibříků. Hojně jsou zastoupeni plazi (typickou latinskoamerickou čeledí jsou leguánovití). Typickým živočichem pobřeží je tučňák, který se zde vyskytuje hned v několika druzích. Tučňáci svým výskytem zasahují od Ohňové země (tučňák magellánský) daleko na sever podél západo-jihooamerického pobřeží až do Peru a na Galapágy (tučňák Humboldtův a galapážský).

5.1.2 Flóra Latinské Ameriky

Neotropická floristická oblast

Území Latinské Ameriky spadá až na oblast Patagonie do **neotropické floristické oblasti**, tj. do druhově vůbec nejbohatší floristické oblasti světa. Nejrozmanitější jsou v tomto směru tropické lesy Amazonie, např. jen v Brazílii se udává asi 40 000 druhů cévnatých rostlin, z toho asi 12 000 endemických. Oblast nezasahuje na jiný kontinent a je díky horskému pásu Kordiller migračně uzavřena. To je hlavním důvodem jedinečného druhového zastoupení a vysokého stupně endemismu, který je ještě umocněn v ostrovních a velehorských oblastech (typicky též na stolových horách Guyanské vysočiny). Oblast není přirozeně zcela homogenní, většinou se vyčleňuje 7 podoblastí odlišujících se druhovým složením v závislosti na dřívějších migracích druhů a odchylkách klimatických charakteristik.

podoblasti

Karibská podoblast je floristicky velmi bohatá, má 2 endemické čeledi a asi 20 % endemických rodů. Blízkost holarktické floristické oblasti (Severní Ameriky) vedla k proniknutí druhů severní polokoule typických pro chladnější oblasti, často se tu vyskytují reliktně, např. tisovec. **Venezuelsko-guyanská podoblast** je floristicky také bohatá; má endemické čeledi a druhový endemismus je na úrovni až 50 %, v horách stoupá dokonce až na 90 %. **Amazonská podoblast** je jednou z druhově nejbohatších podoblastí světa (asi 40 tis. druhů). Její význačnost spočívá ve vysokém podílu endemických rodů, ač z velkého počtu zdejších čeledí (asi 200) je endemická jen jedna. Právě tato podoblast, podobně jako předešlá, má zřetelné vztahy k flóře západní Afriky. **Brazilská podoblast** přes své druhové bohatství nemá žádnou endemickou čeleď, ale má vysoký podíl endemických rodů (asi 40 %) a zvláště druhů. **Andská podoblast** má přes značnou rozlohu relativně nízký počet druhů (8 tis.). Vedle elementu neotropického a pantropického se uplatňuje holarktický prvek, jenž do této podoblasti zasahuje ze severu přes Střední Ameriku po hřebenech hor. **Argentinská podoblast** je floristicky spíše chudší, s malým podílem endemických rodů, ale s vysokým podílem endemických druhů. Vedle zástupců neotropického a pantropického původu vyskytují se v ní i elementy z antarktické oblasti. Andskými hřebenovými migračními cestami se sem rozšířily i holarktické typy. Zcela zvláštní je **podoblast ostrova Juan Fernández**. Vlivem jejich odloučenosti je zdejší flóra nepočetná, čítá jen asi 130 indigenních druhů, z nichž 80 % tvoří endemity. Nejbližší vztahy má tato podoblast k podoblasti andské.

Antarktická floristická oblast

Nejjihnější část Latinské Ameriky – oblast Patagonie – patří k **floristické oblasti antarktické**. Ta vykazuje druhovou příbuznost s Austrálií, Tasmánií a Novým Zélandem. Antarktická oblast má ze všech oblastí světa nejchudší ale také nejdifúzněji rozloženou flóru. Z amerického kontinentu zasahuje pouze do Patagonie a na Falklandy (Malvíny).

Užitkové rostliny

Z Latinské Ameriky pocházejí mnohé **užitkové rostliny**, např. kukuřice setá, paprika, bavlník barbadoský, agáve sisalová, brambor lilek, lilek rajče, fazol setý, podzemnice olejná, maniok jedlý, kakaovník pravý, ananasovník chocholátý, papája melounová, hruškovec přeladný (neboli avokado), cesmína paraguayská aj.

5.1.3 Fauna Latinské Ameriky

Faunisticky spadá celé území Latinské Ameriky pouze do jediné oblasti označované **neogea**. Ta na severu sahá do Mexika a sousedí zde s arktogeu. Jelikož ke spojení se Severní Amerikou došlo v neogénu, vznikla na severu oblasti poměrně široká přechodná zóna s výskytem arktogenních i neogenních druhů. Neogea je druhově velmi rozmanitá. Jedná se o druhově nejbohatší oblast světa. Asi 70 % všech živočišných druhů oblasti se vyskytuje v pralesních oblastech Amazonie. Podobně jako u flóry zde nacházíme četné podobnosti s Afrikou, chybí zde ale velcí savci (největšími jsou lama huanako a vikuňa) a zcela zde chybí také druhy sudokopytníků, tvořící mnohatisícová stáda, jako je tomu v Africe. Typickými zástupci neogenní fauny jsou chudozubí (lenochod, mravenečník, pásovec), hlodavci (činčila, morče, nutrie), vačnatci (např. vačice). Chybí naopak někteří pěvci (skřivani, sýkory, špačci) a některé čeledi plazů (ještěrkovití, zmijovití). I jihoamerická fauna vykazuje vysoký stupeň endemismu.

Neogea

5.2 Pedologické poměry Latinské Ameriky

Hlavním faktorem ovlivňujícím pedogenetické procesy je klima a vegetační kryt. Klima ovlivňuje vývoj půd hlavně teplotou, úhrnem a rozložením srážek během roku, vegetační kryt působí na výpar, vsakování vody, množství humusu a tím zprostředkovaně i na úrodnost půdy. Většina půdotvorných faktorů je rozložena v šířkových pásích, resp. výškových stupních, podobné rozložení mají i latinskoamerické půdy.

Půdy Latinské Ameriky

Ve Střední Americe a na antilských ostrovech jsou hlavním činitelem vysoké teploty s výskytem vlhčího období, proto zvětrává půdotvorný materiál s uvolňováním křemíku, železa, hliníku se současnou tvorbou jílu (ve vlhčích částech se vyskytují ferralsoly (červenozemě), acrisoly, v sušších oblastech lxisoly, na substrátech bohatých na vápník a hořčík vertisoly, na hrubších sedimentech arenosoly).

Podobné půdy – typické pro tropické lesy a savany – převládají v půdním pokryvu Jižní Ameriky od severu až po obratník Kozorožka. Mírně odlišné podmínky jsou v oblastech ekvatoriálních, ve kterých se nevyskytují období sucha. V nich dochází k extrémnímu zvětrávání půdotvorného materiálu, vznikají kaolinické jíly a živiny jsou vyplavovány a v půdě zůstávají méně rozpustné sloučeniny, zejména oxidy a hydroxidy železa a hliníku, které dávají půdě červenožluté zbarvení (ferralsoly, acrisoly, v oblastech trvale nebo periodicky zamokřených i gleje). Tyto půdy jsou obecně málo úrodné, po přeměně pralesa na zemědělskou půdu se rychle vyčerpávají a degradují.

V částech Brazílské vysočiny s velmi suchým podnebím se vyskytují lxisoly, v její severovýchodní části kaštanozemě a phaeozemě. Podobné půdy jsou i na Gran Chacu. Pro Pampy jsou typické černozemě, díky překrytí území vrstvou spraší velmi úrodné.

V mediteránní oblasti (srážky převážně v zimě) Chile dochází k sezónním změnám v migraci a akumulaci jílu a CaCO_3 – odpovídající půdy jsou luvissoly, calcissoly, časté jsou i vertisoly, v reliéfu s erozními projevy i leptissoly a regosoly. Jižní část jihoamerického kontinentu (především Patagonie) má zejména greyzemě a kaštanozemě. Půdní pokryv západní části kontinentu představují především horské půdy (leptosoly, regosoly, na vulkanických horninách andosoly) na svazích And. Pro centrální Andy jsou charakteristické pouštní kamenité půdy se střídáním písčitých a slaných půd (solonche, solončaky a calcissoly). V patagonských Andách převládají luvissoly a cambissoly.

SHRNUTÍ

Na latinskoamerické území zasahuje několik biogeografických pásů. Působením rozdílných půdotvorných procesů se na kontinentu vytvořily různé typy půd. Protože většina biogeografických i půdotvorných faktorů je rozložena v šířkových pásmech, resp. výškových stupních, podobné rozložení mají i půdy a vegetace latinskoamerického kontinentu.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Vyjmenujte hlavní půdotvorné faktory.
2. Jaké je rozložení hlavních půdních typů na kontinentu?
3. Charakterizujte hlavní půdní zóny na kontinentu.
4. Charakterizujte hlavní vegetační formace kontinentu.
5. Které užitkové plodiny pocházejí z Latinské Ameriky?

Pojmy k zapamatování

Názvy vegetačních formací uvedených v textu kapitoly

6 Dějiny Latinské Ameriky

Cíl

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- etapizovat hlavní dějinné události formující dnešní podobu Latinské Ameriky,
- charakterizovat důsledky koloniálního období na latinskoamerickou společnost,
- postihnout rozdíly v historickém vývoji Latinské Ameriky a Karibiku.

Doba potřebná k prostudování kapitoly: **60 minut**.

Průvodce studiem

Řada jevů považovaných za typicky „latinskoamerické“ (např. specifická rasová skladba obyvatelstva) má kořeny v dávné minulosti. Pojďme je trochu „poodhalit“ ...

6.1 Předkolumbovská Amerika

Amerika byla osídlena ze severozápadu, první obyvatelé přišli pravděpodobně 40 tis. let př. n. l. přes Beringovu úžinu v době, kdy ještě existovalo pevninské spojení s Asií (stejnou cestou je později následovaly další 2 migrační vlny). Příchozí postupně zalidnili celý kontinent, v době „objevení“ Ameriky (1492) Evropany už bylo souvisle (i když řídké) osídleno celé její území. Domorodci byli jazykově značně diferencovaní a také co do úrovně materiální kultury netvořili kompaktní celek. Naše poznání předkolumbovských kultur Ameriky většinou vychází z archeologických nálezů a výrazně ho limituje neexistence písemných památek (hieroglyfické písmo vytvořily jen nejvyspělejší civilizace Mayů, Aztéků a Zapotéků – z jejich písemných záznamů se však dochovaly pouze nepatrné zlomky).

Osídlení Ameriky

Na nejnižším stupni společenského vývoje stály **neagrární společnosti**, které obývaly asi třetinu amerického území. V jejich obživě převažoval podle přírodních podmínek lov, rybolov nebo sběr plodů. Největší skupiny souvisle obývaly území dnešní Argentiny a Uruguaye (vázány byly především na pampy), menší zasahovaly i do severního Mexika (prerýjní Indiáni) a v ostrůvcích žili i v dnešní Brazílii.

Neagrární společnosti

Zhruba dvě třetiny území obývali příslušníci **agrárních kultur**. Na rozdíl od kočovných sběračů a lovců žili zemědělci usedle a budovali si trvalá sídla. Vzhledem ke způsobu obživy byla v jejich oblastech hustota zalidnění vyšší, značná zejména v oblastech s úrodnou půdou (např. na Haiti). Ve srovnání s Evropou se jednalo o společnosti značně technologicky zastalé – při obdělávání půdy se nepoužívala tažná zvířata, domorodci nezpracovávali železo (pouze kovy s nižší teplotou tání: cín, měď, stříbro, zlato apod.), neznali kola ani plachty. Indiánští zemědělci zpravidla vypalovali menší plochy v lesích, které po 2–3 letech hospodaření ztratily úrodnost a byly opuštěny (po dalších 10–20 letech se les zase obnovil). Náboženstvím většiny neagrárních i agrárních indiánských kultur byl animismus a uctívání personifikovaných přírodních sil, případně totemismus.

Agrární kultury

Pouze v několika případech dosáhla agrární společenství vyšší civilizační úrovně. **Velké domorodé civilizace** ve Střední Americe a Andách měly strukturovaný sociální systém spojený s existencí měst a s ranými formami otrokářského státu (městské státy, velké domorodé říše, kmenové svazy). Indiánské státy zabíraly pouze pětinu území Ameriky, žilo v nich ale na 75 % jejich obyvatel. Vedle vyspělejších forem hospodářství pro ně byly charakteristické

Velké domorodé civilizace

ucelené polyteistické náboženské představy spojené se složitými obřady a budováním monumentální architektury. Pozoruhodné byly jejich znalosti astronomie a matematiky.

V době příchodu Evropanů byly na vrcholu moci dvě rozsáhlé říše. První z nich byla vnitřně složitě strukturovaná Aztécká říše (*Aztēcah*) v oblasti dnešního Mexika s centrem Tenochtitlán (na území dnešního Ciudad de México), druhá rozsáhlejší a centralizovanější Incká říše (*Tawantin Suyu*) v andské části Jižní Ameriky (centrum Cuzco). Politicky rozdrobené, ale civilizačně značně pokročilé byly mayské městské státy ve Střední Americe.

6.2 Objevení Ameriky

Objev Ameriky byl víceméně náhodným výsledkem španělsko-portugalského soupeření o nalezení námořní cesty do Indie. Portugalci během 15. století postupně rozšiřovali své znalosti o západním pobřeží Afriky, zatímco Španělsko bylo plně soustředěné na sjednocování vlastního politicky rozdrobeného území a v úrovni ani síle svého námořnictva se Portugalcům v 15. století nemohlo rovnat. Teprve dokončení integrace Španělska v roce 1492 (dobyty posledního muslimského emirátu na Pyrenejském poloostrově) umožnilo jeho širší zapojení do objevných plaveb.

Kryštof Kolumbus

Jako první dospěla k americkým břehům výprava hledající novou námořní cestu do Indie, kterou vedl pod španělskou vlajkou Janovan **Kryštof Kolumbus** (it. *Cristoforo Colombo*, šp. *Cristóbal Colón*, 1451–1506). Dne 12. 10. 1492 dospěl k Bahám (ostrov San Salvador) a později prozkoumal i severovýchodní Kubu a ostrov Haiti. Po jeho návratu do Evropy se k novým územím upřela pozornost prakticky všech mocností a další objevné výpravy následovaly v rychlém sledu. Kolumbus vedl v následujících letech ještě další tři výpravy, během nichž prozkoumal Portoriko a Jamajku (1493–1495), Trinidad, ústí Orinoka a záliv Paria (1499–1500) a karibské pobřeží Střední Ameriky (1502–1504).

Pro zájemce: Spory o význam Kolumbových výprav

Kryštof Kolumbus je opředen – i svým vlastním přičiněním – řadou mýtů a nejasností. Vedle řady historických hádanek týkajících se jeho osoby (motivace jeho činů, detaily života i místa posledního odpočinku) je také často chápán jako symbol objevení Ameriky a prvotní příčina její kolonizace. Právě z této pozice bývá nekriticky obdivován i hanoben. Pozitivní „hrdinská legenda“ o Kolumbovi zdůrazňovala civilizační přínos jeho mise, boj za osobní přesvědčení a víru. Představitelé domorodých Američanů jsou dnes naopak mimořádně kritičtí, poukazují zejména na důsledky kolonialismu a Kolumbov podíl na transatlantickém obchodu s otroky. Kontroverze se projevují i ve vztahu k oslavám výročí objevu Ameriky. Den 12. 10. je ve většině latinskoamerických zemí slaven jako státní svátek, jakýsi „počátek“ národních dějin (*Día de la Raza/Día de las Américas/Discovery Day/Columbus Day*), mnohdy ale za hlasných protestů radikálních Kolumbových odpůrců. Ve Venezuele bylo v roce 2002 výročí objevu Ameriky dokonce oficiálně přejmenováno na Día de la Resistencia Indígena.

Amerigo Vespucci

Dalšího průzkumu východních břehů Jižní Ameriky se v letech 1501–1502 zúčastnil i Florentin **Amerigo Vespucci** (1454–1512), který jako první vyslovuje přesvědčení, že byl objeven nový kontinent. Přestože nebyl jeho podíl na výzkumných plavbách zásadní, dokázal současníky zaujmout svými barvitými historkami a Ameriku zpopularizovat tak, že nakonec dostala právě jeho jméno. Na základě Vespucciho dopisů v roce 1507 Martin Waldseemüller použil v mapě pro dnešní Jižní Ameriku označení America, které se později rozšířilo i na Ameriku Severní.

Pro zájemce: Amerika nebo Jindřiška?

Jak již bylo uvedeno, označení Amerika bylo vytvořeno uměle z křestního jména Ameriga Vespucciho. Aby byla zachována podoba obvyklá u názvů ostatních známých kontinentů, byla latinská podoba jména (Americus) převedena do ženského rodu (America). Že se vlastně jedná o latinskou podobu jednoho poměrně rozšířeného českého jména, si patrně většina jeho nositelé neuvědomuje (Americus = Jindřich, America = Jindřiška).

O neznámou pevninu projevil zájem i Portugalsko, i jeho první kontakt s Amerikou však byl víceméně náhodný. Výprava do Indie klasickou cestou kolem Afriky, kterou vedl **Pedro Álvares Cabral** (kolem 1467 – asi 1520), přistála 22. 4. 1500 u východního pobřeží Brazílie a položila tam základy příští portugalské Jižní Ameriky.

Pedro Álvares Cabral

Obr. 22 Detail Waldseemüllerovy mapy z roku 1507

Zpočátku nebylo jasné, jaký charakter mají nově poznaná území (Kolumbus považoval své objevy za pokračování Indie, Cabral za ostrov). Důkaz, že byl objeven nový světadíl, podali až **Vasco Núñez de Balboa** (1475–1519), kterému se podařilo v roce 1513 přejít Panamskou šíjí a objevit Tichý oceán, a definitivně v letech 1519–1522 **Fernão de Magalhães** (šp. *Fernando Magallanes*, asi 1480–1521), který Ameriku při své cestě kolem světa obeplul z jihu. Magalhãesova plavba byla vrcholnou událostí doby velkých objevů 15. a 16. století.

Vasco Núñez de Balboa

Fernão de Magalhães

6.3 Kolonizace Latinské Ameriky

Země participující na zámořských plavbách se primárně snažily na nově objevená území formálně rozšířit svoji suverenitu, hospodářsky je využít a zajistit jejich faktickou vojenskou a politickou kontrolu. Vzhledem k tomu, v těsném sledu za objeviteli (někdy i přímo v jejich výpravách), přicházeli evropští kolonisté, vojáci, kněží i úředníci. Na kolonizaci Latinské Ameriky se zpočátku podílely hlavně dvě země: Španělsko a Portugalsko, které si dokonce smlouvou z Tordesillas (7. 6. 1494) rozdělily celý kontinent mezi sebe, hranicí byl poledník 46° 37' z. d.

6.3.1 Španělská kolonizace Latinské Ameriky

Španělé zahájili kolonizaci na Hispaniole, kde byla založena jejich první osada už v roce 1492. Ostrov se stal nástupištem ke vpádu na pevninu, pro který měla zásadní význam výprava Hernanda Cortese (1485–1547), která se v letech 1519–1522 střetla s vyspělou kulturou Aztéků. Přitom narazila na zdroje drahých kovů, které byly ostatně hlavním španělským cílem. Během výpravy byl v roce 1521 rozvrácen aztécký Tenochtitlán, na jeho troskách bylo založeno nové centrum španělské moci v Americe – Ciudad de México. Pronikání do Jižní Ameriky umožnilo založení města Panamá (1517) na tichooceánském pobřeží a následné výpravy proti Incké říši, která byla dobyta a zničena v letech 1531–1536 Franciscem Pizarrem (1471/75–1541).

Španělé

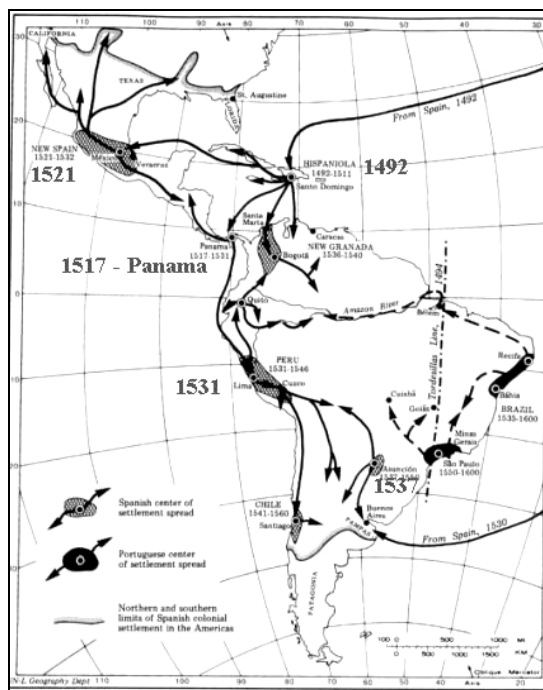
Zisk bohatých říší vedl k úpadku a vylidnění původního centra kolonizace – Hispanioly. Organizačně byly španělské državy spojeny do místokrálovství, která vznikla na troskách Incké a Aztécké říše. Z držav v Severní a Střední Americe se v roce 1535 vytvořilo **místokrálovství Nové Španělsko** (patřilo k němu nynější Mexiko kromě Chiapasu, jižní část současných USA, a nominálně i kapitánie Guatemala, Kuba a Santo Domingo, od roku 1565 dokonce byly součástí Nového Španělska i asijské Filipíny). Kolonie v Jižní Americe, tedy

*Místokrálovství
Nové Španělsko*

Místokrálovství Peru

další místokrálovství

téměř celá Jižní Amerika mimo Brazílii, byly v roce 1542 organizovány jako **místokrálovství Peru**. S rozšiřováním a upevňováním španělské moci došlo k několika administrativním reformám, v roce 1718 bylo vytvořeno třetí **místokrálovství Nová Granada** (území dnešní Panamy, Kolumbie, Ekvádoru a nominálně i Venezuely), v roce 1776 pak čtvrté **místokrálovství La Plata** (dnešní Argentina, Paraguay, Uruguay a Bolívie). Místokrálovství měla značnou správní autonomii (frekvence a rychlost kontaktů s Madridem neumožňovala plné správní podřízení kolonií metropoli), značně ale byly omezovány jejich ekonomické aktivity (monopol na obchod si zachovala metropole).

Obr. 23 Postup španělské kolonizace Latinské Ameriky

Generální kapitánie

Vedle místokrálovství byly součástí španělského panství také tzv. **generální kapitánie** podřízené přímo madridské vládě. Velkou část Střední Ameriky zabírala generální kapitánie Guatemala (1560–1821). Španělské državy v Západní Indii a na pobřeží Karibského moře tvořily do druhé poloviny 18. století generální kapitánii Santo Domingo (západní část Haiti obsadila v r. 1697 Francie), podobné postavení měla Venezuela (generální kapitánie Caracas), Chile a některá další území.

6.3.2 Portugalská kolonizace Latinské Ameriky

Portugalci

Portugalská kolonizace Latinské Ameriky byla poněkud váhavější, na rozdíl od španělského záboru totiž připadla Portugalcům území, jejichž ekonomické využití se nemohlo opírat o těžbu surovin (základem ekonomiky byla těžba vzácných dřev, později plantážní zemědělství). Vzhledem k dohodám z Tordesillas se portugalské panství omezovalo zpočátku pouze na pobřežní pruh Brazílie, který byl rozdělen do 12 kapitánií, při pronikání do vnitrozemí podél toků velkých řek ale bylo nakonec zabráno podstatně rozsáhlejší území. Od roku 1549 byla Brazílie spravována společným generálním guvernérem, od roku 1640 pak místokrálem. Centrální správa sídlila v letech 1549–1763 ve městě Bahia (São Salvador da Bahia, nyní Salvador), poté se – v souvislosti s přesunem hospodářské i populační základny země k jihu – stalo hlavním městem Rio de Janeiro.

6.3.3 Další kolonizátoři v oblasti Latinské Ameriky

Od začátku 17. století začaly kolonizovat Ameriku i další evropské země – především Anglie, Francie a Nizozemsko. Všechny se zaměřily na severoamerickou pevninu, která zůstala stranou zájmu Španělska a Portugalska, vedle ní se ale nakonec uchytily i v Karibiku (hlavně na ostrovech, na pevnině jen při pobřeží Guyany a v dnešním Belize).

Karibik hrál pro Španělsko klíčovou roli při vývozu amerického bohatství do Evropy. Od poloviny 16. století se stal na 200 let rejdištěm námořních lupičů, kteří soukromě i ve službách Anglie nebo Nizozemska decimovali španělské loďstvo (španělské ztráty byly tak citelné, že si museli k „vnitrošpanělským“ plavbám do svých kolonií najímat cizí lodě). Anglická pirátská flotila v karibském moři se postupně stala základem britského vojenského námořnictva a dokázala v oblasti obsadit řadu opěrných bodů: Barbados (1605), Jamajku (1655), Bermudy (1684), Bahamy (1783), atd.

Podobně se do oblasti dostali i Francouzi, kteří kolonizovali některé ostrovy Malých Antil a svou moc rozšířili i na část původního centra španělské kolonizace – na západní část ostrova Haiti, kterou po odchodu značné části kolonistů na americkou pevninu osídlili francouzští bucanýři. Haiti bylo nejvýnosnější francouzskou kolonií v Americe (cukr, káva, kakao, koření a indigo).

Vzájemné soupeření vedlo k několikanásobným změnám příslušnosti některých území (např. ostrov Guadeloupe měnil majitele šestkrát), koloniální rozdělení Karibiku se stabilizovalo až na konci 18. století. Španělsku se podařilo udržet největší ostrovy (Kubu, Portoriko, část Haiti), zbylá území získala Francie, Británie, Nizozemsko a zprostředkovaně i USA. O kolonizaci se pokoušely i další evropské země, své osady ale nedokázaly dlouhodobě udržet (např. dánské Panenské ostrovy byly prodány v roce 1917 USA, švédský Svatý Bartoloměj v roce 1878 Francii).

6.4 Důsledky kolonialismu

Kolonialismus dopadl nejtěživěji na původní obyvatelstvo Ameriky. Existující mocenské, kulturní i společenské struktury byly vážně narušeny a ve většině oblastí došlo k rychlému **demografickému kolapsu**. Jeho hloubku a průběh můžeme jen tušit, protože chybí hodnověrné údaje o počtu obyvatel před příchodem Evropanů. Střízlivé odhady uvádějí nejrychlejší úbytek domorodců v prvních 50 letech evropské přítomnosti (zhruba do roku 1570), během kterých se jejich počet redukoval ve Střední Americe na desetinu (z 25 mil. na 2,5 mil.) a v Andách na osminu (z 12 na 1,5 mil.) původního stavu. Nejmarkantnější byl tento proces na Antilách, které o původní obyvatelstvo přišly prakticky úplně. Mírnějším tempem klesal počet Indiánů i v následujících desetiletích. Postupný růst začal až v 19. století, během kterého se ale většina latinskoamerických států snažila – s různými úspěchy – Indiány asimilovat. Demografický kolaps bývá vysvětlován souhrou několika příčin, aniž bychom byli schopni kvantifikovat jejich váhu. Někteří autoři zdůrazňují dopad přímé genocidy a nucených prací domorodců na plantážích a v dolech, jiní kulturní šok (hromadné sebevraždy, prudký pokles porodnosti) či vliv snížení příjmu potravy (zavádění dosud neznámých feudálních vztahů). Přestože tyto příčiny nebyly zanedbatelné, rozhodujícím faktorem se pravděpodobně stalo neúmyslné zavlečení evropských nemocí. Proces vzájemné výměny evropských (mor, tyfus, malárie) a amerických chorob (např. syfilis) bývá někdy označován jako mikrobiologické sjednocení světa.

Demografický kolaps

Pro zájemce: Ohlas genocidy Indiánů v Evropě

Demografický kolaps nezůstal bez povšimnutí v Evropě včetně českých zemí. V naléhavé replice Rozumu, která tvoří součást dialogu s Truchlivým (Truchlivý, 1623), napsal Jan Amos Komenský: *Španielové před sta lety jak*

v Novém světě hospodařili ví se: že rozličnými smrtmi nebohé nezbrojné Amerikány ne jako hovada, než jako housenky brániti se nemohoucí hubili. Napsal Bartholomeus de las Casas, arcibiskup jejich, že nevěří, aby starý tento náš svět tak mnoho lidí měl, jak jich tam v krátkých letech postříleno, mečem zbito, v vodách stopeno, ohněm popáleno etc. Hrůza mne podjímá, když na to pomyslím.

Černé legenda

Uvedený text je příkladem tzv. **černé legendy**, tj. představy, že hlavní příčinou demografického kolapsu bylo přímé vyvražďování Indiánů. Toto vysvětlení ale neodpovídá reálné situaci, zejména faktu, že procentuálně nejnižší byl úbytek v oblastech Aztécké a Incké říše (přestože v nich byla intenzita bojů nejvyšší). Černou legendu šířili zejména evropští soupeři Španělska, kteří se snažili zdůraznit vlastní humánní zacházení s domorodci (např. Angličané).

Obyvatelstvo bylo kolonizací obohaceno o nové složky – evropské kolonisty i osoby dovezené na otrocké nebo námezdní práce z Afriky a později i z Asie. V řadě oblastí původní obyvatelstvo zcela vymizelo (Kuba, Haiti, Uruguay) nebo se smísilo s přistěhovalci. Vznik početných komunit míšenců byl primárním důsledkem faktu, že v prvních vlnách kolonistů z Portugalska a Španělska výrazně převažovali muži, nelze z něj však vyvozovat harmonické nebo dokonce rovnoprávné mezirasové vztahy v koloniálním období.

Koloniální společnosti byly rozděleny řadou sociálních a etnických přehrad. Většinové obyvatelstvo – Indiáni a černoši – bylo chudé a bezprávné. Plná občanská práva měli pouze Evropané, i ti ale byli rozděleni na ekonomicky silné kreoly (potomci evropských kolonistů narození už v Latinské Americe) a správní a úřednickou vrstvu, která byla vysílána zásadně z mateřských zemí.

Koloniální systém Španělska a Portugalska výrazně brzdil rozvoj jejich držav. Z ekonomického hlediska byla kolonie pouze zdrojem drahých kovů a produktů plantážního hospodářství a metropole bránily rozvoji moderních průmyslových výroby, aby si udržely monopol na dovoz hotové produkce. Výrazně byl také regulován zahraniční obchod, např. do roku 1770 směly španělské kolonie obchodovat pouze s Madridem. Dopravu zboží z Latinské Ameriky a zpět zabezpečovaly speciální ozbrojené transporty z jediného španělského přístavu (původně ze Sevilly, po r. 1680, když naplaveniny zanesly ústí Guadalquiviru, z Cádizu).

6.5 Dekolonizace

Rozvoj osvobozenického hnutí

Osamostatnění USA i francouzská revoluce podnítily **rozvoj osvobozenického hnutí** – indiánů (zvláště v Mexiku) proti Španělům i kreolským statkářům, ale především boj kreolů za upevnění vlastní moci. Boj za nezávislost podporovaly Británie i USA, aby zbavily Španělsko kolonií. Jako první dosáhla – po bojích – v roce 1804 samostatnosti francouzská kolonie Haiti, v západní polovině Hispanioly, u níž (1492) přistál Kolumbus (dnes nejhudší stát kontinentu). Napoleonův vpád na Iberský poloostrov (1808) otevřel možnosti osamostatnění i pro španělské kolonie.

Latinskoamerické národněosvobozenické hnutí

Latinskoamerické národně osvobozenické hnutí (1810–26) vedlo k likvidaci koloniálního režimu ve všech španělských državách kromě Kuby a Portorika. Během války za nezávislost vznikly Spojené státy mexické, Spojené středoamerické provincie, Velká Kolumbie, Peru, Chile, Bolívie, Paraguay. V r. 1816 vyhlásily nezávislost Spojené provincie La Platy, jež se postupně rozpadly. Roku 1826 vznikla Federativní republika Argentina, r. 1828 Uruguay. V období delimitace hranic došlo k válce mezi Peru a Velkou Kolumbií, která se rovněž rozpadla. Na jejím území vznikly v roce 1830 Venezuela, Ekvádor a Nová Granada (od r. 1886 Kolumbie). Peruánsko-bolivijská konfederace, vytvořená roku 1836, se o tři léta později rozdělila. Občanská válka, vyvolaná zemědělskou oligarchií Guatemaly, vedla k rozpadu (1838–39) federace Spojených středoamerických provincií. Na jejím území vzniká Guatemala, Nikaragua, Kostarika, Salvador a Honduras. Až v roce 1844 se osamostatňuje Dominikánská republika.

Celkem vzniklo před rokem 1850 na území španělské Ameriky 16 států, vesměs chudých a zaostalých. Indiáni a černoši se politického života prakticky neúčastnili, nevolnictví zůstalo. Diktatury vojáků a statkářů – zbavených španělské kontroly – se „kryly“ republikánskými institucemi. Vládnoucí junty (sg. junta [chunta]; samozvané vlády ovládané skupinou několika autoritativních politiků, často vojáků) se velmi často střídaly. Politická labilita usnadňovala příliv zahraničního kapitálu. Británie, jež podporovala boj za nezávislost, se stala hlavním věřitelem Latinské Ameriky. Fakticky v ní vládla – až do nástupu USA.

Koloniální status Brazílie byl formálně zrušen v roce 1815. Stala se součástí spojeného království Portugalska, Brazílie a Algarve (= jižní Portugalsko). V roce 1822 byla Brazílie vyhlášena nezávislým císařstvím (jemuž vládl syn portugalského krále), od r. 1889 je federativní republikou.

Tab. 5 Oficiální rok vyhlášení nezávislosti latinskoamerických států

Antigua a Barbuda	1981	Guatemala	1821	Panama	1903
Argentina	1816	Guyana	1966	Paraguay	1811
Bahamy	1973	Haiti	1804	Peru	1821
Barbados	1966	Honduras	1821	Salvador	1821
Belize	1981	Chile	1810	Surinam	1975
Bolívie	1825	Jamajka	1962	Sv. Lucie	1979
Brazílie	1822	Kolumbie	1810	Sv. Kryštof	1983
Dominika	1978	Kostarika	1821	Sv. Vincenc	1979
Dominikánská rep.	1844	Kuba	1902	Trinidad a Tobago	1962
Ekvádor	1809	Mexiko	1810	Uruguay	1825
Grenada	1974	Nikaragua	1821	Venezuela	1811

Poznámka: jedná se o „slavený“ rok získání nezávislosti, v některých případech neodpovídá získání nezávislosti de facto (viz předchozí text)

Kuba je samostatná od roku 1902. Původně španělské Portoriko obsadily v r. 1898 Spojené státy americké, od r. 1952 má status jejich volně přidruženého státu. Panama vznikla v roce 1903 odtržením od Kolumbie, inspirovaným zájmem USA o území k vybudování budoucího Panamského průplavu. Panamské průplavové pásmo bylo v období let 1903–79 vyňato z panamské svrchovanosti a podřízeno USA.

Ostatní samostatné státy Latinské Ameriky vznikly až po druhé světové válce (Guyana 1966, Bahamy 1973, Surinam 1975, Belize 1981, na Antilách: Jamajka, Trinidad a Tobago 1962, Barbados 1966, Grenada 1974, Dominika 1978, Svatá Lucie, Svatý Vincenc 1979, Antigua a Barbuda 1981, Svatý Kryštof 1983).

SHRNUTÍ

Většina latinskoamerických zemí byla kolonizována v 16. století Španělskem. Během kolonizace došlo k podstatným demografickým změnám, původní indiánské obyvatelstvo bylo marginalizováno a hlavní složkou obyvatelstva se stali míšenci, kteří ve většině latinskoamerických zemí dnes převažují.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Které státy kolonizovaly oblast Karibiku?
2. Jaký proces se označuje jako „demografický kolaps“ domorodého obyvatelstva?
3. Jaké byly příčiny demografického kolapsu?
4. Jak byly organizovány španělské državy v Latinské Americe?
5. V kterém období vyhlášovaly nezávislost jednotlivé státy v Karibiku?

Pojmy k zapamatování

Demografický kolaps, místokrálovství, jména objevitelů a slavných mořeplavců

7 Obyvatelstvo Latinské Ameriky

Cíl

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- charakterizovat základní znaky obyvatelstva Latinské Ameriky,
- identifikovat typické znaky a demografické odlišnosti latinskoamerické populace od populace ostatních kontinentů,
- pochopit hlavní problémy, se kterými je spojena vysoká míra latinskoamerické urbanizace.

Doba potřebná k prostudování kapitoly: **60 minut**.

Průvodce studiem

Cizí země, cizí kraje, cizí řeč a obyčej ...? V této kapitole se zaměříme na obyvatelstvo Latinské Ameriky.

7.1 Historický vývoj obyvatelstva

Celkový počet původního obyvatelstva Ameriky při příchodu prvních Evropanů se odhaduje na 60 mil. (maximálně do 150 mil.). Střet s Evropany způsobil rychlý pokles počtu indiánů, v Karibiku z neznámého počtu prakticky na nulu, v Mexiku z 20 mil. na 1 mil. Obecně byl pokles dramatičtější v nížinách, v horách byly ztráty domorodců nižší. **Demografický kolaps původního obyvatelstva** trval do 17. století, později nastal mírný růst.

*Demografický kolaps
původního obyvatelstva*

Demografický kolaps byl původně interpretován jako důsledek přímého vyvražďování domorodců („černá legenda“), kulturního šoku a naprostého zhroucení dosavadních společenských struktur (sebevraždy, zabíjení vlastních dětí...). V současnosti se uvádí jako rozhodující faktor kolapsu zavlečení evropských chorob (mor, spalničky, neštovice – tzv. „mikrobiologické sjednocení světa“) a stravovacích zvyků (alkohol).

Kolonie Španělé chápali jako sesterská království, organizovali je obdobně jako vlastní Španělsko. Snažili se Indiány pokřtít, zkulturnit a využít k práci (otrokářství, nevolnictví). Později byli Indiáni uznáni „za lidi“ (jistá míra rovnoprávnosti, ale nadále zůstaly rasové předsudky), nikdy nedošlo ke „genocidě“. Naopak došlo k rychlému míšení obyvatel (převaha bílých mužů – chtěli manželky). Výjimkou byl Karibik, kde byli domorodci vybiti a nahrazeni africkými černochoy (otroci na plantážích cukrové třtiny).

Do 19. století vykazoval počet obyvatel v Latinské Americe jen mírný růst. Od druhé poloviny 19. století do 30. let 20. století nastal díky imigraci rychlejší růst v ekonomicky vyspělejších státech (Chile, Argentina, Uruguay, Brazílie). Po roce 1930 probíhal rychlejší růst také v chudších státech (v té době nejvyšší přirozený přírůstek na světě – až 3 % – vysoká porodnost, snížení úmrtnosti, zlepšení zdravotnictví, lepší bydlení). Vrchol přirozeného přírůstku nastal v 70. letech, kdy v období 1950–70 došlo ke zdvojnásobení počtu obyvatel. Po roce 1980 došlo opět ke snížení přirozeného přírůstku (80. léta 2,4 %, nyní 1,4 %), porodnost se však snižuje relativně pozvolna (vysoký podíl mladého obyvatelstva, odpor církve k antikoncepci).

Demografický přechod

V této souvislosti mluvíme o tzv. **demografickém přechodu**, který můžeme rozdělit do čtyř fází:

1. fáze (vysoká porodnost i úmrtnost, malý růst) – do začátku 20. století většina zemí Latinské Ameriky, dnes žádná,

2. fáze (vysoká porodnost, snížení úmrtnosti v důsledku prodloužení délky života, vysoký podíl mladých, rychlý růst 2,2–3,0 % (při růstu 2 % zdvojnásobení počtu obyvatel za 35 let, při růstu 3 % dokonce za 20 let)) – rychle se zmenšující skupina států, dnes hlavně ve Střední Americe (Guatemala, Honduras, Nikaragua, Bolívie, Peru),

3. fáze (pokles porodnosti, stagnace úmrtnosti, snižování podílu mladých, více městského obyvatelstva, plánování reprodukce, snížení růstu na 1,7–2,2 %) – větší skupina států, řada velkých států (Mexiko, Kolumbie, Brazílie),

4. fáze (nízká porodnost i úmrtnost, nízký růst do 1,7 %) – např. Argentina, Chile, Kuba.

7.2 Základní charakteristiky pohybu obyvatelstva

Tab. 6 Základní charakteristiky obyvatelstva Ameriky

2008	Anglosaská Amerika	Latinská Amerika
Střední stav obyvatelstva	337 mil.	579 mil.
narození	4,7 mil.	11,5 mil.
zemřelí	2,8 mil.	3,4 mil.
Saldo migrací	1,1 mil.	–0,8 mil.
Přirozený přírůstek	1,9 mil.	8,1 mil.
Celkový přírůstek	3,0 mil.	7,3 mil.

Tab. 7 Základní charakteristiky obyvatelstva Ameriky (relativní ukazatele)

2008	Anglosaská Amerika	Latinská Amerika
Porodnost	13,8	19,9
Úmrtnost	8,2	5,9
Saldo migrací na 1000 obyvatel	3,2	–1,4
Přirozený přírůstek (%)	0,56	1,39
Celkový přírůstek (%)	0,88	1,26

Fertilita/plodnost
Porodnost

Počet narozených dětí na jednu ženu (**fertilita / plodnost**) činí v Latinské Americe 2,42 (pro srovnání Anglosaská Amerika 2,05, ČR 1,18). Průměrná **porodnost** činí v Latinské Americe 19,9 bez větších vnitrokontinentálních rozdílů až na skupinku států ve Střední Americe – tam přes 25 (Haiti 35,7, Guatemala 28,6, Belize 27,8, Honduras 26,9, Salvador 25,7), Paraguay (28,5) a Karibik, kde je porodnost značně rozkolísaná (minimum Kuba 11,3, Sv. Bartoloměj 11,3, Barbados 12,5 atd.).

Úmrtnost

Úmrtnost činí v Latinské Americe 5,9 (pro srovnání: Kanada 7, USA 8) a je ještě méně diferencovaná. V některých zemích Karibiku je větší, i když z rozdílných příčin: např. nepříznivá věková struktura ovlivněná emigrací mladých lidí na Trinidadu a Tobagu (10,9), chudoba a špatná zdravotní infrastruktura na Haiti (10,2). Těmto zemím se přibližuje úroveň úmrtnosti ve státech, kde již začal proces demografického stárnutí populace (nejvíce v Uruguay – 9,1). Minima (kolem 4,5) se ve Střední Americe a v Karibiku na ostrovech atraktivních pro imigraci „omlazených“ příchodem lidí v produktivním věku – např. na Sv. Martinu 3,7.

Úmrtnostní poměry Latinské Ameriky nejsou – až na drobné výjimky některých ostrovů v Karibiku – výrazně ovlivněny pandemií AIDS, situace je podstatně lepší než v Africe a jihovýchodní Asii. V celém regionu žije cca 1,5–2,0 mil. nakažených, ročně zde na AIDS umírá kolem 60 tis. lidí. Průměrně je nakaženo 0,5–1,0 % populace (nejvyšší je na turisticky atraktivních Bahamách – 3,0 % – a v Guyaně, Surinamu a na Haiti, kde se pohybuje kolem 2,5 %). Výrazně vyšší jsou hodnoty u homosexuálů (v São Paulu 59,7 %, v Limě 22,3 %) a prostitutek (v Guyaně 31,0 %).

Přirozený přírůstek je v Latinské Americe 1,39, velikost se v podstatě odvíjí od porodnosti: nejvyšší je ve skupině států s nejvyšší porodností (kolem 2,0 % – Haiti 2,55, Paraguay 2,40, Guatemala 2,34, Belize 2,21), nejnižší naopak v zemích s porodností nízkou (Trinidad a Tobago –0,89, Sv. Bartoloměj –0,63, Americké Panenské ostrovy 0,00, Svatý Vincenc 0,23).

Přirozený přírůstek

Latinská Amerika je nejstarší **oblast spontánní masové imigrace** (nejdříve Španělé, Angličané, Italové, Francouzi). V roce 1914 bylo v Argentině 30 % obyvatel, kteří se narodili v jiných zemích (40 % v Itálii, 35 % ve Španělsku), v jižní Brazílii jsou četní přesídlenci z Německa. Po 16. století byly časté nucené imigrace Afričanů. Po zrušení otroctví sem přicházeli levní „smluvní dělníci“ z Asie (Indie, Čína, Jáva), většinou jim bylo po skončení smluvní pracovní doby umožněno usídlit se (Guyana, Trinidad, Surinam).

Migrace

K migracím ovšem docházelo a dochází i v rámci Latinské Ameriky. Většinou z **ekonomických příčin**: z Karibiku (hlavně Jamajky) do Panamy v době stavby průplavu, na Kubu (turistická infrastruktura pro USA) – 1. polovina 20. století, z Barbadosu do Venezuely (ropná pole), ze Salvadoru do Hondurasu (nedostatek volné půdy – pravá příčina „fotbalové války“), z Kolumbie do Venezuely, z Paraguaye do Argentiny apod.

Příčiny migrací

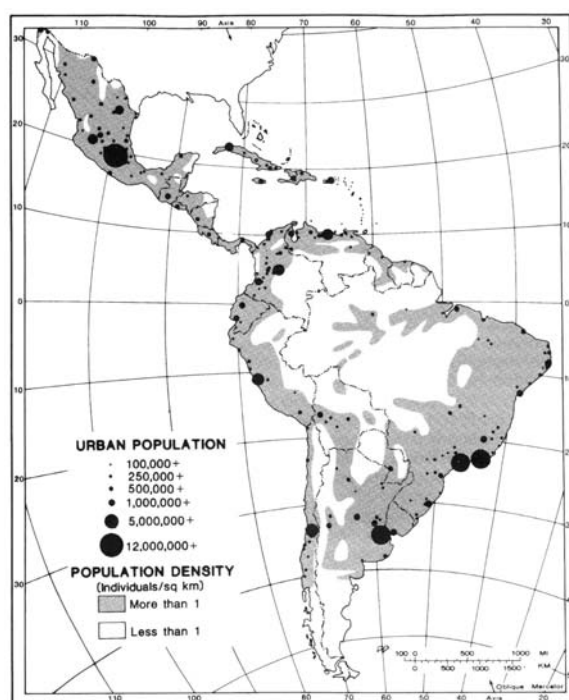
Ale také z **politických příčin**: z Kolumbie (útěk před vysokou kriminalitou a nestabilitou), z Chile do Argentiny (v Pinochetově éře), apod.

K emigraci (vystěhovávaní) z Latinské Ameriky dochází hlavně z ekonomických důvodů, a to jednak do Severní Ameriky, jednak do Evropy (většinou do země etnicky nebo historicky blízké – bývalá metropole, země původu).

Latinská Amerika má jako celek pasivní saldo migrací (–1,4), „aktivní“ země jsou spíše výjimkou – různé příčiny: Kajmanské ostrovy (+16,9), Anguilla (+14,6), Aruba (+ 9,8), Turks a Caicos (+9,5), Britské Panenské ostrovy (+8,4), Antigua a Barbuda (+2,4), Svatý Martin (+2,1), z „pevninských“ jediné Kostarika (+0,5). Silně pasivní (pod –10,0) země jsou také v Karibiku: Svatý Bartoloměj (–11,8), Trinidad a Tobago (–11,2), Grenada (–11,2), z „pevninských“ Ekvádor (–8,0), Guyana (–7,5). Největší státy jsou mírně nad průměrem (Chile (0,0), Brazílie (–0,1), Kolumbie (–0,3), Venezuela (–0,8), výjimkou je Mexiko (–3,8).

7.3 Rozmístění obyvatelstva

Latinská Amerika má velmi nerovnoměrné rozmístění obyvatelstva. Větší hustotu má pobřeží, Andy, Střední Amerika, Karibik. Hustě zalidněné jsou i některé semiaridní a aridní oblasti (oázy v Atacamě – zdroje minerálů). Řídké osídlení mají naproti tomu Baja California, Amazonská nížina, Patagonie. Velkoměsta jsou situována hlavně v pobřežním pásmu, výjimkou je Střední Amerika, kde jsou většinou ve vnitrozemí (Ciudad de México).

Obr. 24 Nejvyšší koncentrace obyvatelstva v Latinské Americe

Oblasti s nejvyšší koncentrací obyvatelstva jsou v rozsáhlých aglomeracích v jihovýchodní Brazílii (Rio de Janeiro, São Paulo), dále v oblasti zálivu La Plata (Montevideo, Buenos Aires) nebo při severním pobřeží Jižní Ameriky (záliv Maracaibó, Caracas).

7.4 Rasová struktura

Rasová struktura Území Latinské Ameriky je místem střetávání všech ras. Ze všech kontinentu je zde největší podíl míšenců a naopak nejmenší podíl čistých rasových typů. K mongoloidní rase patří původní obyvatelstvo a noví přistěhovalci (Čína, Japonsko, JV Asie), k europoidní rase přistěhovalci z Evropy, arabských států a Indie, k negroidní rase přistěhovalci z Afriky. V první fázi přicházeli nedobrovolně jako otroci, menší část tvoří noví přistěhovalci (od 60. let 20. století), předtím byla pro africké imigranty Latinská Amerika prakticky uzavřena.

Pro obyvatelstvo je typický vysoký podíl míšenců: mesticů (míšenec bělocha a indiána), mulatů (běloch a černocho) a zambů (indián a černocho).

V původně hustě zalidněných oblastech dnes převažují mestici a indiáni (výjimkou je Karibik), v původně řídké zalidněných oblastech s příhodným podnebím pro lidi s bílou pletí je více bělochů (Argentina, Chile, Uruguay), v oblastech s nepříznivým podnebím, ale s vhodnými podmínkami pro plantážní hospodářství, je více černocho (Brazílie, Karibik).

Na území celé Ameriky lze vyčlenit 12 „rasových“ typů zemí:

- bělošské země: Kanada (66 %), USA (bez JV části), Argentina (97 %), Uruguay (88 %),
- mulatsko-bělošské: Portoriko (8 : 80 %),
- bělošsko-mulatské: Kuba (51 : 37 %), Brazílie, některé ostrovy Malých Antil,
- mulatské státy: Dominikánská republika (73 %),
- černošské státy: Haiti (95 %),
- bělošsko-černošské: Francouzská Guyana (12 : 66 %),

- černošsko-bělošské: jihovýchodní část USA,
- mesticko-bělošské: Kostarika,
- bělošsko-mestické: Chile, Venezuela, Kolumbie (58 : 20 %),
- indiánsko-mestické: Mexiko (30 : 60 %),
- mesticko-indiánské: Guatemala, Ekvádor, Peru, Bolívie, Paraguay,
- inuitské: Grónsko, Nunavut.

Některé státy jsou tak odlišné a specifické, že je nelze do zmíněných skupin zařadit. Guyana má např. obyvatelstvo, kterému dominují černoši a Indové. Ještě pestřejší je obyvatelstvo Surinamu, ve kterém vedle sebe žijí Indové (37 %), mulati (31 %), Javánci (15 %) a černoši (10 %). Silná komunita Indů žije i na Trinidadu a Tobagu, v Belize pak dominující mestice (49 %) doplňují běloši (25 %), Indiáni (11 %) a zambové (6 %).

7.5 Jazyková struktura

Původní obyvatelé Ameriky, indiáni a Inuité, používali ke své komunikaci až několik tisíc jazyků v několika desítkách jazykových rodin. Dnes jsou domorodci v Latinské Americe bilingvní, na rozdíl od Anglosaské Ameriky, kde převzali angličtinu, a indiánské jazyky se pro udržení identity učí menšina. Jako o kreolských jazycích se mluví o pozměněných variantách evropských jazyků, na Haiti byla dokonce kreolština (na bázi francouzštiny) uznána za úřední jazyk.

Domorodé jazyky

Černoši v Severní Americe převzali evropské jazyky, ve Střední Americe většinou kreolské jazyky (kreolština na Haiti, sranan v Surinamu, papiamentu na Nizozemských Antilách). Své původní jazyky používají jen zcela výjimečně (např. lucumi na Kubě – tajný jazyk používaný při rituálech santeria).

Evropské jazyky v Americe dnes naprosto převažují, od období kolonizace však prošly samostatným vývojem. Výsledkem jsou odlišnosti ve výslovnosti (brazilská portugalština, americká angličtina), částečně i ve slovní zásobě (výpůjčky z indiánských a afrických jazyků, např. na Kubě až 7,5 tisíc výpůjček z jorubštiny) a v gramatice.

Evropské jazyky

Pozici úředních jazyků mají na americkém kontinentu evropské jazyky: angličtina (Karibik), španělština (na drobné výjimky celá Latinská Amerika), portugalština (Brazílie), francouzština (Haiti, francouzská zámořská území), nizozemština (Aruba, Nizozemské Antily, Surinam). Jen výjimečně se však jako úřední jazyky používají i domorodé jazyky: kečuánština a ajmarština (Peru, Bolívie), guaraní (Paraguay). Na některých ostrovech v Karibiku dominují jazyky, jež zde nejsou úředními: kreolská angličtina (karibské ostrovy, Guyana, Surinam (lokální název sranan)), kreolská francouzština (Haiti, Dominika, Sv. Lucie, francouzská zámořská území), papiamentu (Aruba, Nizozemské Antily).

7.6 Náboženská struktura obyvatelstva

Náboženské složení obyvatelstva je v Latinské Americe jednoznačně závislé na náboženství kolonizátorů, proto všude převažuje křesťanství. Protože kolonizátory byly v rozhodující míře Španělé, Portugalci a Francouzi, převažuje zde **římskokatolická církev**. Výrazně **protestantské** jsou některé bývalé britské kolonie v Karibiku. V katolických zemích Latinské Ameriky rychle roste počet i podíl protestantských církví.

Křesťané

V podstatně menší míře je zastoupen islám, zejména v oblastech přistěhovalců z islámských zemí: Surinam, Trinidad a Tobago. Hinduizmus je výrazněji zastoupen pouze v Guyaně,

Ostatní náboženství

značně modifikovaný, vedle ortodoxních hinduistů má silný vliv reformní hnutí Arya Samaj (monoteisté, odmítají kastovní systém). Judaismus má v Latinské Americe centrum v Argentíně. Roste počet různých náboženských sekt i pseudonáboženských hnutí.

Africká náboženství zachovaná v Latinské Americe mají 4 formy: náboženství Jorubů (z dnešní Nigérie), náboženství Ašantů (z dnešní Ghany), náboženství Bantuů (z dnešního Konga), náboženství Fonů (z dnešního Beninu).

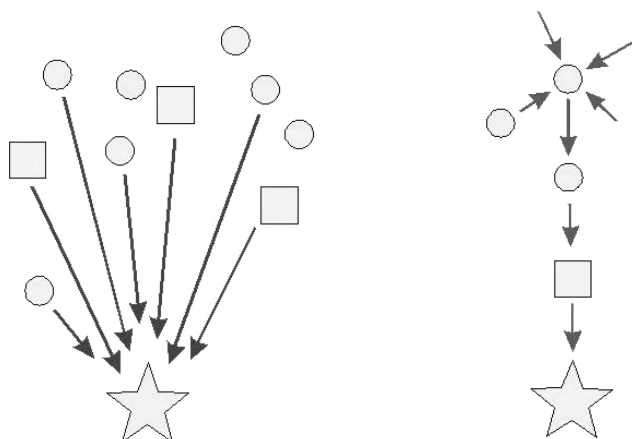
Vyskytují se zde i synkretická náboženství smíšená z křesťanství a afrických kultů (např. na Haiti). Na počátku 19. stol. byl ve Střední Americe hojně rozšířený spiritizmus (vyvolávání duchů). Původní indiánská náboženství se uchovala pouze u izolovaných skupin.

7.7 Urbanizace

Urbanizace Ve 2. polovině 20. století docházelo v Latinské Americe k rychlému přesídlování obyvatel z venkova do měst a rychlému růstu podílu městského obyvatelstva. Zatímco v roce 1940 žila ve městech čtvrtina obyvatel, dnes tvoří města kolem tří čtvrtin obyvatel. V letech 1950–1980 byl v Latinské Americe roční růst městského obyvatelstva 4,8 %, u hlavních měst dokonce 8 %. Vedle stěhování do měst zde probíhala též „vnitřní kolonizace“ – vytváření nových zemědělských oblastí (Amazonská nížina, Orinocká nížina ve Venezuele, východní oblasti v Ekvádoru a Peru apod.).

Příčiny stěhování: nízká životní úroveň, vysoký přirozený přírůstek, nadbytek mladého obyvatelstva, nespravedlivé majetkové poměry (vlastnictví půdy), špatné podmínky na vzdělávání, nižší úroveň zdravotnictví, neexistence rozvojových strategií – plánů rozvoje venkova, psychologické důvody – očekávání vyšší kvality života ve městě.

V polovině 20. století převažoval postupný, pomalejší odchod obyvatel venkova do největších měst. Mladší lidé z venkova odcházeli nejdříve do blízkých menších měst, kde dosud udržovali kontakty s venkovem, občas se i vraceli zpět na venkov. Po nabytí zkušeností a nových návyků se znovu stěhovali, tentokrát již do větších měst. Pro tento způsob urbanizace byly charakteristické méně intenzivní sociální konflikty (např. Argentina).

Obr. 25 Srovnání rychlé a pomalé urbanizace

Pro 60.–90. léta 20. století byl již charakteristický rychlejší, přímý odchod mladších lidí z venkova do největších měst (zejména hlavního města). Lidé rychle získávali nové informace, měli málo času pro nabytí zkušeností a nových vzorců chování. Odchod nejschopnějších obyvatel z malých měst způsoboval jejich úpadek. Tento způsob urbanizace vyvolával četné sociální konflikty a nekontrolovatelný růst velkoměst.

V Latinské Americe dosáhla urbanizace v průměru 70 % (pro srovnání: Anglosaská Amerika 75 %), ale jsou zde značné regionální rozdíly (Venezuela 95 %, Haiti 32 %). Exploze velkých měst po roce 1950 (migrace, zlepšení dopravy) vyvolala v Latinské Americe vznik aglomerací kolem hlavních měst. Růst měst byl vázán na správní funkce, obchod, dopravu, až později na průmysl (odlišné od evropské urbanizace). S tím byla také spojena řada problémů: bytová krize, nedostatečné inženýrské sítě (vodovod, kanalizace), malý rozdíl mezi příjmy a náklady na bydlení – chudoba, přelidnění, dopravní kolaps (úzké ulice v centrech vybudovaných v koloniálních dobách), environmentální problémy, chybějící zeleň a rekreační plochy, kriminalita, frustrace, sociální neklid, nezaměstnanost a polozaměstnanost, šedá ekonomika.

Hustá doprava, „špinavé“ technologie v průmyslu a velké množství komunálního odpadu vedly k velkému znečištění většiny měst (nejvíce Ciudad de México, Santiago de Chile). Například v Ciudad de México je hustota osídlení dvakrát vyšší než v New Yorku a čtyřikrát vyšší než v Londýně. Město leží v kotlině, proto jsou v něm časté inverze, koncentrace přízemního ozónu a NO_x při nich přesahují 4krát normy WHO. Také další problémem je spojen s dopravou: do ulic města vyjíždí každý den 3–4 mil. vozidel a většina z nich používá olovnatý benzín, proto jsou v půdě, ve které se pěstuje v okolí města ovoce a zelenina, překročeny koncentrace těžkých kovů. Město také trpí nedostatkem kvalitní pitné vody.

Charakteristickým rysem měst v Latinské Americe jsou slumy, (chatrče ze dřeva, plechu nebo lepenky, zpravidla na okrajích měst), většinou v nich žije 25–40 % obyvatel. Ve většině zemí mají lokální názvy: favely v Brazílii, poblaciones callampas v Chile, villas miseria v Argentíně, ranchos ve Venezuele, barriadas v Peru, barrios marginales v Ekvádoru nebo ciudades perdidas v Mexiku. Chybí zde komunální služby (voda, kanalizace, odvoz odpadků, rozvod elektřiny). Vznikají v oblastech s extrémní nezaměstnaností, jejich obyvatelé mají zdroje příjmů z příležitostných prací (stavby, čističi, pouliční prodejci) a drobných krádeží.

Největší města jednotlivých států v Latinské Americe (vesměs hlavní města) mají většinou pěti- až desetinásobně vyšší počet obyvatel, než druhá největší města. Tyto rozdíly mají svůj původ už v koloniálních dobách, po roce 1930 se rozdíly ještě zvětšily. Často se jedná o přístavy, ve kterých se odehrává vývoz a dovoz zboží, obchod, úřední aktivity. Veškeré ekonomické aktivity jsou centralizovány právě do největších měst (např. i nákupy surovin z ložisek vzdálených od hlavních měst „se vyřizují“ v nich). V posledních desetiletích se v jejich zázemí rychle rozvíjí zpracovatelský průmysl (včetně investic cizího kapitálu). Jejich výhodou je lepší infrastruktura a větší koncentrace kvalifikované pracovní síly. Výjimkou je Brazílie, kde jsou dvě dominantní města. Pokusy o potlačení tohoto jevu někdy spočívají v administrativním omezení růstu hlavních měst a budování nových rozvojových jader.

Zatímco v Evropě se část měst postupně vyvinula z venkovských sídel, latinskoamerická města byla většinou jako města už založena (projevuje se to např. pravidelnou pravoúhlou sítí ulic v centrech). Nejsou jasně strukturovaná, funkční členění je chaotické, průmyslové zóny se nacházejí mezi obytnými, chudé čtvrti mezi bohatšími apod. Územní plánování v době jejich budování buď neexistovalo, nebo zaostávalo za rychlostí jejich růstu. Chybí v nich infrastruktura nebo má nedostatečnou kapacitu.

SHRNUTÍ

Dnešní obyvatelstvo Latinské Ameriky tvoří potomci indiánů, španělských a portugalských kolonistů a černochů dovezených jako otroci na práci z Afriky. Výsledkem je velmi pestrý a složitý původ obyvatelstva, které je velmi promíšené (mestici, mulati, zambové). Specifická je i řada dalších demografických ukazatelů. Specifické jsou i struktura a problémy latinskoamerických měst.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Jaké byly příčiny demografického kolapsu?
2. Uveďte fáze demografického přechodu.
3. Porovnejte základní demografické ukazatele latinskoamerických států.
4. Jaké je rozmístění obyvatelstva v Latinské Americe?
5. Popište rasovou, jazykovou a náboženskou strukturu Latinské Ameriky.
6. Jaké jsou současné problémy latinskoamerických měst?

Pojmy k zapamatování

Přirozený přírůstek, demografický přechod, mestici, mulati, zambové.

8 Hospodářství Latinské Ameriky

Cíl

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- charakterizovat hospodářství Latinské Ameriky,
- lokalizovat hlavní centra průmyslové výroby a těžby,
- postihnout rozdíly v ekonomické úrovni latinskoamerických států.

Doba potřebná k prostudování kapitoly: **60 minut**.

Průvodce studiem

Čeká nás poslední kapitola tohoto učebního textu. A nezapomínejte, že předmět Regionální geografie Ameriky a Austrálie má učení texty dva ...

8.1 Zemědělství Latinské Ameriky

Latinská Amerika jako celek produkuje dostatek potravin, celkově (na rozdíl od jiných rozvojových oblastí) nemá problémy s hladem, což ale neznamená, že mnoho lidí na venkově a ve slumech nežije v bídě a v nedostatku.

Existují zde 2 krajní formy zemědělství. V hustě osídlených venkovských oblastech (Indiáni a mestici) se zachovaly **tradiční formy zemědělství** – malá hospodářství označovaná někdy jako **minifundie**. Typické je pro ně intenzivní obdělávání půdy, ale také nedostatek mechanizace. Pracovníky tvoří vždy příslušníci jedné rodiny, na práci nikoho nenajímají. Druhou formou jsou **velkostatky** (latifundie) vytvořené v období španělské nadvlády. Soustřeďují se na extenzivní (často monokulturní) pěstování plodin určených na vývoz na plantážích. Ve 2. polovině 20. století roste podíl minifundií, dochází k dělení velkostatků (pozemkové reformy) a kolonizaci nových zemědělských oblastí. Prakticky zde neexistují středně velká hospodářství.

*Tradiční formy
zemědělství*

Minifundie a velkostatky

Specifickými urbanistickým i hospodářským útvarem jsou **haciendy** (v Brazílii označované jako fazendy), které se vyvinuly z původních feudálních panství. Panství byla původně ve vlastnictvím státu (španělského krále) a velkostatkáři si je jen najímali (pětinu zisku odváděli španělské koruně), později se dostala do jejich osobního vlastnictví. Haciendy sdružují latifundie a minifundie. Pracují na nich peoni, kteří si pronajímají minifundie od vlastníka haciendy (často za naturální dávky) nebo koloni (smluvní dělníci pracující na půdě obdělávané přímo velkostatkářem).

Haciendy

Většinu potravin vyrábějí minifundie (v Brazílii 80 %, v Mexiku 70 % kukuřice a fazolí, v Peru, kde minifundie zabírají pouze 15 % zemědělské půdy, 50 % produkce pšenice a 70 % okopanin). Velkostatky se zaměřují na pěstování vývozních plodin.

V polovině 20. století v Latinské Americe vlastnilo dvě třetiny zemědělské půdy jen 1,4 % velkostatkářů (usedlosti nad 1000 ha), zatímco tři čtvrtiny nejmenších vlastníků vlastnilo dohromady jen 3,7 % zemědělské půdy. Tato nerovnost vyvolávala silné sociální tenze na venkově a následně snahy o provedení agrárních reforem.

Agrární reformy

Agrární reformy začaly v Mexiku po revoluci 1910–1917, předtím vlastnilo 1 % vlastníků 97 % půdy. Byly zrušeny největší haciendy a jejich půda byla rozdělena mezi bezzemky. Půdy ale nebyl dostatek, proto začali vytvářet ejide (jedn. č. ejido) – občinové vlastnictví (kolektivní vesnické), kde byla půda obdělávána společně (obdoba družstev).

Problémy způsobovaly omezené možnosti manipulace s půdou (zejména prodeje, dělení, není možné půdu dědit). Prodej půdy byl umožněn až po změně ústavy v roce 1993 (časté zejména v zázemí měst). Velikost hospodářství se pohybuje od 2,7 ha (v hustě osídlených oblastech) do 15 ha (v suchých oblastech na severozápadě).

Je to velmi pozvolný proces, který naráží na odpor velkostatkářů (dodnes se dotkl jen polovina zemědělské půdy, ale jen 16 % zavlažované půdy, na které se přitom vyrábí téměř polovina potravin).

Na Kubě začaly reformy po revoluci v roce 1959 podle vzoru SSSR, půda zde byla „zestatněna“, jen menší část byla rozdělena mezi drobné rolníky. V omezené míře proběhly agrární reformy i v Peru (po roce 1990), Bolivii, Venezuele. Neúspěšné byly agrární reformy v Guatemale a Chile – provedly je levicové vlády, poté, co byly svrženy, byla půda vrácena původním majitelům.

V současné době už není problém vlastnictví půdy prvořadý: rychlá urbanizace snižuje pře-lidnění venkovských oblastí a nespravedlivé rozdělení půdy už zpravidla nevyvolává sociální konflikty na venkově.

8.1.1 Historický vývoj zemědělství

Historický vývoj zemědělství

Před příchodem Evropanů byla nejrozšířenější obilovinou kukuřice (původem z Mexika), dále několik druhů obilovin s vysokým obsahem proteinů prosperujících i při nižších teplotách (dnes už se nepěstují), brambory a další okopaniny, fazole (pěstovaly se často spolu s kukuřicí – té dodávaly dusík, zatímco kukuřice tvořila pro fazole oporu). Domácí zvířata nebyla primárně určena jako zdroj potravy, ale na vlnu a kůže: lama, alpaka.

V koloniálním období docházelo k zavádění nových kultur, často méně přizpůsobených místním ekologickým podmínkám (choroby, škůdci). Nejdůležitější byly: evropské obiloviny, vinná réva, káva, cukrová třtina, později banány a domácí zvířata: ovce, koně, hovězí dobytek. Některé nové kultury vyžadovaly do té doby neznámý plantážní způsob pěstování, což bylo doprovázeno velkou potřebou půdy (zabírána domorodcům) a pracovní síly, ničeni-m lesů, erozí.

19. století je obdobím masové imigrace do Argentiny, Chile, Uruguaye, Brazílie a vyvážení rodinných farem. Ty se ale neudržely, mnohem úspěšnější byly ranče (estancias) zaměřené na chov dobytka (hlavně skot a ovce).

Ve 2. polovině 20. století způsobuje rychlá urbanizace stále větší potřebu potravin, v některých zemích (ne ale v LA jako celku) se stává nedostatečná produkce potravin brzdou rozvoje.

Kolonizace a vytváření nové zemědělské půdy se děje: vypalováním tropického pralesa (Brazílie, Ekvádor, Kolumbie, Peru) – problém s nízkou úrodností půdy (úrodnější jsou půdy v nivách řek), kultivací savan (degradace je menší než u pralesů) – i zde je problematický výnos (sezónní sucha, vysoké teploty)

Obecným znakem je chaotická organizace kolonizace a nerespektování ekologických limitů území.

Možnosti zvyšování produkce potravin:

1) mechanizace – finančně i energeticky náročné – mohli by si to dovolit jen latifundisté, ti ale necítí potřebu, protože i bez investic mají příjmy vysoké a navíc jsou od zemědělské výroby odtrženi, malozemědělci pak nemají prostředky ani znalosti, často také mají méně vhodné pozemky (např. svažité půdy),

2) ekologické zemědělství – zde velmi příhodné podmínky (tradiční technologie i kultury, vytváření teras apod.), potenciálně nejvýnosnější možnost, ale problémem je neexistence podpory ze strany státu (účinky se neprojeví okamžitě) a cenová politika (např. rýže z dovozu je levnější než domácí obiloviny).

8.1.2 Základní pěstované plodiny

Cukrová třtina je tropická plodina, pocházející z Polynésie, vysoká do 5 m. Ručně nebo strojově se odsekovávají její trsy. Ty se melou, lisují a šťáva se ředí vodou, sirup se pak vaří, přičemž dochází ke krystalizaci cukru, který se v centrifugách odděluje od melasy. Vedlejší produkty jsou: pletiva – výroba papíru, palivo; melasa – surovina pro výrobu rumu, krmivo pro dobytek; sirup – ve směsi s ropnými deriváty pohonná hmota („zelená nafta“) – např. v Brazílii nahrazuje benzín.

Cukrová třtina

Největším producentem je Brazílie (3,2 mil. ha, 6 % obdělávané půdy), většina produkce ale není určena na vývoz. Na produkci cukru byla dříve jednostranně závislá především Kuba (cukr tvořil až 70 % vývozu). Po rozpadu SSSR a východního bloku se přeorientovala na Kanadu, Asii a Afriku. Další producent Mexiko vyvážá málo, má obrovskou domácí spotřebu (na obyvatele nejvíce na světě – 45 kg / rok), v posledních letech roste produkce na vývoz do USA. V Belize zabírají plantáže cukrové třtiny 50 % obdělávané půdy, na výrobě cukru participuje asi čtvrtina pracovní síly.

Hlavní producenti cukrové třtiny: Brazílie (55 % produkce LA / 25 % světové produkce), Kuba (16 / 7 %), Mexiko (7 / 3 %), Kolumbie, Peru, Venezuela.

Hlavní producenti cukru: Kuba (30 % produkce LA / 7,6 % světové produkce), Brazílie (28 / 7,1 %), Mexiko (12 / 3,1 %).

Kakaovník je dřevina vysoká okolo 15 m, v tropických lesích Střední a Jižní Ameriky domácí. Pěstoval se zde už v předkolumbovských dobách, později přenesen do Afriky. Daří se mu v nížinách do 300 m n. m., potřebuje dostatek srážek a úrodnou půdu. Poprvé rodí po 4 letech, vydrží až 80 let. Citlivý na hmyz, choroby a klimatické změny. Při zpracování dochází k fermentaci a sušení zrn. 90 % produkce se využívá na výrobu čokolády.

Kakaovník

Hlavní producenti: Brazílie (55 % produkce LA, 14 % světové produkce, v Amazonské nížině), Ekvádor (16 / 4,5 %), Kolumbie, Dominikánská republika, Mexiko.

Kávovník je stálezelený keř nebo menší strom, 5–10 m vysoký, rodí po 3–5 letech, vydrží 30 let. Existuje asi 40 druhů, komerčně se pěstují hlavně 2 (coffea arabica z Etiopie a coffea canephora). Daří se mu v tropickém pásu do 2 000 m n. m. Optimální podmínky tvoří nadmořská výška 1250–1500 m, průměrné teploty nad 17 °C, minimální teploty do 5 °C, srážky do 1700 mm. Plod kávy má 2 zrna, ta se fermentují ve vodě, suší a praží, zbytek se využívá jako krmivo nebo hnojivo.

Kávovník

Většinu kávy spotřebuje Evropa (46 %) a USA (25 %). V Brazílii tvoří produkce kávy 4 % vývozu (hlavně ve státech Minas Gerais a Paraná). Kolumbie produkuje kávu nejvyšší kvality (21 % vývozu).

Hlavní producenti: Brazílie (38 % produkce Latinské Ameriky, 23 % světové produkce), Kolumbie (22 / 13 %), Mexiko, Guatemala, Kostarika, Ekvádor, Honduras.

Banánovník

Banánovník je 3–9 m vysoká bylina s dlouhými a širokými listy, dnešní kulturní rostlina je vyšlechtěná, původní odrůdy pocházejí z Indočíny (již vyhynuly). Využívá se jako ovoce a surovina na výrobu piva. Rodí po necelém roce, pak se oseká a z kořenového systému vyrostе nová rostlina, násady se obnovují po 20 letech. Je to nenáročná plodina, nemusí se hnojit, ale je velmi citlivá na choroby a vítr (obrovská spotřeba chemikálií proti plísním a insekticidů).

Největší plochy zaujímal pěstování banánů v letech 1880–1910, od té doby rozlohy plantáží mírně klesají. Největší význam mají banány pro hospodářství dřívějších „banánových republik“ (Honduras – 40 % vývozu, Kostarika – 22 %, Panama – 25 %, Ekvádor – 17 %). Brazílie je největší producent, ale má malý podíl na vývozu.

Hlavní producenti: Brazílie (27,5 % produkce LA, 12 % světové produkce), Ekvádor (15 / 6,5 %), Kolumbie, Kostarika, Mexiko, Panama, Venezuela.

Pro zájemce: Pěstují se v banánových republikách banány?

Pojem „banánová republika“ se používal jako posměšné označení malých latinskoamerických, karibských či afrických států závislých na vývozu jediné zemědělské plodiny, kterým vládou samozvané zkorumpované vlády. Poprvé ho použil americký povídkář O. Henry na počátku 20. století v textu, ve kterém popisoval poměry v Hondurasu. Zemi v té době fakticky ovládali zahraniční majitelé banánových plantáží, kteří bez ostychu korumpovali všechny složky státní moci a zemi fakticky řídili. Vtipné označení se brzy rozšířilo, dnes je termín „banánová republika“ používán často i přeneseně pro ty situace, kdy státní moc nefunguje příliš efektivně nebo není transparentní.

Kukuřice

Kukuřice pochází ze Střední Ameriky, obchodovaná kukuřice je používána hlavně jako krmivo. V Latinské Americe je rozšířena i jako potravina pro obyvatelstvo, má oproti evropským obilovinám nižší energetickou hodnotu. Využívá se na výrobu tortillas, chleba, alkoholu.

Hlavní producenti: Brazílie (43 % produkce LA, 4,5 % světové produkce), Mexiko (30 / 3 %), Argentina (10 / 1 %).

Ostatní významnější produkty

Ostatní významnější produkty na vývoz: ryby (Peru, Chile, Ekvádor), ovoce (Chile, Peru), bavlník (Mexiko, Peru – na zavlažovaných pozemcích, zavlažovací systémy ještě z dob Inků, Brazílie), tabák (Kuba, Kolumbie), čaj – yerba (Brazílie – jihovýchod, Uruguay).

8.2 Nerostné bohatství Latinské Ameriky

Využívání nerostného bohatství byl nejdůležitější motiv evropské kolonizace Latinské Ameriky. Nejdůležitější exportní surovinou bylo původně zlato a stříbro, po roce 1850 byly drahé kovy co do významu předstíženy guanem (surovina využívaná pro výrobu hnojiv), na počátku 20. století se stala nejvýnosnější exportní surovinou měď, kterou ve 30. letech vystřídala na pomyslném nejvyšším stupínku ropa. Vytěžené minerály se vyvážely několik století hlavně do Evropy (důležitý činitel rozvoje evropského průmyslu), nyní převažuje vývoz do USA. Posledních 150 let dominují v těžbě cizí nadnárodní společnosti, latinskoamerické země se snaží jejich vliv redukovat znárodněním těžby (ropa: Mexiko 1938, Peru 1968, Venezuela 1976, zemní plyn: Bolívie 2006, cín: Bolívie 1952, měď: Chile 1973). Nejvýznamnějšími

nalezišti rud jsou Andy a Kordillery, v případě ropy podhůří And, Mexický záliv, pobřeží Atlantiku (Brazílie, Falklandy).

Stříbro bylo používáno už před příchodem Evropanů. Producenti: Mexiko – největší světový producent, doly ve státě Zacatecas (45 % produkce LA, 11,1 % světové produkce) – hlavní centrum těžby stříbra už za španělské vlády (spolu s Cerro Rico u Potosí v Bolívii); Peru – stříbro tvoří 3 % vývozu (produkce 34 / 8,3 %); Bolívie; Brazílie.

Stříbro

Měď – od roku 1982 je největším světovým producentem Chile (do té doby USA). Producenti: Chile – má 3 největší doly na světě (v Atacamě, 1/4 světových zásob), vývoz rudy se podílí na celkovém objemu vývozu 44 % (72 % produkce LA, 18,4 % světové produkce). Těžbu zahájily severoamerické společnosti počátkem 20. století, v době Aliendeho vlády znárodněno, chyběl volný kapitál – proto technologicky značně zaostávání. Důl Escondida je největší mědný důl na světě, otevřen byl v roce 1990, samotný důl tvoří 8 % světové produkce mědi, odsunul na druhé místo známější důl Chuquicamata. Další producenti: Peru (16 / 4 %), Mexiko.

Měď

Cín byl dříve důležitá vývozní komodita Bolívie, po roce 1970 se ale produkce rychle snižuje (hospodářské potíže, snížení cen na světovém trhu v roce 1985 – dnes tvoří 27,8 % produkce LA / 9 % světové produkce). Ještě v roce 1978 tvořil cín 60 % bolivijského vývozu, dnes jen 4 %. Největší produkci má ale Brazílie, zde se také nachází největší cínový důl na světě Pitanga (celá Brazílie tvoří 63 % produkce LA / 20 % světové produkce). Další producent: Peru.

Cín

Železná ruda je v Latinské Americe velmi rozšířená, největší jsou naleziště v Brazílii (co do množství i kvality – až 68 % obsah) – největší doly ve státě Minas Gerais (Brazílie 81 % produkce LA / 18,5 % světové produkce). V Brazílii tvoří železná ruda 8 % vývozu. Další producenti: Venezuela (9 / 2 %), Chile, Mexiko, Peru. V Bolívii se nachází největší světové naleziště El Cerro Mutún, není ale dosud využíváno.

Železná ruda

Bauxit z území Latinské Ameriky je velmi kvalitní, hlavním producentem je Jamajka (41 % produkce LA / 9,2 % světové produkce) – 3. místo na světě (vlastní výroba hliníku). Vývoz se postupně zvětšuje po roce 1974 (strategický kov), dnes tvoří 65 % hodnoty vývozu Jamajky. Další producenti: Brazílie – využívá naleziště ve státě Minas Gerais a v Amazonské nížině (nejnovější objevy) (37 / 9 %) Surinam – na bauxitu je životně závislý (75 % vývozu) (15 / 3,3 %), Venezuela bauxit (vč. dovozu z Guyany) sama zpracovává (dostatek levné energie).

Bauxit

Ropa tvoří důležitý zdroj příjmů, rychle ale také roste domácí spotřeba (růst automobilismu). Velké energetické ztráty způsobuje technologická zaostalost. Latinská Amerika má asi 12 % světových zásob. Hlavní producenti: Mexiko (39 % produkce LA / 4,6 % světové produkce) – do roku 1920 největší světový producent ropy, v roce 1938 byla těžba zestátněna (státní podnik PEMEX), podíl na světové produkci se postupně snižuje (2004: 5. místo), není členem OPEC, má největší rafinérie v Latinské Americe, naleziště – hlavně u Mexického zálivu (stát Tabasco). Venezuela (32 / 3,8 %) – 75 % vývozu, státní podnik PETROLEOS (od roku 1976), po roce 1992 ale další soukromé investice, naleziště u jezera Maracaibo, těžba ale zaměstnává jen 1 % obyvatel, navíc paradoxně okolí nalezišť ekonomicky upadá: zisky se „realizují“ ve velkých městech, hlavně v Caracasu. Brazílie – centrum na atlantském pobřeží (okolí města Salvador), státní podnik PETROBRAS – velké rafinérie, obrovská domácí spotřeba (vývoz malý). Ekvádor – 46 % vývozu, hlavní naleziště na úpatí And, ropovodem (480 km) je ropa odváděna přes hory do terminálu pro tankery Esmeraldas (častá zemětřesení – ekologické škody), spolupracuje s OPEC. Trinidad a Tobago – 90 % příjmů z ropy.

Ropa

8.3 Průmysl Latinské Ameriky

V předkolumbovském období byla na území Latinské Ameriky velmi rozvinutá řemesla, např. výroba textilu, keramiky, zpracování kovů. Po příchodu Evropanů nastal jejich výrazný úpadek, nadále sloužila pouze pro vlastní potřebu výrobců a z trhu je vytlačil dovoz hoto- vých výrobků z Evropy. Ještě v koloniálním období však vznikaly menší manufaktury na zpracování domácích zemědělských produktů (např. v Argentině textilní a kožedělné).

*První fáze
vývoje průmyslu*

První fáze vývoje průmyslu proběhla v Latinské Americe v první polovině 20. století. Průmysl vzniká v přístavech a vzhledem ke slabé domácí poptávce vyrábí hlavně na vývoz, celkově má jen velmi málo zaměstnanců. Hlavními obory byly zpracování masa (např. v okolí Buenos Aires – konzervárny a balírny), textilní průmysl (zejména zpracování vlny), výroba cukru.

*Druhá fáze
vývoje průmyslu*

Druhá fáze vývoje průmyslu zde proběhla v 50. a 60. letech 20. století. Většina států Latinské Ameriky přijímá ve snaze snížit závislost na drahém dováženém spotřebním zboží doktrínu substituce dovozu vlastní produkcí. Politicky je podporován rozvoj domácího průmyslu dotacemi, státními intervencemi, ochranářskými opatřeními (kombinace vysokých dovozních cel a daňových úlev). Rozvíjí se výroba spotřebního zboží, méně základní průmyslové obory, ve kterých státy kontrolují ceny, aby zabránily inflaci. Průmysl vzniká hlavně v blízkosti spotřeby, tj. v okolí velkých měst, zejména administrativních center. Vzhledem k neexistenci konkurenčního prostředí mají výrobky většinou nízkou kvalitu a nejsou vhodné pro vývoz. Současně je to období nejrychlejší urbanizace, průmysl ale není schopen nově přichodí absorbovat a závažným sociálním problémem se stává nezaměstnanost. Spoluúčast cizího kapitálu je nízká (přes investiční pobídky ze strany místních vlád).

*Třetí fáze
vývoje průmyslu*

Třetí fáze vývoje průmyslu probíhá od 70. let 20. století. Podle vzoru východoasijských států se rozvíjí průmysl orientovaný na vývoz. Na rozdíl od Asie, v níž měl hlavní slovo soukromý kapitál, jde často o průmysl ve vlastnictví státu. Chybí zde volný kapitál, vyškolená pracovní síla a moderní technologie. Důsledkem je zaměření na textilní, dřevozpracující a kožedělný průmysl. I nadále zůstává zdejší výroba málo konkurenceschopná, jedná se často o vývoz jen v rámci Latinské Ameriky. Přes pokusy privatizovat zůstává stále vysoký podíl státu a časté státní intervence.

Současné vývojové trendy: postupná liberalizace mezinárodního obchodu, vpád mezinárodních multinacionálních korporací, přesouvání ekologicky nebezpečných výrob z vyspělých zemí, „dovoz“ levné pracovní síly – najímání cizinců, postupná privatizace a pokusy dekoncentrace (daňové úlevy, maquila/maquiladora) – převážně neúspěšné

*Program Maquila /
Maquiladora*

Program Maquila / Maquiladora byl zaveden po roce 1965 v severním Mexiku. Týká se průmyslu zpracovávajícího importované suroviny na finální výrobky, v převážné většině určené na export. Využívá daňových a celních úlev ve volných zónách a rovněž nízkou cenu pracovní síly, neomezené transfery zisku a liberální investiční zákony. Většina z těchto podniků patří do oboru textilního a oděvního průmyslu, kde je výhoda laciné pracovní síly nejmarkantnější, dále do oboru elektrotechniky, dopravních prostředků, nábytku apod. Dnes je s programem svázáno 24 % vývozu USA do Mexika a 45 % vývozu Mexika do USA. Koncept se rozšiřuje i do dalších středoamerických států (např. v Salvadoru v roce 2004 se týkal asi 55 % veškerého exportu). Problém: Čína (růst exportu do USA – „maquila-výrobky“ těžko konkurují kvalitou a hlavně cenou)

Stimulem programu jsou nízké platy. Existuje dohoda mezi státem, odbory a vlastníky, že nebudou požadovat zvýšení platů. V roce 1966 se program týkal 57 podniků s 4,2 tisíci zaměstnanci, po 30 letech už 2,2 tisíce podniků s 680 tisíci zaměstnanci. Charakteristickým znakem je vysoký podíl ženské pracovní síly (48 %). Program přispěl k rozvoji příhraničních

oblastí USA (vyšší management žije v USA u hranic – tam také realizuje svoji kupní sílu). V USA také utratí část výplaty sami zaměstnanci (snad až 40 %).

8.4 Obecné znaky ekonomiky

Latinská Amerika je součástí „chudého“ Jihu, je jeho nejrozvinutější částí (40 % výroby rozvojových států), ekonomicky jsou zdejší bohatší státy na stejné úrovni jako chudší části „bohatého“ Severu.

V Latinské Americe existují **obrovské ekonomické rozdíly** mezistátní i vnitrostátní (územní – sousedství bohatých a chudých oblastí; i sociální – soužití bohatých a chudých). Je zde velké množství sociopatologických jevů (velká kriminalita – míra kriminalizace a korupce se stala brzdou rozvoje).

Chybějí zde vnitroregionální vazby – téměř ve všech případech jsou největším obchodním partnerem USA, často i západní Evropa. Jen pro tři státy je největším obchodním partnerem latinskoamerický stát (Uruguay, Paraguay ... s Brazílií; Bolívie ... s Argentinou).

Státy Latinské Ameriky převážně vyvážejí suroviny, polotovary a potraviny, dovážejí hotové výrobky. Řada zemí má **jednostranně zaměřený vývoz**, proto je velmi citlivá na krize. Příklady: na konci 19. století bylo nejbohatším státem LA Peru (vývoz guana – stavba železnic i v horách), po vyčerpání zásob guana se propadlo mezi nejchudší státy, Brazílie – propad po založení kaučukových plantáží v Africe a Asii (v roce 1910 pocházelo 40 % světového kaučuku z Brazílie, v roce 1920 jen 5 %).

Státy Latinské Ameriky mají **velký podíl šedé ekonomiky** na tvorbě HDP (Kolumbie, Peru, Bolívie – prodej koky a kokainu: v Bolívii 70 % HDP, v Peru 60 % HDP), ale nevykazují to oficiálně. Státy jsou proto bohatší než je úředně uváděno.

Ve většině států Latinské Ameriky je politicky méně stabilní prostředí s vyšším podílem extrémní levice nebo pravice a důsledkem je řada polovojenských režimů. Tyto diktátorské režimy jsou většinou ekonomicky úspěšnější, protože dokáží dobře utlumit sociální protesty a dát tak prostor „volnému trhu“.

Charakteristickým znakem zemědělství je nízká mechanizace a malé výnosy. Dále je to nepříznivá struktura vlastnictví půdy: je mimořádně koncentrované (většinu půdy drží velkostatkáři – sami ji nejsou schopni obdělávat a tak ji pronajímají bezzemkům za naturálie). Kapacita půdy není dostatečně využívána (údajně jen z 1/4). Základní potraviny se musí dovážet.

8.5 Ekonomické integrace

NAFTA (Severoamerická zóna volného obchodu), od 1. 1. 1994, USA, Kanada, Mexiko, cílem je odbourání cel ve společném obchodu, uvolnění pohybu pracovních sil.

*Ekonomické integrace
v Latinské Americe*

MERCOSUR (Společný trh jižního cípu), od 1.1.1995, Argentina, Brazílie, Paraguay, Uruguay, v roce 2006 přistoupila Venezuela, přidruženy také Chile, Bolívie, cílem je vytvoření společného trhu.

CARICOM (Karibské společenství a společný trh): státy Karibiku (většinou bývalé britské kolonie), cílem je vytvoření společného trhu (dnes překážky: rozdílná úroveň a vzájemná vzdálenost); v rámci CARICOMu užší integrační uskupení OECS (Organizace východoka-

ribských států): 9 členů (z toho 2 přidružení), 8 z nich zavedlo společnou měnu východokaribský dolar, dlouho uvažují o politické integraci (pokus o Západoindickou federaci po 3 letech ztroskotal). Měnová unie OECS, Emisním ústavem je Východokaribská centrální banka, měna existuje od roku 1965, od roku 1976 je pevně vázaná na americký dolar (1 US\$ = 2,7 EC\$).

SICA (Sistema de la Integración Centroamericana, Středoamerický integrační systém), od roku 1991, Belize, Guatemala, Honduras, Kostarika, Nikaragua, Panama, Salvador, přidruženým státem je Dominikánská republika, završuje a integruje řadu předchozích iniciativ k užší spolupráci nebo dokonce integraci středoamerických zemí (pět z nich bylo původně součástí jednoho státního celku), od roku 1907 Středoamerický soud, od roku 1951 Organizace středoamerických států, a dále Středoamerický parlament, Středoamerická banka pro ekonomickou integraci, Středoamerický společný trh.

DR–CAFTA (The Dominican Republic–Central America Free Trade Agreement), 17. prosince 2003 – USA, Guatemala, Honduras, Nikaragua, Salvador a Kostarika podepsaly dohodu o zóně volného obchodu, v roce 2004 přistoupila i Dominikánská republika – změna názvu, potíže s ratifikací – poměrně malá podpora v USA, Kostarika dosud neratifikovala vůbec, středoamerické státy (bez Kostariky) v roce 2006 prohlásily smlouvu za platnou na svém území, ačkoliv ratifikační proces dosud ukončen nebyl, v platnost vstoupilo v roce 2008.

SHRNUTÍ

Latinská Amerika se dynamicky ekonomicky rozvíjí, dosud je ale většina jejích států značně zranitelná v důsledku málo diverzifikovaného zahraničního obchodu. Tradiční ekonomickou „rolí“ kontinentu v rámci světové ekonomiky byly dodávky surovin a zemědělských výrobků, v současnosti se ale rozvíjí i zpracovatelský průmysl.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Vypracujte korespondenční úkol – charakteristiku vybraného latinskoamerického státu – podle instrukcí ve studijním prostředí Moodle. Pracujte pečlivě, po zpracování a kontrole provedené tutorem bude text Vaší práce poskytnut ostatním studentům jako studijní materiál.

Pojmy k zapamatování

Všechny názvy integračních uskupení z předchozího oddílu, maquila.

Závěr

Vážení kolegové, jak již bylo zmíněno v úvodu, používali jste text určený studentům kombinovaného studia studijního oboru Učitelství geografie pro střední školy. Cílem autorů bylo napsat oporu, která Vám předá nové informace přístupným a srozumitelným způsobem. Protože bychom na tomto díle chtěli i nadále pracovat, budeme Vám vděční, když nám pomůžete identifikovat místa obtížně srozumitelná, nepřehledná, případně upozornit na překlepy, typografické i věcné chyby. Děkujeme Vám, že pečlivým vyplněním závěrečného hodnotícího dotazníku přispějete ke zdokonalení tohoto textu a tím i k efektivnějšímu studiu Vašich budoucích kolegů.

Použité zdroje

- BAAR, V., ŠINDLER, P. *Regionální geografie světadílů a oceánů 2*. Ostrava: Pedagogická fakulta OU, 1989.
- BATEMAN, G., EGANOVÁ, V. *Encyklopedie Zeměpis světa*. Praha: Knižní klub, 1994. ISBN 80-901727-6-8.
- BLOUET, B. W., BLOUET, O. M. *Latin America and the Carribean: a Systematic and Regional Survey*. Hoboken: John Wiley & Sons, Inc., 2006.
- CARDOSO, F. H. *Závislost a rozvoj v Latinské Americe*. Praha: Oeconomica, 2007. ISBN 978-80-245-1223-5.
- CLAWSON, D. L. *Latin America and the Caribbean : Lands and Peoples*. New York: Mc-Graw-Hill, 2006. ISBN 0072826940.
- FŇUKAL, M., SZCZYRBA, Z. *Regionální geografie Latinské Ameriky a Karibiku (internetová studijní opora)*. Olomouc: Přírodovědecká fakulta UP, 2007
- NĚMEC, J. *Politické systémy Latinské Ameriky*. Praha: Oeconomica, 2006. ISBN 80-245-1107-X.

Profil autorů

RNDr. Miloš Fňukal, Ph.D.

Miloš Fňukal se narodil v roce 1970 ve Velkém Meziříčí. Pracuje jako odborný asistent na Katedře geografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, kde vyučuje politickou geografii, konfliktní regiony světa, regionální geografii Ameriky a Austrálie a vede semináře z historické a kulturní geografie. Ve své vědecké činnosti se zabývá hlavně konflikty na Balkáně, otázkami stability hranic a volební geografii.

Mgr. David Šebesta

David Šebesta se narodil v roce 1968 v Pardubicích, je externím spolupracovníkem katedry geografie Přírodovědecké fakulty UP v Olomouci. Profesně se věnuje aplikacím GIS pro územní plánování. Odborné zájmy se soustředí na geomorfologii, pravidelně publikuje články zaměřené na vybrané geomorfologické otázky východních Čech, a na regionální geografii. Patří také k předním organizátorům „turistického života“ na Pardubicku.

RNDr. Miloš Fňukal, Ph.D.
Mgr. David Šebesta

Regionální geografie Latinské Ameriky a Karibiku

Výkonný redaktor prof. RNDr. Tomáš Opatrný, Dr.
Odpovědný redaktor Bc. Otakar Loutocký
Technická redakce autor
Návrh obálky Jiří Jurečka
Foto na obálce Yan Boechat

Vydala a vytiskla Univerzita Palackého v Olomouci
Křížkovského 8, 771 47 Olomouc
www.vydavatelstvi.upol.cz
www.e-shop.upol.cz
vup@upol.cz

Publikace neprošla ve vydavatelství redakční jazykovou úpravou

1. vydání

Olomouc 2013

Ediční řada – Studijní opory

ISBN 978-80-244-3845-0 (tištěná verze)
ISBN 978-80-244-3846-7 (online verze)

Neprodejná publikace

Online verze publikace dostupná na
<http://geography.upol.cz/soubory/studium/e-ucebnice/978-80-244-3846-7.pdf>

VUP 2013/753 (tištěná verze)
VUP 2013/754 (online verze)

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

